

MAGYAR

BIBLIOFIL SZEMLE

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT.

SZERKESZTI:
SIKABONYI ANTAL.

II. ÉVFOLYAM, 4. SZÁM.
1925. OKTÓBER-DECEMBER.

A LANTOS R.-T. KIADÁSA
BUDAPEST.

TARTALOM

	Oldal
<i>Émile Henriot</i> : A könyvkedvelés dicsérete	193
<i>Kéky Lajos</i> : A Nemzeti Színház sugókönyvei	197
<i>Elek Artúr</i> : Fáy Dezső, a könyvillusztrátor	202
<i>Szilágyi Géza</i> : Fejezetek az erotikus irodalom bibliofilijából és bibliográfiájából	206
<i>Hoffmann Edith</i> : Váradi Péter kalocsai érsek könyvtárának maradványai	215
<i>Zolnai Béla</i> : II. Rákóczi Ferenc könyvtára (III. közlemény)	219
Tárca. <i>Lukinich Imre</i> : A Budapesti Szemle történetéből	223
<i>Rózsaffy Dezső</i> : Művészi sokszorosító eljárások	227
<i>Sikabonyi Antal</i> : Romain Rolland a magyar irodalomban	229
<i>Szalay József</i> : Ajánlással és kézírással ékes könyvek (V., befejező közlemény)	234
Könyvtári séták. <i>Kéky Lajos</i> : Ravasz László könyvtára	237
<i>Antonio Widmar</i> : Carducci könyvtára	240
Könyvszemle. MAGYAR BIBLIOFILIA . <i>Kozma Andor</i> : A „Honfoglalás”. <i>Sikabonyi Antal</i> : Új könyvek. (Herczeg Ferenc műveinek jubiláris kiadása, Kozma Andor Honfoglalása, Czillich Anna Naplója, Flaubert: Érzelmek iskolája, Krúdy Gyula: A tegnapok ködlovagjai, Hóman Bálint: A forráskutatás... és más új könyvek.) <i>Fitz József</i> : Rariora et Curiosa. Ks.: Kner Erzsébet: Könyvkötőmesterség. s. a.: Novák László: Grafikai sokszorosító művészetek	242
A KÜLFÖLD RÓLUNK. <i>Horváth Jenő</i> : George A. Birmingham: A Wayfarer in Hungary. <i>Podhradzky György</i> : Pražak: Československy Narod.	247
KÜLFÖLDI BIBLIOFILIA . <i>Gyergyai Albert</i> : Liber Amicorum. <i>Végh Gyula</i> : Gutenberg-Festschrift. <i>Elek Artúr</i> : Újabb francia könyvillusztrálókról	249
Folyóiratszemle. <i>I. K.</i> : Magyar Könyvszemle. <i>I. K.</i> : Monatshefte für Bücherfreunde und Graphiksammler. <i>K. B.</i> : Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire. <i>R. E.</i> : Public Libraries, The Library Journal, Bulletin of the New-York Public Library. <i>Antonio Widmar</i> : I. Nostri Quaderni.	253
Könyvtári élet. <i>Lukinich Imre</i> : A Nemzeti Múzeum könyvtára. <i>Bártfai Szabó László</i> : Az Akadémia könyvtára. <i>Fitz József</i> : Az Egyetemi könyvtár. <i>Kremmer Dezső</i> : Fővárosi könyvtár. <i>Nagy Miklós</i> : A Nemzetgyűlés könyvtára	257
Magyar Bibliofil Társaság. <i>Végh Gyula</i> : Új kiadványok	259
Hírek. <i>Lukinich Imre</i> : Hellebrandt Árpád. <i>Jambrekovich László</i> : Gróf Apponyi Sándor ex libris-terve. <i>Csekey István</i> : Jókai az orosz, lett és litván irodalomban. s.: A Nemzeti Múzeum könyvtára duplumainak aukciója. <i>Akan-tisz Viktor</i> : A M. Bibliofil Szemle 1925. évf.-nak könyvdíszítéseiről. <i>Sikabonyi Antal</i> : A Bibliofil Szemle olvasóihoz	260
<i>Rákosi Jenő</i> : Jókai külföldön	264
<i>Ferenczi Zoltán</i> : Jókai idegen nyelvekre fordított műveinek jegyzéke (II. közlemény)	265
Sommaire. — Bulletin de la Revue Hongroise de Bibliophilie	284

A szerkesztő címe: Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.

A KÖNYVKEDVELÉS DICSÉRETE

KÖNYVKEDVELÉS ma divatban van, de én nem e divatnak vállalkozom a védelmére. A divat, Panurge juhái óta, természeténél fogva nevetséges, s ez alól a szabály alól a könyvkedvelés sem kivétel. Jegyezzük meg egyébként, hogy a könyvkedvelésnek is legalább annyi fajtája van, amennyi Stendhálnál a szerelemnek: hajlam, barátság, testi vágy, szenvedély; éppígy, a könyvkedvelőknél is, van hajlam, van üzérkedőkeds van igazi szenvedély. Csakis ez az utóbbi méltó minden dicséretre és elnézésre s megérdemli, hogy megértsük és hogy meg is magyarázzuk. Azt a szegény könyvkedvelőt, akibe egyszer belefészkelődött, semmi csoda, semmi fölfedezés nem elégíti ki többé teljességgel, mivel mindig újabbat, jobbat remél. A vágy egyre emészti s valósággal elsorvasztja. Sose nézheti nyugodtan más könyvkedvelő szerencséjét. Szíve mélyéből óhajtja vetélytársai kudarcát vagy kora végét, s csak akkor rokonszenvez velük kissé, ha a halál vagy a csőd dobra juttatja a kincseiket. A szenvedélyes könyvkedvelő amellet többnyire szegény is: hisz hogyisne volna szegény, ha arra vágyik, amije nincsen! S hol van az a könyvkedvelő, már aki méltó erre a névre, akinek, könyv dolgában, ne volnának vágyai? Már pedig a szép könyvek, tudjuk, épp oly ritkák, mint keresettek, s alig elérhetők annak, aki nem volt hajlandó acélkirálynak, petroleumgrófnak, gummifejedelemnek születni. A szép könyvek gyűjtése ma bizony éppen olyan nehéz, mint akár a szép gyöngyöké. A könyvkedvelés olyan sport lett, amit nem minden ember űzhet, — s talán e közkedveltség lesz a megölője. Ha majd minden régi szép könyv Angliába vagy Amerikába vándorol, szegény francia könyvkedvelő tüzet rakhat kiürült polcaiból; ez pedig csak a műveltség rovására történék.

Tudom, sokan a vállukat vonják s ismerem az érveiket. Művelt ember könnyen lemond a szép könyvről, a címeres bőrkötésről,

a meritett papírról, az eredeti kiadásról, s mégis élvezetet talál a nagy írók társaságában: *Candide*, bár garasos kiadásban, mindenkor ugyanaz a *Candide* marad, s mégis csak az a legfontosabb, hogy a remekműveket mielőbb s minél olcsóbban kinyomtassák és így hozzáférhetőkké tegyék minden olvasó számára. Úgy is van, ha közművelődésről s népszerűsítésről beszélünk. De a könyvek szeretete más árnyalatokat is magába foglal, s az igazi könyvkedvelőt csak a felületes néző tartja holmi maniákusnak, akinek minden öröme a ritkaságok halmozása, s aki, mihelyt megszerezte, többé meg se nézi őket. Azt magam is elismerem, hogy nincs okunk egy mai könyv első kiadásához ragaszkodni, mivel ez, legtöbb esetben, úgysis igen nagy számban készül, és csakis a számozása különbözteti meg a többi kiadástól. Az ilyesmi fetisizmus, egyszerű gyűjtőmánia, aminek vajmi kevés a köze az igazi könyvkedveléshez. Viszont más szemmel kell néznünk a régi könyvek első kiadását, s itt már helyénvaló lenne egynémely különbség megállapítása.

Először is, a régi könyvek aránylag kis példányszámban készültek. Ezekből is, idővel, akárhány példány elpusztult, az olvasó hanyagsága vagy a cenzura szigora miatt, tüzesetek, forradalmak, fosztogatások alkalmából, vagy, ha a könyv a kiadó nyakán maradt, akár ő, akár örökösei az egész kiadást megsemmisítették. Így egy-néhány régi könyvet, különböző okokból, ma már vagy igen nehezen, vagy pedig egyáltalán nem lelünk meg: többek közt La Fontaine *Fables*-jait, XVII. századbeli kiadásokban, s Perrault híres *Contes*-jait, talán mivel mind a két mű a gyermekek számára készült, s a gyermekkor nem őríz meg semmit. Nem csoda hát, ha a régi könyvek igen kis mennyiségben maradtak ránk. Borjúbőrbe öltözöttek, sőt némelykor maroquin-be, hogyha valami jóízű s gazdag műkedvelő könyvtarából valók, elsősorban mint kortársak, mint nagy idők tanújai jelentkeznek. Mutatják, hogy egy híres szöveg mily állapotban jött a napvilágra, hogy milyen volt az az első példány, amelyet, még azon frissen, a szerző a könyvesboltban forgathatott, s mily könyvből ismerte meg a kortárs egy nagy eszme, egy szép verssor, egy azóta híres passzus legeslegesítő formáját. A fogékony elme előtt mily kedves és megható felidéző-hatalma van a klasszikus kor egy-egy ily termékének! Ezt itt talán Cartesius dugta egyszer a zsebébe, a másikon Pompadour tünődhetett el egy este (aki, ebből a szempontból, sokkal jobb volt a hírénél), a harmadik egy híres szépség boudoir-ját ékíthette, a negyedik, ki tudja, talán egy poéta asztalán hevert. Micsoda álmok lengték körül?, mily bánatra hozott vigaszt?, milyen nagy eseményeket látott ez a szegény, pár garasos kis könyv, amíg, a Történelmen át, egészen mihozzánk jutott?... Jól tudom, hogy ezek az érvek az érzelem körébe vágnak, és csak az álmodókat győzhetik meg, akik még kedvelik az ily apróságot. Ez a valóság; ne vessük meg; annyinak adom, amennyit ér.

De van itt egy fontosabb s egyúttal meggyőzőbb körülmény is.

Egy klasszikus szövegnek editio-princeps-ében sokszor igen érdekes és nagyszámú változatot találunk, amelyek egyformán vonzzák a kritikust, a történészt, a moralistát, — a művelt olvasó pedig egy kissé mind a három, egyszemélyben. Olykor, akár mert a szerző javítani akart a szövegén, szelidíteni próbálta, tisztábbá iparkodott tenni, akár mert alkalmazkodni kívánt a kor változó ízléséhez, — műve későbbi kiadásai más-más szöveget mutatnak. Sokszor egy híres szöveg javítása, főképp ha megöregedett a szerző, egy cseppet sem szerencsés. Így Ronsard egész életén át javítgatott a versein és ez kétségtelenül ártott nekik, amint ez a javítások részletes tanulmányozásából is kiviláglik, — mivel öregkorában újraformált versei igen sokat veszítettek eredeti zamatjukból s fiatalos frissességükből. Más esetben, megfordítva, e javítások azt mutatják, hogy az író ízlése fokról-fokra tökéletesedett: La Bruyère-nél például a *Caractères* kilenc kiadása — 1688 és 1699 között — mintegy évről-évre jelzi a szerző stílusának fejlődését. Az ily könyvek első kiadása mindenkép lényeges fontosságú, mivel egy-egy remekmű indulópontját mutatja.

Alaposabb vizsgálattal más dolgok is napfényre jönnek. Mikor jószemű tudósok ugyanazon egy kiadás több példányát összevetették, azt látták, hogy e példányok — jöllehet egy kiadás termékei voltak mind, egyazon sajtón nyomattak, ugyanabban az időben s ugyanannál a kiadónál — sajátosan jellegzetes különbségeket tüntettek föl: egyik példányban oly hiba volt, amely a másikban nem szerepelt, a harmadik egy passzusa hiányzott vagy másképen hangzott a negyedikben stb. Mindezek az eltérések arra engedtek következtetni, hogy az író vagy nyomtató munka közben toldhatta be ezeket a változatokat, törléseket, javításokat, esetleg kiegészítéseket.

A dolog nem volna oly fontos, hacsak sajtóhibákról volna szó. Viszont mindjárt fontossá válik, mihelyt a szöveg is megváltozik, sőt, olykor, tökéletesbül. Épp ezért a kutatók fölvetették azt az eszmét, — amelyet a szövegek alapos tanulmányozása is igazolt —, hogy egy könyvnek nem csupán egyes kiadásait kell megkülönböztetni, hanem egyazon kiadás minden esetleges változatát. Így La Fontaine *Fables*-jainak abban a kiadásában, amely Barbin-nél jelent meg 1678-ban, kétféle példányt is találunk: az egyiket, amelyikben sajtóhibák s prozódikus tévedések is vannak, előbb hozták forgalomba, mintsem a kiadó vagy az író észrevette volna e botlásokat, s ezek a példányok alkotják e kiadás első állapotát; a többiekben, a második sorozatban, e hibák már javítva vannak, részben magán a lapon, nyomtatás közben, részben pedig utólag, oly módon, hogy a rossz lapokat új lapokkal, „carton“-okkal pótolták. Ez a példa, a sok között, egyszerű és világos, bár a szöveg tekintetében nem igen mondható érdekesnek, mivel a legtöbb szöveghiba többé-kevésbé jelentéktelen; viszont annál ritkábbak ma a cartonok nélküli, vagyis hibás példányok.

Ugyancsak e módszernek, az összevetés módszerének köszönhető, hogy La Bruyère *Caractères*-jeinek nemcsak kilenc eredeti s

egymást követő kiadását, hanem e könyv szövegének huszonöt változatát is ismerhetjük, melyeket Michellet adott ki, még a szerző életében. Ugyanígy La Rochefoucauld *Maximes*-jai kilenc változatban ismeretesek, mindegyik 1665-ből, a legelső kiadás évéből. Vagyis mindez azt jelenti, hogy, ha nem volnánk tekintettel a francia klasszikusok eredeti kiadásaira, sose tudnók létrehozni e műveknek tudományos, végleges és kritikai kiadását, amelyből biztonsággal tanulmányozhatnók a nagy írók stílusát, művészetét, gondolatát és részletes munkarendjét.

Egyébként egyik legjobb kutatónk könyvkedvelő szenvedélyét épp Molière segítette legeredetibb fölfedezéséhez. A boldog és nagy hírű Rochebilière-re gondolok, aki könyvtáros volt, amíg élt, a Bibliothèque Sainte-Geneviève-ben, elsőrangú szaktudós, fáradhatlan olvasó, a régi szép könyveknek nagyérdemű gyűjtője, s főkép a XVII. század kedvelője és ismerője. Oly időben, amikor még nem keresték annyira az eredeti kiadásokat, s amikor egy íróember, ha türelme s ízlése volt, a nyomor veszedelme nélkül elsőrangú gyűjteményt szerezhethetett, a kitűnő Rochebilière páratlan könyvsorozatot gyűjtött egybe, mind a szöveg megválogatása, mind a könyvek külső minősége dolgában. Így önéki köszönhetjük a La Fontaine-re, La Bruyère-re, La Rochefoucauld-ra vonatkozó megfigyeléseket. Ami Molière-t illeti, egyszer egy oly kiadás jutott e tudós kezébe, amely Thierry, Barbin és Trabouillet-nál, 1682-ben jelent meg, s Molière első gyűjteményes kiadásának számított. A két legutolsó kötet, a VII. és VIII., első ízben tartalmazta a posthumus munkákat, vagyis hét oly színművet, amelyek addig nem is voltak könyvárusi forgalomban, s többek között *Don Juan*-t is. Elolvasva *Don Juan*-t ebben a ritka kiadásban, Rochebilière elképedve látta, hogy bizonyos passzusok hiányoznak a többi példányokból: így a szegény jelenete, (amely botrányt okozott volt a darab első előadásán, s amelyet ki is hagytak a másodikon), s *Don Juan* híres hitvallása, a harmadik felvonásban: „Hiszem, hogy kettő meg kettő az négy etc.“ Már most ezek a passzusok általában nincsenek benn az 1682-i kiadásban, amelyből utólag törölték s cartonokkal helyettesítették őket, az akkori rendőrfőnök, La Reynie rendeletére, amikor e kiadás könyvárusi forgalomba került. Rochebilière példánya megmenekült e csonkítás elől; ily példányt még csak hármat ismernek, melyek közül a La Reynie-ét a Bibliothèque Nationale őrzi. Rochebilière azt is észrevette, hogy nem csupán *Don Juan*-t, hanem *La Comtesse d'Escarbagnas*-t is módosítani kellett, utólag, a cenzura rendeletére. Minden mai Molière-kiadásnak tudomást kell vennie e változtatásokról, sőt, külön kell értékelnie ezeket a jeleneteket, amelyeket a napkirály kortársai olyan vakmerőknek ítéltek. Túlunk-e, ha azt állítjuk, hogy, a könyvkedvelés nélkül, ma is csak egy megcsonkított s elcsúfított *Don Juan*-t ismernénk?

Ez az egyetlen eset is elég volna a könyvkedvelés védelmére, ha ugyan akad olvasó, — persze nem e folyóiratnál —, aki a könyvszeretetét ma is csak léhaságnak tartaná...

Egyébként a könyvkedvelés sok szolgálattal adósunk még, amiket, a jövőben, joggal elvárhatunk tőle. Olykor bizony, valljuk csak be, vak módjára tapogatózik, — mivel, mint minden szenvedély, habozó s egyben hirtelenkedő. Amellett állandóan szüksége van a szakműveltség irányítására; s nem is igazi könyvkedvelő, aki nem szaktudós is egyben. Viszont a bibliográfia, amely a könyvismeret segédtudománya, ma még csak gyermekkorát éli, s akik birtokában vannak, azok is csak tapasztalásból, tiszta empiriával sajátították el. Hiányoznak a szükséges kézikönyvek. Ami van, az hézagos, töredékes, s nem mindig elégítheti ki a ráirányult kíváncsiságot. A Rochebilière-katalógus, amelyet Claudin könyvtáros szerkesztett, Rochebilière hagyatékáról s a tudós jegyzetei alapján, bizonytalannal igen értékes mű, de csak a Rochebilière-könyvekkel foglalkozik. Le Petit hasonló művének („A XVII. és XVIII. század szerzőinek kiadásairól“) az az igen nagy hibája, hogy úgyszólván hozzáférhetetlen és ha újra nyomtatnák is, gondosan át kéne javítani. Rahir könyve („La Bibliothèque de l'Amateur“) s Léopold Carteret műve („Le Trésor du Bibliophile“) nélkülözhetetlen forrásműve minden komoly könyvtárnak a XIX. század könyveire nézve; azonban nem írnak le minden könyvet s nem adhatnak részletes megjelöléseket... S azt hiszem, hogy így is van jól, a szegényebb könyvkedvelők eléggé nem értékelhető előnyére, mivel, e hiányoknak hála, a szegény is sikerrel küzdhet a milliárdos könyvkedvelők ellen, hogyha jobban ismeri náluk az értékes könyveket, vagyis, ami ugyanaz, hogyha jobban szereti őket. Mert csak az lesz a miénk, amit valóban ismerünk: ami teljesen megfelel az erkölcsi világnak...

Émile Henriot.

(A francia kéziratból fordította: Gyergyai Albert.)

A NEMZETI SZÍNHÁZ SUGÓKÖNYVEI

TÖMÉRDEK forró színházi est, sok-sok diadal és bukás, lelkesítő taps és gyilkos csönd néma tanúként sorakoznak a Nemzeti Színház könyvtárának szegényes szekrényeiben az évtizedek óta gyűlelkező sugókönyvek és rendezőpéldányok.

A könyvtár voltaképpen két részből áll. Egyik közérdekű és szépirodalmi műveket tartalmaz s eredetileg a színészek önművelésének elősegítésére volt szánva s a társalgóban volt elhelyezve. Nem igen vették igénybe, úgyhogy most az igazgató fogadószobájának szolgál egyik díszéül.

Sokkal érdekesebb s a magyar dráma történetének bűvására nézve páratlanul értékes a könyvtárnak az a része, mely a színháznak házi szükségleteit látva el, csak színdarabokat tartalmaz s az épületnek a Blaha Lujza-térre néző oldalsó frontján, a III. emeleten egy szűkös helyiségbe van zsúfolva. Magában kellene foglalnia nem-

csak a színházban előadott összes darabokat, hanem az első magyar színjátszó társaságoknak Pest vármegye tulajdonába került darabjait is, azonban a régi hanyag kezelésnek s a kegyelet nélkül való selejteztetésnek kétségtelenül sok, örökre pótolhatatlan darab esett áldozatául. A jelenlegi leltár, mely a darabok címeinek betűrendje szerint, minden egyes betűnél újra kezdődő számozással 1900-ban készült, aránylag kevés számhoz teszi ezt a megjegyzést: „Kiselejteztetett“ vagy „Ezen szám nem létezik“, de nagyon valószínű, hogy ez a leltár egy, már nagyobb selejtezés után készült lista alapján van összeállítva.

A könyvtár anyaga a színházban előadott daraboknak sugó- és rendezőpéldányaival gyarapodik. Ha a színház elfogad valamely darabot, abból sugó- és rendezőpéldányt készíttetnek s kiszerepezik. Régebben nem volt külön rendezőpéldány, hanem a sugókönyvbe írták be a szereposztást, a kellékeket s vázolták be esetleg a színpad berendezését. A régebbi darabok e miatt rendszeresen csak egy példányban maradtak fenn. Csak Paulay igazgatása idején kezdődik a rendezésnek nagyobb szabadságra való törekvése s gondos előkészítése. Ettől kezdődően készülnek külön rendezőpéldányok.

A sugókönyvekben a szövegen kívül rendszerint csak a függöny összeeresztésére vonatkozó jegyek vannak. A rendezőpéldányban minden laphoz tiszta lap van kötve s ezen pontosan fel van vázolva a színpad berendezése, a szereplők elhelyezkedése s minden helyváltoztatása. Külön-külön kiírják a darabnak minden szerepét, de ezeket a színészek kapják meg s maguknál tartják még akkor is, ha a darab lekerül a műsorról, legfeljebb csak haláluk után küldik vissza hozzátartozóik a színháznak a sokszor nagy halomra gyűlt szerepeket. Az, hogy valakitől elvettek vagy visszavettek valamely szerepet, a legtöbb esetben csak képes kifejezés. Így a könyvtárban csak gróf Keglevich idejéből van egy csomó szerep, ki minden darabot „két garnitúrával“, tehát minden szerepet két színészre akart kiosztatni, de terve nem került megvalósításra s a gazdátlan másodpéldányok visszamaradtak a könyvtárban. Ugyanitt maradtak azoknak a daraboknak szerepei is, melyeknek előadását tervbe vették, de valami okból erre nem kerülhetett sor. Így történt *A sasfiókkal*, melyet kiszerepeztek, de nem adták elő, mert nem volt megfelelő színészük a reichstadti herceg szerepére.

A darab sugó- és rendezőpéldánya csak akkor jut fel a könyvtárba, ha már ritkábban játsszák vagy lekerül a műsorról. A könyvtár kezelője minden este megnézi a próbatáblát, s ha olyan darab van kitűzve akár próbára, akár előadásra, amelynek sugó- és rendezőpéldánya fenn van, azt előkészíti a könyvtár ajtajára fől szerelt kis szekrénykébe, melyhez kulcsuk van a sugóknak és rendezőknek.

Egészen 1900-ig a szerepek is nyilván vannak tartva a leltárban, attól kezdve csak a darabok. A könyvtár állománya 1900-ban: darab 2933 (természetesen némelyik darab több példányban is), szerep

6019; 1901-től szaporulat darabokban 702, úgyhogy a könyvtár darab-állománya 3635. Ebben nincs benne az az anyag, melyet a könyvtárnak évtizedek óta buzgó kezelője, Mészáros Lajos, a kiselejtezett s elpusztításra ítélt tömegből megmentett. Ezeknek egy része pótléltárba foglalva, más része félretéve várja a hozzáértő és kegyeletes kezet, mely átvizsgálja s helyükre visszajuttassa őket.

Egy egészen futó tarlózás ebben a kiselejtezésre ítélt anyagban mindjárt kezünkre juttat egypár nagyértékű kincset. Ide van ki-dobva *Az ember tragédiájának* első rendezőpéldánya, az egész tra-gédia elejétől végig

Paulay Ede kézírásá-ban, szereposztásában s rendezői utasításai-val. Itt van Shake-speare-nek sok régi fordítása, szintén pótol-hatatlan értékek. Köz-tük a *Velencei kalmár* Lukáts Lajos (1839), majd Tóth József (1855) fordításában; *Othello* s *III. Richárd* Vajda Péterében. Ez utóbbit 1847-ben átdol-gozta Egressy Gábor, aztán színre alkalmazta Tóth József. Mindezt maguk a színészek jel-zik a színlapon. Itt van-nak Kazinczy Gábor-nak Molière-fordításai, talán magának Kazin-czynak kezeírásában. *Dandin* György cím-lapjára Egressy ezt írta; „Alulírott, mint a for-dító megbizottja, enge-délye nélkül, senki szá-mára le nem másolható.

Egressy Gábor.“ Egyébként ő, úgy látszik, szerette pontosan szá-mon tartani, ha valami része volt a darabban. Hugó Károly *Brutus* és *Lucretiájának* címlapjára ez után: Írta s fordította Hugó Károly, ceruzával odaírta: „Némileg megmagyarosította Egressy Gábor.“

Elszorul az ember szíve, mikor e kiselejtezett anyagból egy-egy olyan példány kerül kezébe, melyen Pest vármegye bélyegzője van, tehát az első magyar társulatok könyvtárából való. Egyik közülök pl. sokat emlegetett és játszott darab volt: *Háladatosság öröm* *Innepe* vagy *A' Tündér Kastély Magyar Országban*. Vígjáték 2 fel-

C. K. rendőri vizsgálatra adalékos
Jefe April 8. 1864

1385

Benke

A

Szentiván-éji álom.

Írta.

Shakespeare.

mm

Fordította

Arany János

A SZENTIVÁN-ÉJI ÁLOM SÚGÓKÖNYVÉNEK CÍMLAPJA.
ARANY JÁNOS KÉZÍRÁSA.

vonásban, Hirsfeld után. A boríték belső oldalán a „Mariskám, Mariskám, eszem a szemedet...” s az „Akkor úszom öröm özönében...” kezdetű dalok s a hátulsó lapokon is több dalszöveg van beírva. Megtaláljuk e kiselejtezett anyagban Kisfaludy Károly *Hűség próbáját* s Dugonits *Báthory Máriáját*.

Ameddig a cenzura működött, az előadandó darabokat fel kellett terjeszteni s csak az engedély megnyerése után lehetett előadatni a cenzurált szöveget. A cenzor rendszeren átfűzte fekete-sárga fonállal a kéziratot, hogy egyes lapjait ki ne cserélhessék, a fonál szálait a darab végén lepecsételte s oda írta az írásbeli engedélyt is.

Van a kiselejtezettek közt a *Bánk bánnak* egy 1845-ből való cenzurázott példánya. A Nagy Ignác-féle *Színműtár*beli kiadása ez a darabnak, meglehetősen sok cenzori törléssel. Az engedély így hangzik: „Jelen színműnek a' közben törölttek kihagyása — s tett módosítások melletti előadhatása ezennel megengedtetik. Költ Budán a' kir. könyvbíráló Főhivatal 1845. évi Mindszent hó 10-én tartott üléséből, ifj. Palugyay Imre a k. könyvbíráló főhivatal tollvivője.” Egy másik cenzori engedély Vahot Imre *Farsangi iskoláját* ezzel a feltétellel tartja előadhatónak: „A' törlésekhez és változásokhoz alkalmazkodva minden hozzátétel s időn kívüli rögtönözés nélkül az előadás megengedtetik. Kt. Budán 5. Febr. 1844. Szobovits János K. Helyt. Tanácsos.”

Szegény Vahot Imrének egyébként egész sereg sajátkezűleg írt darabja jutott a kisentenciázottak közé. Ez a sors érte Tóth Kálmánnak *A király házasodikját* is, szintén saját keze írásában s Jókai *Aranyemberének* és *Szigetvári vértanuinak* első rendezőpéldányát. Ez utóbbinak címlapjáról azt látjuk, hogy címe eredetileg *A vértanúk* volt. Itt porlad a hetvenes és nyolcvanas éveknek tömérdek divatos és nagyhatású társadalmi drámája is, az *Erdő szépe*, a *Divat hölgyek* és társaik s Toldy István, Ábrányi Kornél és mások darabjai.

Mellettük egy szomorú kis temető: egy csomó előadásra benyújtott, de el nem fogadott darab, eleinte átfűzve és lepecsételve, hogy be ne nyujthassák ismét őket nagyotmerő szerzőik. Itt valóban örök a nyugalom.

A könyvtárnak nyilvántartott anyaga is mindenesetre megérdemelné, hogy kellő irodalomtörténeti képzettségű ember alaposan átvizsgálja. Minél régebbre megyünk vissza, annál inkább megvan annak a lehetősége, hogy a szerzőknek és fordítóknak eredeti kézírataira bukkanhatunk. Katona Józsefnek több darabját a maga kezeírásában olvashatjuk, köztük a *Ziskát*, melyet saját bejegyzése szerint Kecskeméten végzett be 1813 okt. 21-én.

Sajátságos tévedésnek esett áldozatául Bayer József (*Shakespeare drámái hazánkban*. II. k. 101—104. l. jegyzet) a könyvtár egyik kincsére vonatkozólag. Shakespeare *Szentiván-éji álmának* már 1864-ből külön sugó- és rendezőpéldánya van, mindegyik 1385. sz. jelzéssel. A sugópéldány, melyből még most is sugják a darabot, elejétől végig Arany kezeírása. A rendezőpéldány erről készült másolat, melynek írása hasonlít Aranyéhoz, kit, úgy látszik, utánozott is a 200

Myriam

Előjártak

első felismerés

A menyiben. Anyjától vegye ki. A három füllel
középen. A középső balra elől. A két felétről a közep.
A függőleg felémre előre keltetés - trombita
hasogása, minden a függőleg fölmegy, anyjától
kora utóli koronakivétel: világy fény

1. Szem szőr szőrtől kor anyjától kor

2. szőr szőrtől kor

3. szőr szőrtől kor

Disztinguál a megadott istenistület,

Ha egy szemmel him lebe mindent

Spilvarasásként függ ismét a vég.

2. lépés Megtervezés az öltözés nagy része.

Im a szemmel befogás márt,

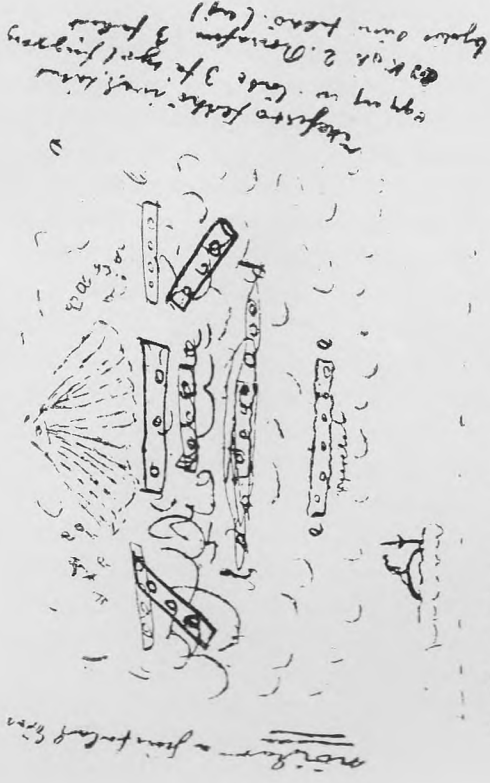
Az út mindentől, és a keltető anyjed,
Mely a név szem szőrtől márt.

Előjártak / Közvetlen felismerés,

Közvetlen felismerés

2. Előjártak / Közvetlen felismerés,
Mely a szemmel befogás márt.

Mely a szemmel befogás márt.

- a. szőr szőrtől kor anyjától kor
- b. szőr szőrtől kor anyjától kor
- c. szőr szőrtől kor anyjától kor
- d. szőr szőrtől kor anyjától kor
- e. szőr szőrtől kor anyjától kor

szőr szőrtől kor anyjától kor

szőr

másoló. Ez egyébként már ki is van selejtezve s rá van írva, hogy Rossz. Bayer csak ezt látta s így nem csoda, hogy olyasmiket talált benne, amiket Arany kézírásában sohasem találunk: helyesírási hibákat és következetlenségeket. A másoló ilyeneket csakugyan szépszámmal ejtett, de viszont az Aranytól írt sugókönyv egy vessző hiba nélkül, gyönyörű betűkkel van írva végesvégig. Így mindaz, amit Bayer a hibák mentségéül felhoz, elesik, sőt téved abban is, hogy a rendezőpéldányba beírt utasítások Szigligetitől származnak, mert ezek az írásról is könnyen felismerhetően Paulay Ede bejegyzései. (Hasonlókép a zenére vonatkozó bejegyzések sem Erkel Ferenc kézírása, mint Bayer jelzi, hanem Erkel Eleké.) Azt részünkről is határozottan kívánatosnak tartjuk, hogy a már meglehetősen megviselt sugókönyvet köteles kegyelettel vonják ki a használatból. A színház részéről ez csak annyi áldozattal jár, hogy egy ügyes segédszínész egy délutáni munkával átviszi egy olcsó nyomtatott példányba a változásokat és jelzéseket s ennek árán a színház egy nagyértékű ereklyéhez jut, melyet a könyvtárból kiemelhető más ereklyékkel együtt feltétlenül külön, megbecsülő gonddal kell őriznie.

Ilyen ereklyéket a könyvtár anyagában ott is találhat a gondos vizsgálat, ahol nem is sejtené. Ki várna ilyen értéket Kotzebue *Agyvelő gépelyei* c. vígjátékának Láng Ádám János által készített fordításától? De ha az előzéklapon megpillantja Vörösmartynak sajátkezű bejegyzését: „Átnézetett Vörösmarty' ügyelése alatt“, — rögtön érzi, hogy ereklyét tart kezében.

A darabok címeit nézegetve, ez maga egész sor adalékot szolgáltat az ízlés változásának menetéhez. Régebben milyen furcsa, keresett címekkel igyekeztek a közönség figyelmét felkölteni. Talán a hírhedt Kotzebue-darabok tartják ebben az elsőséget: *Bak-öz* vagy az ártatlan hibások, *A kötötük*, vagy a megosztott szív, *A nagy lotterián nyert házaspár* stb. Vannak sajtóságos, bizarr kapcsolaton alapuló címek: *A bájló férj és a vak nő*, *Bajusz és koldustarisznya*, *Esernyő és bérkocsi*, *Földszint és lebujs*, *Huszár és gyermekharisnya*, *Özvegy és proletár*. Természetesen mindez csak mutató.

Lapozgatva e nagyrészükben kézírásos könyveket, mintha a szűk kis könyvtárszoba kitágulna, megelevenednék a múlt s életre kelnének a magyar színészet dicsőséges nagyjai, kik egykor művészetük varázsával átlelkesítették s az élet szárnyán röpítették a szívekbe e lapoknak most hallgatag sorait, néma szavait.

Kéky Lajos.

FÁY DEZSŐ, A KÖNYVILLUSZTRÁTOR

LGAZI fejlődés a művészi könyvillusztráló számára a könyvtermelés mai állapotában csak az amateur-kiadványok keretében képzelhető el. Csak ezeken belül válik lehetővé, hogy a könyvtervező művész függetlenül alkosson a géptől és megalkuvástalanul törekedjék a lehető tökéletesre és a lehetséges legszebbre. A gyorsan dolgozó nyomtatógép számára még nem sikerült kieszelni azt a legmegfelelőbb képsokszorosító eljárást, amely egyben művészi is legyen és az alkotó művész keze húzását változtatás nélkül vigye át a papirosra.

A háború óta elmúlt évek Európaszerte nagyon kedveztek az amateur-kiadású könyvek elszaporodásának. Nekünk is voltak esztendeink, melyekben a karácsonyt a művészi megjelenésű amateur-kiadványok sora köszöntötte. Az amateur-kiadású könyv, amelynek elkészítése szerető gondosságot kíván meg végig, a nagy kiadók számára rendszerint háládatlan feladat, s azért nálunk is, a külföldön is, kisebb kiadócégek szoktak véle foglalkozni. Többnyire egy-egy kifinomodott ízlésű és ambíciózus ember intézi sorsukat. Ilyen kisebb kiadók a háború után nálunk is felbukkantak, s az ő működésüknek köszönhetőek legszebb illusztrációs könyveink. Az üzleti világ egyetemes válsága, sajnos, nagy részüket elsodorta, s a magyar illusztrációs könyv — mondhatjuk úgy is, hogy a művészi megjelenésű magyar könyv — ismét hazátlanná kezd válni. Sorsának ezzel a bizonytalanságával — amely mindig is ilyen volt — függ össze az, hogy tulajdonképeni könyvdíszítő művésznünk is, olyan, kinek alkotó vágya a könyvdíszítésben teljesen kielégülne, nagyon kevés van és nagyon kevés fejlődhetik.

A kevesek egyike Fáy Dezső. Nem illusztrátornak indult, hanem festőnek. 1888-ban született, tizenötéves korában Margittay Tihamérnak lett tanítványa, majd az ő tanácsára az Iparművészeti Iskolára iratkozott. Ott három évet töltött, azután Münchenbe ment egy évre Hollósyhoz, végül Párizsba. Ezeknek a hányatott és teljesen határozatlan célú tanuló-esztendőknek eredményét Olaszországban sikerült tudatra ébresztenie. Olaszországnak Fáy Dezső valóságos szerelmese lett. Meg-megszakítással csaknem négy esztendőt töltött nagyobb és kisebb városaiban. Az olasz természetben és a régi városok regényes környezetében nyílt ki fokenként a képzelete, mely addig a kor stílusának, a naturalizmusnak ígézetében szunnyadott. Bizonyára siettette kifejlését Gulácsy Lajossal, a nagy álmodozóval való megismerkedése és barátsága. Az ő társaságában rendezte 1909-ben első önálló kiállítását (Budapesten, az Uránia művészeti szalónban) s azon már nem egy hozzáértőnek feltűnt eredeti képzeletjárása és finom színérzéke.

Sokáig csak a festés problémái foglalkoztatták. Arra, hogy az illusztrálással is megpróbálkozzék, az egyre nehezedő esztendők

kényszere vitte rá. Érdekesen jellemző, hogy első illusztrációs könyve 1922-ben jelent meg. Addig bizonyára nem is sejtette, hogy mennyire rendeltetése a grafika, és annak is az a fajtája, mely látható képekre váltja az író elképzeléseit, vagy a maga hangulatot keltő elképzeléseivel járja körül azokat.

Néhány rövid esztendő alatt majd félszáz kötetet díszített rajzaival Fáy Dezső. Nagy termékenységű, ritka könnyedségű alkotó. Képzetele szinte ontja egy-egy témájának a változatait s dolgozásának módja olyan, hogy ugyanegy tárgyról az illusztrációk egész sorát elkészíti, amíg végre valamelyik alakjukban megnyugszik. Képzletjárásának ez a nagy könnyedsége és alkalmazkodó képessége egyenesen az illusztrátori tevékenységre termettnek mutatja. Másrészt művészi tehetségének az a sajátossága is, hogy a természet és jelenségeit mintegy a vonalszerkezetükre bontva látja, az embert és mozgását s a körötte való mozdulatlan természetet vonalak összegének tudja felfogni, szintén illusztrátori, még pedig könyv-illusztrátori hivatottságra vall. Ezek a képességei teszik lehetővé számára, hogy képzeteének megállástalan mozgását gyors kézzel követni és rajzban azonnal megrögzíteni tudja. Rögtönző tehetsége nagy frissiséget jelent a kivitelben: töprengéstelen, keresés nélkül való megtalálást.

Képzeteének iránya ugyan a romantika, de a ritka és a rendkívüli felé való vágyódása nem patetikus, hanem inkább tréfálkozó. Megvan benne a tizenkilencedik századi nagy illusztrálók humoros vénája. Humora kedves túlzásban nyilvánul, olykor torzításban, de torzító kedve keserűség nélkül való, nem csúfolódó, inkább mókázó.

Ritkán fordulnak elő egyazon művészből ezek a lelki elemek és még ritkábban vegyülnek benne olyan szerencsésen, mint Fáy Dezsőben. Alig négy esztendei illusztrátori működése során már is több remekszámba menő illusztráció-sorozatot készített. Eszköze egyelőre a ceruza és a toll. Azok közül a grafikai eljárások közül, melyek a könyv sajátosságához, betűitől megszabott vonalas szerkezetéhez leginkább alkalmazkodni képesek, ezideig mindössze a kőrajzzal próbálkozott Fáy. Fejlődése érdekében nagyon kívánatos azonban, hogy a rézkarccal, s még inkább a fametszettel is próbát tegyen, mert a könyvdíszítés igazi stílusához csak rajtuk keresztül juthat el. A fametszés szigorúan anyagszerű disciplinája arra is alkalmas, hogy a művésznek felelőtlenül kalandozó képzeletét koncentrálásra és elmélyedésre kényszerítse. Az önkényt, mely a tollal vagy ceruzával rajzolót olyan könnyen meg-megkísérti, az anyaggal való foglalkozás közben a stílussal szemben való felelősség érzése váltja föl. Másrészt az a rajz, melyet az alkotó művész maga visz át a sokszorosító alapra, hiánytalanul adja vissza a művész szándékát.

Fáy Dezső illusztrációs könyveinek egyik elseje Keleti Artúr *Pax Vobiscum* című szabadversekben írott lírai ütiemlékezése volt. (*Pax Vobiscum*, avagy: egy költő pásztorlevele a nyájas olvasók-

hoz, amelyben Padovában eltöltött boldog napjait idézván, látni tanítja, inti, megfeddi őket s végül is megbékél velük. Szerzette Keleti Artúr. Ötvenegy kis kőrajzzal csinosította Fáy Dezső. Amicus kiadása, 1923. 30 × 24 cm, 64 l.). A könyvnek tipográfiai részét is művészi érzésű ember szerkesztette meg. A nagy formátumhoz megfelelő méretű betűket választott és a széles egyhasábos tükörbe a szöveg megfelelő helyzetei szerint iktatta be az illusztrációkat. Rajzait Fáy Dezső köre maga vitte át, s ez az első próbálkozása a litográfiával mindjárt igen szerencsés eredménnyel járt. A kőrajz lágy előadásmódja igen jól hozzásimul a szöveg betűkarakteréhez, amely maga is inkább lágy hatású a betűk vékony, karcsú és gömbölyű testénél, továbbá a ritkított szedésnél fogva. Az illusztrációk naivul realiztikus előadásúak. A mai olasz kisváros életéből mutatnak be megragadóan igaz típusokat és jeleneteket, melyekben mindenki ráismer a maga olasz emlékeire. De azonfelül valami jóindulatú, sőt kedves hatású torzítás van bennök, valami enyhe karrikatúra, amely igen mulattatóan hat.

Másik főműve Fáynak a „Nagyidai cigányok“hoz készült illusztrációk sorozata. (Budapest, Franklin, 1925.) Ezekben a rajzain a fametszet stílusát igyekezett megközelíteni s hogy mekkora szerencsével, megítélhetni a rajzai nyomán más kezétől készült fametszeteken. Itt egyenesen a torzítás volt az illusztrátor feladata. Fáy Dezső azonban óvakodott a túlzástól s rajzai inkább humorosak, mint torzok. Mindenféle érzetre azonnal reagáló képzelete finom alkalmazkodással követi Arany János elképzeléseit és zamatos erővel ad nekik látható alakot.

Fáy egyéb kiváló illusztrátori alkotásai közül Voltaire-nek még sajtó alatt levő „Candide“ját említjük meg, amelynek rajzait ceruzával készítette, továbbá Jacques Cazotte, XVIII. századi francia írónak „Szerelmes ördög“éhez rajzolt ötletes tollrajzvázlatait, azután Tersánszky J. Jenő „Kakuk Marci“ját. Ennek illusztrációi szintén tollrajzok, elmés és jóízű rögtönzések, melyek a könyv hősének torzul fantasztikus alakját és furcsa létének furcsa jeletereit pompás akasztófahumorral jelenítik meg. Merőben ellentéte ilyen előadású illusztrációinak a Környey Paula „Claudia“ című drámai költeményéhez készült fametszetszerű rajz-sorozat. A könyv tárgyához simulva a klasszikus tragédiák patetikus stílusához közeledik benne Fáy. Noha az ábrázolásnak ebben a szigorú szép ideálja felé törekvő módjában nem otthonos, mégis megkapó rajzokkal díszítette különösen a felvonásokat jelző lapok fejét.

Minden jel szerint olyan illusztrátor-tehetséggel ajándékozta meg művészetünket Fáy Dezső személyében a gondviselés, akire a magyar könyvillusztrálás művészetében az úttörés és a példamutató feladata vár. Ehhez azonban elkerülhetetlenül szükséges, hogy megfelelő feladatokhoz jusson. Kiadóinkra — a nagyokra és kicsinyekre — vár ennek az elragadó tehetségnek foglalkoztatása.

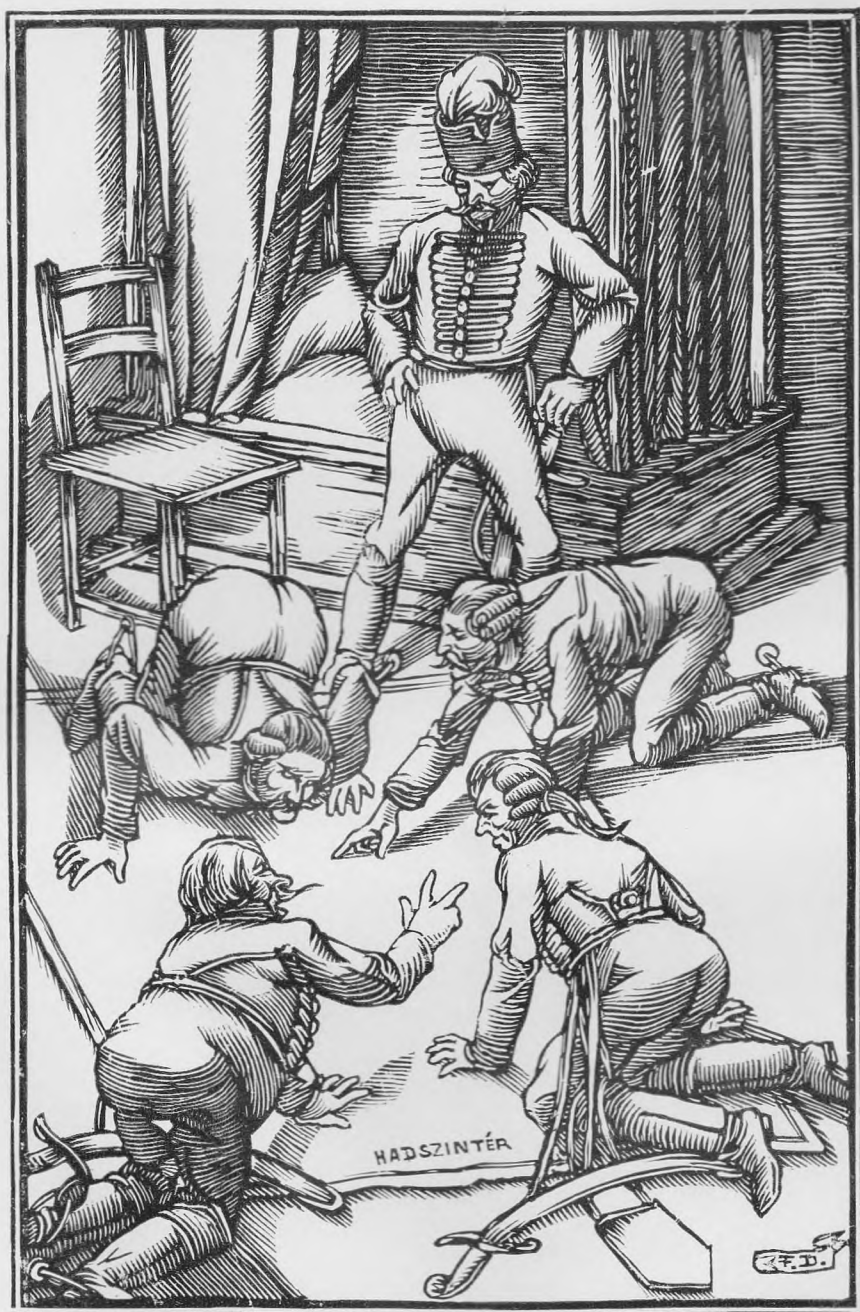
*

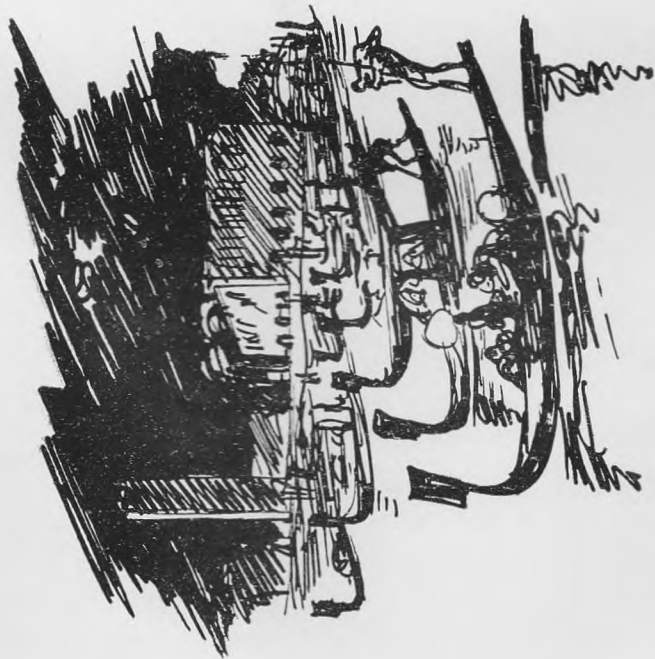
ILLUSZTRÁCIÓ A NAGYIDAI CIGÁNYOKHOZ. EREDETI FAMETSZET.

ILLUSZTRÁCIÓ A NAGYIDAI CIGÁNYOKHOZ. EREDETI FAMETSZET.

ILLUSZTRÁCIÓK CAZOTTE: „A SZERELMES ÖRDÖG“ C. KÖTETÉHEZ. (TOLLRAJZOK.)

Az alábbiakban a művész adatai szerint összeállítottuk Fáy Dezső illusztrációs oeuvrejének lajstromát:

1. Kúnos Ignác: Adakále mesekertje. Török népmesék. 8. r., 180 l. Budapest, Athenaeum, 1923. (Fametszetű tollrajzok.)
  2. Pax Vobiscum (l. fentebb). Ennek a műnek német kiadása is megjelent és megjelenőben az olasz is.
  3. Tersánszky J. Jenő: Kakuk Marci. K. 8. r., 134 l. Budapest, Amicus, 1923. (Tollrajzok.)
  4. Révész Béla: Negyvenöt miniatűr. 16. r., 214 l. Budapest, Mentor, é. n. (Fametszetet utánzó tollrajzok.)
  5. Móricz Zsigmond: Házasságtörés. Kis regény. K. 8. r., 125 l. Budapest, Athenaeum, 1923. (Tollrajzok.)
  6. Voltaire: Candide. Sajtó alatt. (15 ceruzarajz.)
  7. F. Marion Crawford: A bizánci rabszolgalány. 8. r., 311 l. Budapest, Genius, é. n. (1923.) (8 fametszetszerű tollrajz.)
  8. Ezeregyéjszaka meséi. Tudományos kiadás. Budapest, Génus, é. n. (Grafitrajzok az 5. és fametszetszerű tollrajzok a 4. kötetben.)
  9. Voltaire: A vadember. 16. r., 147 l. Budapest, Amicus, 1924. (Tollrajzok.)
  10. Mixtum compositum. Egy orvos apró följegyzései. 16. r., 63 l. Budapest, Amicus, 1924. (Tollrajzok.)
  11. Kúnos Ignác: Boszporusi tündérvilág. Athenaeum, 1924. (Fametszetet utánzó tollrajzok.)
  12. Kúnos Ignác: Hellas tündérbirodalma. Budapest, Béta, 1924. (Színes kőrajzú címlap és 30 fametszetszerű tollrajz.)
  13. Kúnos Ignác: Nippon-ország napos kertje. Budapest, Athenaeum, 1924. (Tollrajzok.)
  14. Annie Swann: Mesék az ezertő-országból. Budapest, Athenaeum. (Fametszetszerű tollrajzok.)
  15. Burnett: A titkos kert. Budapest, Athenaeum.
  16. Geierstam: Fiaim. Budapest, Athenaeum (sajtó alatt). (Fametszetszerű rajzok.)
  17. Jack London: Vadon szava. Budapest, Athenaeum. (Tollrajzok.)
  18. Környey Paula: Claudia. Drámai költemény. 8. r., 96 l. Budapest, Magyar Jövő, 1925. (Fametszetszerű tollrajzok.)
  19. Jack London: Jeromos és Mihály. Budapest, Athenaeum. (Tollrajzok.)
  20. Arany János: A nagyidai cigányok. Budapest, Franklin, 1925.
  21. May Károly: A félelmetes.
  22. May Károly: A rabszolgakaraván.
  23. May Károly: A Kordillerákon.
  24. May Károly: Medvevadász.
  25. May Károly: Fekete táltos.
  26. May Károly: Olajkirály.
  27. May Károly: Sivatagon keresztül-kasul.
  28. May Károly: Óceánon.
  29. Treller F.: Indiánok réme.
  30. Benedek Elek: Magyar monda- és mesevilág (a II. és III. kötet 1. és 2. fele).
  31. Benedek Elek: Csoda világ.
(A 21—31. számú művek ifjúsági iratok, az Athenaeum kiadásában.)
  32. Roboz Andor: Nemo.
  33. Roboz Andor: Klárka naplója.
(Mind a kettő: Budapest, Athenaeum.)
  34. Cazotte: A szerelmes ördög. Budapest, Amicus, 1924. (Tollrajzok.)
  35. Takáts Sándor: Nagyasszonyok. Budapest, Genius. (Fametszetű címlap.)
- Az elsoroltakon felül nagyszámú címlapot és kötéstervezetet rajzolt Fáy Dezső az Athenaeum és a Franklin számára.

Elek Artúr.

FEJEZETEK AZ EROTIKUS IRODALOM BIBLIOFILIÁJÁBÓL ÉS BIBLIOGRÁFIÁJÁBÓL

I.

CTAVE UZANNE, a bibliofiliának ez a kiváltságos szakértője, *Caprices d'un Bibliophile* című munkájában új műkifejezéssel gyarapította szókincsünket: az „erotobibliomane”-nal, értve rajta a könyveknek azt a fajta rajongóját, aki elsősorban és mindenekfölött — olykor pedig csakis — erotikus és pornográfikus munkák gyűjtésében éli ki bibliofil hajlandóságait.

A könyvgyűjtőnek ez a típusa kétségtelenül nemzetközi: Japánban éppen úgy akad belőle, mint Magyarországon. A gyűjtésnek ez a speciális módja igazán nincsen bizonyos fajhoz, nemzethez, országhoz kötve, valamennyie bőségesen szolgáltatja az „erotobibliomane”-ok példáit.

A szigorú moralista netalán hajlandó volna arra, hogy az erotikus és pornográfikus munkák gyűjtését csakis egy indítóokra vezesse vissza: úgynevezett szennyes motivumokra. Ezt tette például — egész könyvet szentelve a kérdésnek, még pedig szatirikusan ostorozó könyvet — egy SATIRICUS SCULPTOR álnév alá rejtőzött James CAULFIELD nevű angol író, aki 1814-ben megjelent *Chalcographimania*-jában „szemérmetlen bandát” emleget, amely nagy összegeket pazarol tisztességtelen könyvekre és arcipirító rajzokra.

Caulfield nyilvánvalóan az ilyfajta gyűjtőkkel kapcsolatban semmi másra nem gondolt, mint arra, hogy az erotikumok gyűjtése a sexualitás kielégítésének körébe tartozik. Képmutatás volna tagadni, hogy olykor ez a motivum is nem érvényesül. De ezt nem vonva kétségbe, mindenképen óvakodni kell a könnyűnek könnyű, de igazságtalannak is igazságtalan általánosítástól. Az erotikumok gyűjtőinek, az UZANNE elkeresztelte „erotobibliomane”-oknak hosszú sorában olyan sok a kitűnő egyéniség, akinek gyűjtőszenvédélyét lehetetlenség volna elsősorban vagy csakis sexuális okokra visszavezetni, olyan sok a kiváló tudós is, hogy más, jobban helytálló magyarázathoz kell folyamodnunk. Ez a magyarázat pedig kétágú: az egyik inkább külsőséges, a másik érdemlegesebb, amaz a ritkasági, emez az irodalom-, művelődés- és erkölcstörténeti, lélektani és orvostudományi szempont. Bizonyos, hogy éppen a leghíresebb erotikumok legelső kiadásai meglehetősen kis példányszámban jelentek meg, sokszor nem is nyilvánosan, hanem csupán titokban. Gyakran már a sajtó alól kikerülésük pillanatában a „rarissima” közé tartoztak, később pedig — olykor a hatósági üldözésnek, amely néha megsemmisítő eljárásba csúcsosodott ki, szintén nagy része volt benne — annyira eltűntek, hogy jóformán alig maradt példány belőlük. (A világirodalom egyik leghíresebb erotikumának, John CLELAND: *Memoirs of a Woman of Pleasure* című regényének legelső kiadása például, amely 1749-ben látott nagyvilágot Londonban. 1888-ig teljeséggel ismeretlen volt, olyannyira, hogy még a londoni British Museum sem tudott róla és az erotikus irodalom legjártasabb, szinte mindentudó szakértői is hiába törték magukat utána, egyetlenegy példányára sem sikerült ráakadniok.) Érthető tehát, hogy a ritkaságokat kedvelő bibliofilek szívesen fordulnak a felé a terület felé, ahol a buzgó keresést olykor unikumok meglelése is jutalmazhatja.

Ez azonban, mint említettük, nem mellőzendő, de inkább külsőleges szempont. A fontosabb, mert érdemleges szempont az, hogy az erotikus

irodalom — ezúttal teljesen figyelmen kívül hagyva esetleges szépirodalmi kvalitásait — nemcsak a legjobb, hanem olykor még alantasabb képviselőiben is tagadhatatlan értéket jelent az egészséges és a beteg emberi lélek, a fényel és árnyékkal, tisztasággal és salakkal, renddel és káosszal teljes emberi élet mindennél alaposabb, hézagtalanebb, élesebb körvonalú és mélyebbre ható megismerésének szempontjából. A sok klasszikus tanú közül például Goethének, Schillernek, Schopenhauernek is ez volt a fel-fogása.

A kultúrtörténetíró nem mondhat le a művelődéstörténetnek azokról a bőséges forrásairól, amelyeket az erotikus irodalom kínál. Az irodalom-történet írója — TAINE is példa rá angol irodalomtörténetében — nem mel-lőzheti ezeket a moralista részéről csakis megvetéssel sujtott területeket. A nemi életet akár lélektani, akár orvosi szempontból tanulmányozó sexuologus gyakran áthatolhatatlan sötétségben botorkálna, ha nem gyuj-tának neki titkokat föltáró és utakat földerítő világosságot az erotikus irodalom standard work-jei. Vannak erotikus memoárok, amelyek a leg-nehezebben megszerezhető, legértékesebb tudást, az emberismeretet job-ban, nyomatékosabban, szemléltetőbben közvetítik, akár a legvastagabb „szakmunkák“.

A leghíresebb erotikumgyűjtők — sok följegyzett nyilatkozatuk erre vall — mindig tudatában voltak annak, hogy nemcsak „erkölcstelen műve-keket“ halmoznak fel, nemcsak lakat alatt őrzendő kuriózumokat, a könyv-piacról letűnt ritkaságokat rejtegetnek, hanem a tudás fájának zsenge gyomrokban veszedelmet okozó, de felnőtt lelkek számára dús tartalmú érett gyümölcsseit is.

II.

Az erotikus bibliofilia terén Európában nem Franciaország, mint néhol olvashatni, hanem Anglia vezet a XIX. század folyamán. Erre vonatko-zóan meggyőző adatokkal szolgál a dr. Eugen DÜHREN álnév mögé meg-búvó híres német sexuologusnak, Iwan BLOCH-nak alapvető háromkötetes munkája: *Das Geschlechtsleben in England mit besonderer Beziehung auf London*. (Berlin, M. Lilienthal Verlag, 1903.). A továbbiakban elsősor-ban a nemrég korán elhunyt tudós által páratlan leleményességgel és el-nem lankadó buzgalommal összehordott anyagra támaszkodunk.

Az elmúlt század legnevesebb angol nemzetiségű „erotobiblioman“-jai kétségkívül: HANKEY, CAMPBELL, POTTER és FRAXI.

Frederick HANKEY édesapja, sir Frederick Hankey, a jónszigetek angol kormányzója volt, édesanyja görög nő. Katonai pályára lépett, mint gárdakapitány vonult nyugalomba 1850-ben, majd Párizsba költözött és ott halt meg hirtelen 1882-ben. Hankey életmódja egyáltalában nem felelt meg a hétköznapi polgári felfogásnak. Különc volt, nem is tagadta, nem is igyekezett mentegezni magát, sőt — mint meghitt barátai tudták — szinte büszkélkedett furcsaságaival. Hajnal előtt sohasem feküdt le, déli egy óra előtt sosem hagyta el az ágyat. Vendégeket este tíz óra előtt nem fogadott, akkor is csak könyvtárszobájában, mely ilyenkor ebédlőül is szolgált. Érdekes, hogy Hankey, akinek marquis de SADE volt — bibliofil szempontból — egyik legkedveltebb írója, szőke hajával, kék szemével és szinte nőies vonásaival, valamint egész alakjával meglepően emlékeztetett a *Justine* szerzőjének külsejéről ránkmaradt leírásokra.

Gyűjteménye szám szerint nem volt nagy, de annál értékeesebb. Rész-ben eredeti rajzokkal ékesített kiadatlan kéziratokból, részben a leghíre-sebb erotikus munkák editio princeps-eiből állott. A stilszerű kötések vagy

meglepő épségben lévő korabeli kötések voltak, vagy pedig Hankey tervei szerint a múlt századbeli legkülönb francia könyvkötőmesterek műhelyeiben, legtöbbször TRAUTZ-BAUZONNET-nál készültek.

Amikor Hankey meghalt, Roger PORTALIS báró nagyon megleghangú nekrológot írt róla a *Société des Amis des Livres* 1883. évi „annuaire”-jébe *Trois bons livres* címmel. Portalis báró azt állapítja meg Hankey gyűjteményéről, hogy valósággal példaadó volt a maga különös nemében. A gyűjteményből három ritkábnál-ritkább mű, „trois bons livres” emelkedik ki.

Az első CHODERLOS DE LACLOS *Liaisons dangereuses*-ének egy csodálatosan szép példánya volt: velinpapíron nyomtatva, „avant la lettre” képekkel, MONNET meg Marguerite GERARD rézkarcaival és eredeti rajzaival, KÖHLER készítette kék maroquin-kötésben. A teljesen ép példány — az 1796. évi kétkötetes kiadás — eredetileg GILBERT DE PIXÉRÉCOURT gyűjteményében volt, majd 1839-ben más kézbe jutott, később Armand BERTIN tulajdonába került. Hankey — mint H. COHEN a *Guide de l'amateur*-ben megállapítja — a múlt század hatvanas éveinek végén vásárolta meg ezer száz frankért DURAND párizsi könyvkereskedőtől. Tíz évvel később már ennek az összegnek tizszeresét kínálta a munkáért egy másik párizsi könyvkereskedő, de Hankey — aki sohasem kereskedett könyveivel — visszautasította a kecsegtető ajánlatot.

A második munka, amellyel Portalis báró eldicsekszik Hankey nekrológiájában, egyetlen létező példány: LA POPELINIÈRE híres erotikumának, a *Tableaux des mœurs de temps*-nak eredeti kézírata, MONNET-nak tulajdonított húsz, nagyrészt színes miniatürrel. Hogy ez az unikum mekkora értéket képvisel gyűjtői körökben, arról bizonyosságot tesz Octave UZANNE-nak az a följegyzése is, hogy Hankey halála után Charles COUSIN párizsi gyűjtő húszezer frankot — az időtájt egész vagyont képviselő summát! — adott a páratlan kéziratért.

Portalis felsorolásában harmadik helyre került, de éppen úgy akár első helyre is kerülhetett volna, LA FONTAINE *Contes*-jainak 1746-ból való, Jean Louis GAIGNAT megrendelésére velinpapíron készült kézíratos, de a nyomtatott betűket utánzó másolata, amelyet gouache-miniatürök ékesítenek. A két kötetre osztott munka páratlanul szép kék maroquin-bőr-kötése az idősebb DERÔME mesterműve.

Nem annyira a bibliofilt, mint inkább a bibliográfust érdekelheti a Hankey könyvtárába került részletes katalógus, amelyet Bérard állított össze a világirodalom obszcén könyveiről és képeiről. Ezt a lajstromot sohasem nyomtatták ki. Mindig kéziratban maradt, egyetlenegy példányban és amikor szerzője meghalt, Hankey vásárolta meg, aki meghitt barátjai részére hat pontos másolatot készíttetett Bérard lajstromáról („Catalogue de Dessins, Manuscrits et Livres qu'on est obligé de cacher: on logue de Dessins, Manuscrits et Livres qu'on est obligé de cacher: ou Bibliomane quelque peu Bibliographe”).

Hankey éveken keresztül ábrándozott arról — barátainak gyakran emlegette —, hogy maga részletes catalogue raisonné-t készít gyűjteményéről. Az erotikus bibliográfiának pótolhatatlan vesztesége, hogy ez a terv, amelynek megvalósításához egyszer-másszor hozzá is fogott Hankey, mindig csak jámbor szándék maradt.

Hankey levelezésében nem egyszer szerepel James CAMPBELL, akinek sokat köszönhet az angol bibliográfia. A Campbell név álnév, amely mögött J. C. REDDIE neve rejtőzik. Ez a fáradhatatlan gyűjtő sosem járt egyetemre, mégis tudás dolgában bátran fölvehette a versenyt diplomás embe-

rekkel is. Mint autodidakta elsajátította a latinon és a görögön kívül a francia, olasz és német nyelvet, aminek aztán nagy hasznát vette bibliográfiai tanulmányainak során.

Az erotikus irodalom ismeretében alig akadt valaki, aki túlszárnyalta volna. Ezen a téren otthon volt a multban és a jelenben egyaránt. Ami erotikus újdonság bárhol bárminő nyelven is megjelent, az kiterjedt nemzetközi összeköttetései útján a legrövidebb idő alatt tudomására jutott, úgyhogy mindjárt meg is szerezhette rendkívül nagyterjedelmű könyvtára számára. Minden egyes szerzeményét könyvészetileg feldolgozta, a fontosabb munkák régebbi kiadásai mellé megszerezte az újabbakat is, hogy betűről-betűre való összehasonlítás után pontosan megállapítsa az eltéréseket.

Míg Hankey nagy ügyet vetett könyveinek külső díszére is, — rengeteget áldozott a művészi kötésre — Campbellnek elsősorban a tartalom volt a fontos. Mint FRAXI megírja róla, úgyszólván filozófiai szempontból gyűjtötte az erotikus irodalom termékeit, amelyekben szerinte legélesebben tükröződik az emberi természet, minden legrejtettebb gyöngeségével egyetemben.

Amint ő szerette igénybe venni idegen gyűjtők szívességét, — mások tulajdonában levő unikumokat a tulajdonos engedelmével sajátkezűleg másolt le olykor! — maga is a megtestesült előzékenység volt gyűjtőtársai iránt. Ha kölcsönkértek tőle akár ritka könyvet is, sohasem tudta az ilyen kérést megtagadni, bár nem egyszer megesett vele, hogy kölcsönadott értékes munkák többé nem kerültek vissza hozzá.

Rendkívül sokrétű tudását sem tekintette féltékenyen a maga kincsének. Bárki fordult hozzá felvilágosításért és útbaigazításért, nem részesült visszautasításban. Ritkaságok föl kutatásában nem egyszer szolgált nemcsak ismerősöknek, hanem ismeretleneknek is hatásos és sikeres segítséggel.

Bár nevével önálló bibliográfiai munka nem került a könyvpiacra, közreműködött több könyvészeti standard work létrejöttében. *Bibliographical Notes* címmel három vastag kéziratkötetben foglalta össze gyűjtői tapasztalatainak tanulságait és eredményeit. Az első és második kötet általánosságban foglalkozik az erotikus irodalommal, a harmadik pedig saját gyűjteményének illusztrált erotikus műveivel. Rövid idővel 1872-ben bekövetkezett halála előtt a kéziratot átadta PISANUS FRAXI-nak, aki a benne talált tömördek adatot *Catena librorum tacendorum* című munkájában értékesítette.

J. GAY híres és sokat idézett francia nyelvű bibliográfikus munkája (*Bibliographie des ouvrages relatifs à l'Amour, aux Femmes, au Mariage et des Livres Facétieux, Pantagruéliques, Scatologiques, Satyriques*), amelynek 1871—73. megjelent harmadik kiadása jóval teljesebb, mint az 1897—1900. kinyomatott negyedik kiadása, csonka maradt volna Campbell nélkül, aki Gay munkáját az angol erotikus irodalom főműveinek lajstromával egészítette ki. Gay egy régebbi, 1868-ban megjelent művének, az *Iconographie des estampes à sujets galants*-nak számos adaléka is Campbell kutatásainak gyümölcse.

Erotikus könyvgyűjtői és bibliográfusi tevékenysége során Campbell maga is erotikus íróvá lett.

A *The Exquisite* című 1842—44. Londonban megjelent erotikus folyóirat számára novellákat írt, lefordította Andréa de Nerciat francia író regényeit (*Les Aphrodites, Felicia, Monrose*), W. DUGDALE londoni kiadónál pedig megjelentette egy sebész „tapasztalatait” leíró obszcén regényét

(The Amatory Experiences of a Surgeon, with Eight Coloured Plates. Printed for the Nihilists. Moscow 1871). Az első, természetesen nem Moszkvában, hanem Londonban nyomtatott kiadás mindössze százötven példányban jelent meg, a későbbi utánnyomatok már jóval több példányban kerültek ki a sajtó alól.

Szintén nemcsak bibliofil, hanem erotikus író is volt William S. POTTER. Ez a dúsgazdag gyűjtő, aki 1805-ben született és 1879-ben halt meg az olaszországi Catania-ban, a polgári életben kivitellet és behozatallal foglalkozó londoni nagykereskedő cég tulajdonosa volt. Nagyszerűen értett az üzlethez, de éppen annyira a gyűjtéshez is. Beutazta jóformán az egész világot és még üzleti útjain is mindig akadt ideje arra is, hogy újabb meg újabb szerzeményekkel gyarapítsa igen terjedelmes gyűjteményét, amelyben válogatott erotikus könyveket, képeket, rézkarcokat, fotográfiákat halmozott össze.

Gyűjteményének jelentékeny része a szadisztikus irodalom körébe vág, amelyet maga POTTER is *The romance of Lust* című, főképen flagelláns jelenetekben bővelkedő regénnyel gyarapított. Ez a regény a szerzőnek Japánban tett tanyulmányútja alatt készült. Indiában is hosszabb időt töltött a dús hófehér hajával patriárka hatását keltő Potter, aki 1876-ban barátai részére számozott példányokban kinyomatta utirajzait, amelyek elgondolkodtató adalékokat szolgáltatnak a nemi ösztönnek a kegyetlenkedéssel való párosulásáról.

A Potter-féle gyűjtemény legkiválóbb és legritkább darabjai azonban nem könyvek, hanem képek voltak, BOUCHER tömördek másolatban és reprodukcióban elterjedt ama műveinek *eredetiei*, amelyeket ez a kitűnő francia erotikus művész XV. Lajos megbízásából POMPADOUR asszony részére festett és amelyeket több XVI. Lajos „mint illetlenségeket“ eltávolíttatott a Palais de l’Arsenal-ból.

Félszázad mulva meglehetősen kacskaringós utakon eljutottak ezek a mesterművek Potterhez, akinek halála után, Potter örököseinek révén, egy edinburghi könyvkereskedő közvetítésével egy amerikai gyűjtő vásárolta meg a képeket. Ez a gyűjtő azonban sosem láthatta meg szerzeményét. A newyorki vámhivatalban fölbontották a képeket tartalmazó ládákat. Megbotránkoztak Boucher alkotásain, ismét becsomagolták őket és visszaküldték abba az angolországi kikötőbe, ahol a ládákat föladták New Yorkba. Az angol hatóságok, nem törődve a képek ritka művészi becsével, szó nélkül megsemmisítették az egész küldeményt.

Aki Potter hagyatékának erről a nem mindennapi balsorsáról részletesen megemlékezik, PISANUS FRAXI, nemcsak az angolországi erotikus bibliofilának és bibliográfiának legjelentékenyebb képviselője, hanem Gustave BRUNET, Roger PORTALIS báró, Octave UZANNE és Eugen DÜHREN bizonyára jól megfontolt és túlzásnak nem mondható megállapítása szerint ezen a dzsungelszerű területen talán minden korszak és minden nemzet legnagyobb szakértője.

PISANUS FRAXI (az apis és fraxinus szavakból alakított latin anagramma) álnév, amely Ashbee nagykereskedőnek, a Charles Lavy & Co. londoni nagykereskedő cég főnökének nevét takarta. (Született 1834., meghalt 1900.) Mint Potter, ő is nagyszerűen képviselte cégének kereskedelmi érdekeit és ő is gyakori utazásainak során nemcsak üzleteket kötött, hanem könyvgyűjtő hajlamait is igyekezett kielégíteni. Megfordult Európának valamennyi fővárosában, ismételten bejárta Észak- és Délamerikát, Tuniszt, Egyiptomot, Indiát, Kínát és Japánt. Színes és szellemes utirajzai nyomtatásban is megjelentek (*A Ride to Peking*, London 1881; *The Metro-*

polis of the Manchus, London 1882; *Travels in Tunisia*, London 1887; *A Bibliography of Tunisia*, London 1889). Az európai országok közül legjobban Spanyolországot kedvelte, amelynek nyelvében és irodalmában éppen úgy otthon volt, mint az angol nyelvben és irodalomban. Különösen sokat foglalkozott CERVANTES-szel. Idevágó tanulmányainak gyümölcse *Iconography of Don Quixote* című műve (London 1895), amely a madridi spanyol királyi akadémia tagságát juttatta neki.

Pisanus Fraxi párját ritkító tudással, finomult ízléssel, rendkívül nagy anyagi eszközökkel és amellet szinte csodálatos szerencsével hordta össze hatalmas gyűjteményét, amely hosszú évekig Londonban, a Bedford Square-en levő házában volt elhelyezve, ahonnan aztán élete vége felé nagyrészt Hawkhurst-ben levő villájába szállította. Rendkívül élénk társaséletet élt és nagyon szívesen látta, ha klubtársai vagy azoknak a tudóstársaságoknak tagjai, amelyekbe ő is tartozott (Royal Society, Society of Antiquaries, Bibliographical Society, Ex Libris Society), fölkeresték fejedelmien berendezett lakásán és vele együtt, az ő szakavatott kalauzolása mellett, gyönyörködtek kincseiben. A gyűjtemény megtekintését nem egyszer fényes lakoma követte.

Európa és Amerika híres bibliofiljeivel állandó összeköttetésben volt Pisanus Fraxi. Szinte rejtélyes, hogy ennek a hihetetlenül elfoglalt embernek, aki cégének bonyolult ügyeit intézte, mindennap sportolt, klubokba járt, tudományos egyesületek ülésein résztvett, hogyan jutott ideje arra is — pedig mindig jutott —, hogy három világrészbe elágazó, soknyelvű levelezést folytasson gyűjteményének kiegészítése és gazdagítása érdekében: bibliofilekkel, nyilvános könyvtárak vezetőivel, könyvkereskedőkkel, antikváriusokkal, írókkal, művészekkel, tudósokkal, tanácsokat kérve és adva, útbaigazítást keresve és nyujtva.

Gyűjtése módját legtömörebben maga jellemezte egy levélben, amelyet barátjának és utóbb lelkesedő hangú méltatójának, dr. Eugen DÜHREN-nek írt kevéssel halála előtt. Elmondja ebben a levélben, hogy fűzött, körül nem vágott, tiszta borítékkal ellátott könyveket igyekezett megszerezni, amelyeket, az eredeti boríték gondos megóvása mellett, saját tervei szerint drága anyagba kötettett, sokszor pedig főképen előkelő francia művészek eredeti rajzaival ékesítettett.

Két részből állott Pisanus Fraxi gyűjteménye: a legkisebb terjedelmű nem-erotikusból és a jóval terjedelmesebb erotikusból. A nem-erotikus rész, mint B. H. GAUSSERON Octave Uzanne *Le Livre Moderne*-jének az angolországi bibliofiára vonatkozó fejezeteiben kiemeli, bővelkedett ritkaságokban. Ezek közül is kimagasodott NICHOLS *Literary Anecdotes* című kuriózum-gyűjteménye, amely kilenc kötetből állott eredetileg, de aztán ötezer arc- és tájkép beiktatása következtében ROGER DE COVERLEY által pompásan bekötött harmincnégy kötetre dagadt. Fraxi a párizsi bibliofil társaság, a Société des Amis des Livres tagja volt és ebben a minőségében e nagyon exkluzív társaság igen mérsékelt példányszámban megjelent luxuskiadványainak mind birtokába jutott. Fraxinak azonban még ezek a díszkiadások sem voltak eléggé ékesek. Jeles művészekkel, mint CHAUVET-val, Paul AVRIL-lal, SHERBORN-nal külön az ő számára készített tollrajzokkal és vízfestményekkel bővítette a maga példányait. Páratlan volt SAINTE-BEUVE *Livre d'Amour*-ja, ugyanennek a nagy kritikusnak *Portraits de Femmes*-jával együvé kötve, páratlan azért, mert ez a példány a szerzőnek kéziratoss javításait tartalmazza. A maga teljességében egyedülálló volt CERVANTES valamennyi művének, bármikor és bárhol meg-

jelent összes kiadásainak, valamint e munkák illusztrációinak hiánytalan gyűjteménye.

A nem-erotikus könyvgyűjteményt a képgyűjtemény egészítette ki. A legelőkelőbb angol és nem-angol festők és rajzolók műveinek ez a sorozata — köztük CHODOWIECKI rajzainak dús tömege — Fraxi halála után végső rendelkezése alapján a National Gallery és a South Kensington Museum tulajdonába ment át.

A könyvtár java része erotikus munkákból állott, Eugen DÜHREN, akinek szakértelmét bajos volna elvitatni, azt állítja, hogy a világon sehol sem voltak a tizennyolcadik és tizenkilencedik század angol erotikái akkora tömegben találhatóak, mint Pisanus Fraxi könyvespolcain. Amit honfitársainak erotikus fantáziája irodalmi terméké alakított, azt ez a legelhagyottabb ösvényeket is fölkereső, legrejtettebb helyekre is eljutó, legtitkosabb forrásokat is föltáró kutató mind megtalálta, olykor a legnagyobb nehézségekkel is dacolva megszerezte, gyűjteményébe a kellő helyre beosztotta és beállította. Az angol erotikus irodalmat egyetlen bibliofil sem gyűjtötte össze nagyobb teljességben. A rarissima mellett az unikumok is — olyanok, amelyeket a legtájékozottabb szakértők is végképen elveszettnek hittek — Fraxi csodálatos leleményessége és olykor esztendőig tartó fáradozása útján előkerültek az ismeretlenség sötétségéből.

Az angol irodalom mellett az idegen irodalmakat sem hanyagolta el az erotikának ez a, túlzás nélkül, valósággal polihisztorja. Gustave BRUNET a francia erotikus irodalom legritkább kincseit is megtalálta a Bedford Square könyvesházában. Az idevágó óriási terjedelmű német irodalomnak pedig alig volt olyan akár szerzőjénél, akár tartalmánál, akár ritkaságánál fogva értékes terméke, amely Fraxi bibliotékájában stílszerűen kötött és korszerűen illusztrált ép példányokban ne lett volna képviselve. A nem könyveket élénkítő, hanem önálló erotikus képeknek szintén nem volt se szeri, se száma ennek a szó nemes értelmében „erotobibliomane”-nak házában, aki elsősorban arra vetett ügyet, hogy ezek a képek és rajzok ne csak erotikumot, hanem művészetet is jelentsenek.

Pisanus Fraxi akkor is figyelemre igen méltó jelenség, ha csakis a tizenkilencedik század legkülönb angol bibliofilje lett volna. Jelentősége azonban még sokkal nagyobb méretűvé válik, ha tekintetbe vesszük, hogy nemcsak mintaszerű bibliofil volt, hanem bibliofiliájának tudományos gyűmölcsseit is learató és közkinccsé tevő, az erotika terén eddig senkitől fölül nem múlt legelsőrendű *bibliográfus* is.

Három bibliográfiai munkát tett közzé. Pompás kiállításuknál és csekély példányszámuknál fogva (250 példányos kiadások!) maguk is bibliofil ritkaságok, dús tartalmuknál, alaposságuknál, föltétlen megbízhatóságuknál, értékes anyaguk feldolgozásának szigorú módszerességénél fogva pedig tudományos szempontból is mintaszerűek.

Időrendben az első munka címe: *Index Librorum Prohibitorum, being Notes Bio-Biblio-Iconographical and Critical, on Curious and Uncommon Books. By Pisanus Fraxi, London: Privately Printed: MDCCCLXVII.* A negyedrétaalakú kötet 76 oldalas bevezetésen kívül 542 oldalnyi szöveget tartalmaz.

A második munka címe: *Centuria Librorum Absconditorum: being Notes Bio-Biblio-Iconographical and Critical, on Curious and Uncommon Books. By Pisanus Fraxi. London: Privately Printed: MDCCCLXXIX.* A kötetben, amely szintén negyedrétaalakú, 60 oldalas bevezetésen kívül 593 oldal szöveg van.

A harmadik munka címe: *Catena Librorum Tacendorum*: being Notes Bio-Biblio-Iconographical and Critical, on Curious and Uncommon Books. By Pisanus Fraxi. London: Privately Printed: MDCCCLXXXV. A negyedrétalakú kötet 57 l. bevezetésen kívül 593 l. szöveget tartalmaz.

Mindhárom kötetben a szöveg között híres erotikus bibliofilek művészi arcképei, egyes legritkább könyvek címlapjainak hű reprodukciói, ismeretlen kéziratok pontos fakszimiléi, képek színes másolatai fokozzák a szerző előadásának szemléletességét. A három kötet közül mindegyiknek más-más a specialitása. Az *Index* különösen azt az óriási irodalmat gyűjti egybe, osztályozza és írja le, amelyet elsősorban Angliában termett a flagellációban megnyilvánuló szadizmus. Sokat foglalkozik Fraxinak ez a kötetete Edward SELTON (1818—1866), az öngyilkossá lett antropológus, erotikus író és rajzoló különösen sokrétű, részben az indológiát is érdeklő munkásságának lajstromozásával, ismertetésével és jellemzésével.

A *Centuria* zsufolt anyagából kiemelhetők: SCHURIG Márton erotikus polihisztor munkásságának legteljesebb áttekintése, a katolikus teológiai művek sexuális kazuisztikájának legkimerítőbb bibliográfiai felsorolása, valóságos kis monográfiák John WILMOT, Earl of ROCHESTER-ről (1647—1680), az obszcén szatírának egyben legcinikusabb és legelegánsabb művelőjéről, a hírhedt *Sodom* című dráma szerzőjéről, továbbá dr. William King-ről (1685—1763), SWIFT meghitt barátjáról, a vérrel, epével, gennyel, sárral írott *Toast* című erotikus gúnyírat tudós szerzőjéről, valamint Thomas ROWLANDSON-ról (1756—1827), a legnagyobb obszcén humorista képzőművészről és a tizennyolcadik század angol nemi életének színes enciklopédiájával fölérő munkáiról.

Végül a *Catena* sűrű lapjai közül kimagasodik a tizenhetedik és tizennyolcadik század nemi életére bármilyen szempontból vonatkozó történeti, művelődéstörténeti, jogi és orvosi munkák lajstroma, a tizennyolcadik és tizenkilencedik század angol nyelvű kifejezetten erotikus irodalmi termékeinek jóformán hézagatlan bibliográfiája, amelynek sok lapját foglalja le a kétségtelenül leghíresebb, legtöbb kiadást ért, legtöbb kultúrnyelvre lefordított, talán legértékesebbnek is tekinthető angol erotikus regénynek, John CLELAND (1707—1789) *Memoirs of a Woman of Pleasure (Memoirs of Fanny Hill)* című munkájának bibliográfiai feldolgozása.

Említettük már, hogy Pisanus Fraxi valóságos rajongással viseltetett Spanyolország iránt, — életének utolsó esztendeit jórészt ott töltötte — a spanyol nyelvet éppen oly jól beszélte, mint angol anyanyelvét, a spanyol irodalom ismeretében még a legtöbb született spanyolt is fölülmultha. Megtagadta volna önmagát, ha nem lett volna járatos a spanyol erotikus irodalomban is. Erről tesz feddhetetlen módon tanúságot a *Catena*-nak abban a fejezetében, amely a régi és új spanyol erotikumoknak Fraxi előtt senkitől össze nem állított bibliográfiáját nyújtja.

Bibliográfiai munkáiban Fraxi a legnagyobb igényeket támasztotta önmagával szemben. Más bibliográfusok, mint például J. GAY már előbb idézett francia erotikus bibliográfiájában vagy a német Hugo HAYN (*Bibliotheca Germanorum Erotica* és ennek pótléka: *Bibliotheca Germanorum Gynaecologica et Cosmetica*) nem dolgoznak mindig elsőkézből, hanem másod-, sőt harmadkézből is. Átvesznek oly adatokat is, amelyeket nekik maguknak ellenőrizniök nem volt módjukban, megemlékeznek olyan munkákról is, — megbízva forrásaikban — amelyeket ők maguk nem vehettek szemügyre.

Ezzel szemben Pisanus Fraxi páratlanul áll a bibliográfusok között. Ami könyvet, röpiratot, képet, rajzot csak felsorol három bibliográfiai standard

work-jában, azt egytől-egyig nemcsak hogy látta, végigolvasta, tanulmányozta, hanem az kivétel nélkül — ó irigylésreméltó bibliográfus! — neki magának tulajdona, bibliofil gyűjteményének olykor unikumot képviselő példánya volt. Ennyire első kézből és csakis első kézből, csupa maga szerzte anyagból és anyagon dolgoznia kevés tudósnak adatott! Amellett Fraxi természetesen szuverén ura és felhasználója volt mindannak a számbaveendő bibliográfiai tudásnak, amelyet elődei és kortársai halmoztak fel és amelyet ő, az idegen kutatások eredményeit a maga tanulmányainak tanulságaival gondosan összevetve, a legalaposabb, legmélyebbre ható, legóvatosabb és egyben legélesebb kritikával igyekezett fölhasználva értékesíteni. Idézetei Barbier, Bayle, Brunet, Gay, Hayn, Lacroix, Peignot, Nodier, Lowndes, Quérard, Watt bibliográfiai munkáinak a hézagokat kiegészítő, a tévedéseket helyreigazító, a hibákat kijavító ismeretéről tesznek imponáló bizonytságot.

Fraxinak — a saját munkásságáról, a maga munkáiról ítélve teljes joggal — nagy véleménye volt a bibliográfiáról „in its highest sense“, a „könyvek ismeretének tudományá“ról, amelynek abban látta hivatását, hogy pontosan, hűen és tárgyilagosan tájékoztasson a könyvek külsejéről és belsősejéről egyaránt. A tájékoztatás fogalmát azonban nagyon széleskörűen értelmezte. Könyveinek felsorolásával egyáltalában nem éri be. A tőle közölt munkáknak valósággal végigkíséri egész pályafutását: az editio princeps-től a legutolsó kiadásig, számot adva a szerzők, a könyveket illusztráló művészek, a kiadók, a könyvnyomtatók nevééről, esetleg álnevééről, a munkák jogosított kiadásairól és jogtalan utánnyomásairól, a kiadások igazi vagy koholt helyeiről.

Ez azonban Fraxi műveinek bár rengeteg munkát képviselő, de úgyszólván csak formális része. A legjava mégis azokban az olykor egész értekezésekké, szinte kis monográfiákká dúzzadó megjegyzésekben van, amelyeknek során Fraxi elegánsan, tömör stílusban történeti, művelődéstörténeti, lélektani, embertani, néprajzi és irodalomtörténeti szempontból jellemzi a tárgyalta erotikus műveket. Különös ügyet vet arra, hogy a szerző egyéniségéből, életviszonyaiból, sőt — aminek Fraxi nagy jelentőséget tulajdonít — nemzetiségéből magyarázza meg a munkájában kifejezésre jutó erotikának különös milyenségét. Szinte fölösleges megemlíteni, hogy Fraxi soha, egy pillanatig sem nézi a moralista szemével az erotikus irodalmat, hanem a mindenképen elfogulatlan irodalom- és kultúrtörténetíró szemével. És természetes az is, hogy nyomatékosan hangoztatja, mennyire távol kell tartani az ilyfajta irodalmi termékeket az éretlen ifjúságtól és a szellemileg szintén éretteknek nem tekinthető műveletlen felnőttektől, akikre — csöppet sem tagadja, — az ilyfajta munkák méregként hatnak. Csakhogy, véli Fraxi, vannak más mérgek is, amelyeket szintén alaposan kell tanulmányozni, de csak oly emberek kezébe adjuk, akik pontosan ismerik e mérgek káros hatásait, uralkodnak rajtuk és ellensúlyozhatják őket.

Az erotikus irodalomról való felfogását az irodalmi erotikának ez a szenvedélyes kedvelője, szerencsés gyűjtője és tudós kommentálója a *Catena* elején közölte — itt *szabad fordításban* reprodukált — alábbi versben fejtette ki:

Az olvasóhoz.

Nemes mesterségem jó társa:
Gyűjtő, tudós vagy „boquiniste“,
Könyvmoly, lángoló műbarát,
Kit gyakran bosszant műveletlen tacsó —
E vastag könyvet nektek írtam.

(S még más kettőt.) *Könyves állványotok
Legfelső polcán kérek titkos otthont
E munkámnak, hol bizton el lehet
Henyé tolakodó manóktól,
S hol soha meg nem lelheti
A süldő lány, a zsenge ifjú,
Sem az, aki Prokrustes-ágyba
Törné belé a tudás vágyát,
S egygé szűrkitne minden írást,
Csakis a maga gusztusára.
Nincs semmi könyv, akármilyen rossz,
Miből ne meríthetne jót is,
Aki megértőn tud olvasni benne.
Ő testvér, hadd legyen jutalmam:
Hogy tiszta és pártatlan szemmel
Helyesen olvass mindig engem.*

Pisanus Fraxinak nem lehetett oka panaszra: sok író, sok tudós megértést tanult, tudással gazdagodott munkáiból — a bibliofilia bibliográfusának e remekeiből —, amelyek nélkül például egy Eugen DÜHREN, egy Havelock ELLIS a maga fáradságos sexuológiai kutatásai során jóval több akadályt lett volna kénytelen leküzdeni. (Annál érthetlenebb, hogy Bernhard STERN *Illustrierte Geschichte der erotischen Literatur aller Zeiten und Völker* című zsufolt munkájában meg sem említi nagy elődjének büszke nevét.)

Szilágyi Géza.

VÁRADI PÉTER KALOCSAI ÉRSEK KÖNYVTÁRÁNAK MARADVÁNYAI.

MÁTYÁS király uralkodásának ideje Magyarországon egyúttal a neoplatonizmus divatjának idejét is jelenti.¹ Ez a szellemi mozgalom áll az érdeklődés központjában. Maga a király, Vitéz János, Janus Pannonius, Garázda Péter, Báthori Miklós váci püspök, Nagylucsei Orbán egri püspök² és Váradi Péter kalocsai érsek mind hívei e mozgalomnak.

Váradi Péter életét jól ismerjük.³ Az alacsony sorsból származott tehetséges ifjút Vitéz János neveltette Olaszországban s ő volt az, ki azt a fényes pályát egyengette számára, melyet rövid idő alatt befutott. Mátyás vonzalma és bizalma szédítő gyorsasággal ragadta a magasba, alig harminc éves korában 1479-ben titkos kancellárrá, 1480-ban főkancellárrá, 1481-ben kalocsai érsekké tette meg s

¹ E mozgalom széleskörű fejtegetését lásd *Husztli József*: Platonista törekvések Mátyás király udvarában. Minerva. 1924—1925.

² *Hoffmann Edith*. Nagylucsei Orbán könyvtárának maradványai. Magyar Bibliofil Szemle. 1924. 166—169. E cikkem írásakor elkerülte figyelmemet, hogy Marsilius Ficinus kódexén már *Schönherr* felfedezte a Nagylucsei címet. V. ö. *Gulyás Pálnak* „Nagylucsei Orbán egy kéziratos könyve a bécsi udv. könyvtárban.” című jegyzetét. Magyar Könyvszemle. 1914, 192—193. lap.

³ Életrajzát lásd *Fraknoi Vilmos*: Váradi Péter élete. Budapest, 1884.

1483-ban türelmetlenül sürgette számára a pápánál a bibornoki kalapot. Ekkor még ma sem eléggé tisztázott okokból a király hirtelen elfordult tőle és Árva várában fogságba vetette, anélkül azonban, hogy akár a kalocsai érsekséget, akár a főkancellári címet megvonta volna tőle. A pápa többszöri beavatkozása dacára itt sínylődött Mátyás haláláig. Ekkor kiszabadult és haláláig, azaz 1501. év elejéig állt még a kalocsai érsekség élén.

Váradai Péter egyike volt az ország legműveltebb főpapjainak s mint ilyen, sokat tett az ország kultúrája érdekében. Fölvirágoztatta a kalocsai és bácsi székesegyházak mellett fennálló iskolákat és sok jeles tehetségű ifjút iskoláztatott külföldön, főleg Bolognában. Mátyás király nagy elismerését mutatja, hogy őt bízta meg Janus Pannonius szétszórt munkáinak összegyűjtésével. De ez elismerés nemcsak idehaza járt ki neki, ismerték és tisztelték a külföldön is. Szellemes és kitűnő levélíró lévén, összeköttetésben állt korának számos jelentékeny férfiával. A külföld jeles humanistáit, olaszokat és németeket, bőkezűen pártfogolta, kik mint mecénást magasztalták mindenfelé. Beroaldus bolognai egyetemi tanár mint Pythagoras tanainak kiváló ismerőjét becsülte s neki ajánlta egy művét. Marsilius Ficinus, a platonista tanok főképviselője is nagyra tartotta és egyik munkáját szintén neki ajánlta. Fogsága idején és az utána következő években fokozott mértékben folytatta tudományos művelését s Beroaldus szerint még éjjeli nyugalmát is föláldozta olvasmányainak.

Mindezek után mi sem természetesebb, minthogy az érseknek okvetlenül nagy és értékes könyvtárának kellett lennie. A véletlen azonban úgy akarta, hogy a kalocsai érsekségnek csaknem minden kincse elpusztult és vele együtt Váradai Péter könyvtára is.

Könyvtárából mindeddig egyetlen, nyomtatott könyv volt ismeretes, egy *Esztergomi Missale*, mely ma a nemzeti múzeumi könyvtár birtokában van. (Inc. c. a. 707.)⁴ E Missale, melyet Pap János budai könyvárus nyomtatott, 1498-ban jelent meg Joannes Emericus Spira nyomdájában, Velencében. A nem ritka könyvnek két pergamenre nyomott díszes példánya ismeretes, ezek egyike Váradai Péteré. A Missale nemcsak, hogy pergamenre van nyomtatva, hanem csinosan ki is van színezve. A számos kis iniciálénál legtöbbször csak a már fametszetben meglévő rajz kiszínezésére szorítottak, úgyszintén a kánon előtti képnél, Krisztus keresztrefeszítésénél, hol a festés csak nagyjából követi a fametszet finomabb rajzát s az eléggé gyenge átfestés alatt három angyal és egy egész városkép tűnt el. Nem túlságosan nagyigényű, de mégis önálló

⁴ A Missaléval a Magyar Könyvszemle többször foglalkozott: Váradai Péter kalocsai érsek ismeretlen Missaléja 1498-ból. Knyvsz. 1886. 340. lap. — *Fraknói Vilmos*: Váradai Péter kalocsai érsek miscelanea. Knyvsz. 1888. 1—7. — *Érdekes XV. sz.-beli könyvbejegyzés egy 1498-i esztergomi Missaléban*. 1889. 357. lap. — A többi dolgozatot itt mellőzhetjük. — Többször ki is volt állítva, legutóbb a Magyar Bibliofil Társaság negyedik, *Dr. Majovszky Páltól* rendezett kiállításán 1923-ban. A nyomtatott könyv díszítése. 1. Fametszet. 277. szám.

Georgii Trapezuntii Prefatio in Vita Moysi
per Gregorium nysenum fratrem magnum
Basili edita. Et p̄ prefatum Georgium de
greco in latinum translata. Incipit.

Nep̄ Redēdissime Pater, Bea-
ti Gregorii nyseni de uita
Moysi, qua perfectam homi-
nis uitam ostendere uolent

Opus profecto perutile, de greco in lati-
num traduxi, quod multis de causis
dominationi tue statui dedicare, uel
quia in eo scripture inuolucra expli-
cantur, ac enodantur, Quam rem ad e-
ecclesiasticos uiros pertinere, nemo unq̄
dubitabit, uel quia qui traducunt ali-
quid, aut ipsi de se paruum, soleant
magnis plerunq̄ uiris ac dominis hec
destinare, ut pondere auctoritatis sue
opus firmatum, per ora multorum uo-
litet, Vel quod ipse maxime ipresen-
tiarum secutus sum, ipsius rei conditio-
ne atq̄ natura, Nam siquis a principio

BIBLIOTHECA
MUSEI
N. 2682

Epistola Symboli Ruffini Aquileienſis preſbyteri ad Laurentium,
papam. In qua ſingulos articulos fidei noui & ueteris teſtamenti
auctoritatibus cõfirmat: & hereses cõtrarias deſtruit. Epistola p̄ma

Ibi quidẽ fideliffime Papa Laurenti ad ſcribendũ animus non
eſt tam cupidus q̄ nec idoneus ſcienti non eſſe abiq̄ piculo mul-
toꝝ iudicis ingeniũ tenue & exile cõmittere. Sed quoniã ut cũ
uentia tui dixerim: id temere ſi epistola tua p̄ Xpi me ſacramẽ-
ta que a nobis maxima cũ reuerẽtia ſuſcipiunt aſtringis: ut ali-
quid tibi de fide ſecundũ ſymboli traditõem rationẽq̄ componã
quãus ſupra uires noſtras ſit pondus precepti. Nõ enĩ me latec
ſapientũ ſentẽtia que probe ad modũ dicit: quia de deo etiam uera dicere piculoſũ
eſt: tamen ſi expectõis a te impoſite neceſſitatẽ oratõibus iuues: dicere aliqua obe-
dientie magis reuerẽtia: q̄ ingeniũ preſumptiõẽ temptabimus. Que quidẽ nõ tam
perfeſtoꝝ exercitiis digna uideant: q̄ que ad paruulorum in Chriſto & incipitiũ
librentur audicim. Equidem comperi nonnullos illuſtriũ tractatorũ aliq̄ de his pie
& breuiter edidiſſe. Photinum uero hereticũ ſcio eatenus ſcripſiſſe non ut rationem
dicitorum audientibus explanaret: ſed ut ſimpliter fideliteꝝ dicta ad argumentũ
ſui dogmatis traheret. Cum iu his uerbis ſanctus ſpiritus puidet nil ambigũ: nil
obſcurum: nil a reliquis diſſonans ponit: q̄ in his uerbis cõplet p̄pheta que dicit:
Verbũ enim conſumans & breuiã iniquitatẽ: quia uerbũ breuiatũ faciet dominus
ſuper terram. Nos ergo ſimplitatẽ ſuam uel uerbis Apoſtolicis reddere & ſignare
temptabimus. uel que omiſſa uideantur a prioribus adimplere. Sed ut manifeſtus fiat
argumentũ uerbi huius ut diximus breuiati: cauſam qua hec traditio Eccleſiis data
eſt: ab origine repetemus. Tradunt maiores noſtriq̄ poſt aſcenſionẽ dñi: cum per
aduentũ ſp̄s ſancti ſupra ſingulos quoſq̄ Apoſtolos igne lingue ſediſſent: ut loque-
lis diuerſis uariſq̄ loquerentur: per qã eis nulla gens extranea: nulla lingue bar-
baries inaceſſa uideret & inua: preceptum eis a dño datũ hoc: ad predicandum dei
uerbũ ad ſingulas queq̄ p̄ficiſci nationes. Diſceſſuri itaq̄ abinuitẽ: normã ſibi p̄us
future p̄dicatõis in cõmune cõſtituũt: ne forte alii alio abduci diuerſũ aliq̄d iis qui
ad fidẽ Xpi inuitabant exponeret. Oẽs igit̄ in uno poſiti & ſpiritu ſancto repleti:
breue iſtud future ſibi ut diximus p̄dicationiſ inditũ cõferendo in unũ: qd ſentẽtiã
unufq̄q̄ cõponunt. atq̄ hanc ordiẽtibz dandã eſſe regulã ſtatunt. Symbolũ autẽ
hoc multis & iuſtiffimis ex cauſis appellari uoluerunt. Symbolum. n. grece indicũ
dici poteſt & collatio. hoc eſt q̄ plures in unum cõferunt. Id enim fecerũt Apoſtoli
in his ſermonibus in unum cõferendo: quod unufquiſq̄ ſentie. Indicium autẽ uel ſig-
num idcirco dicit̄: quia illo in tpe ſicut Paulus Apoſtoloſ dicit: & in actibus Apoſto-
rũ referunt: multi ex circũuentibus Iudeis ſimulabãt ſe eſſe Apoſtoloſ Chriſti: & lu-
cri alicuius ſiel ueneris gratia ad predicandũ p̄ficiſcebant. noĩantes quidẽ Xp̄um:
ſed nõ integris traditionũ lineis nunciãtes. idcirco iſtud indicũ poſuerunt: p̄ quod
agnofceret iis qui Xp̄m uere ſc̄dm apoſtolicas regulas predicaret. Deniq̄ & i bel-
lis ciuilibz hoc ſeruari ferunt: qm̄ & armorũ habitus par: & ſonus uocis idem: & moſ
unus eſt: atq̄ eadẽ inſtituta bellandi. ne qua doli ſubreptio fiat. Symbola diſtincta
unufquiſq̄ Dux ſuis militibus tradit: que latine ſigna uel indicia nũcupant. ut ſi for-
te occurreret q̄s de quo dubitet̄: ſymbolũ p̄dat: ſi ſic hoſtis uel ſortius. Idcirco deniq̄
hec nõ ſcribi cartulis aut membranis: ſed requiri in credentiũ cordibus tradiderũt:

díszítő munkát csak a címlap keretében végzett az illuminátor, melyet Attavante munkáinak távoli hatása alatt csinosan állított össze. Nagyon valószínűnek tartom, hogy e festés még Velencében készült, de teljesen sablonos voltánál fogva, éppenséggel az sem lehetetlen, hogy valamely igénytelenebb magyarországi miniátor munkája. A címlap alján ott látjuk Váradi Péter címerét: a kettéosztott címerpajzs felső részében, kék mezőben, két arany csillag, alsó részében pedig arany mezőben kék lilium. A címerpajzs fölött érseki kereszt.

E Missaléhoz Váradi Péter könyvtárából ma még két, eddig ismeretlen darabot mutathatunk be, még pedig olyanokat, hogy e három mű együttvéve már némi fogalmat is ad a hajdani könyvtár természetéről.

Az érsek második könyve szintén illuminált nyomtatvány. E darabot Varjú Elemér fedezte fel a frankfurti Joseph Baer et Co. cég 1910-i, 585. számú „Lagerkatalog”-jában (318. szám. 141—142. lap); ma már, sajnos, nyoma veszett. A *szent Jeromos leveleit* tartalmazó, kétkötetes, rendkívül ritka munka, Rómában jelent meg. Mind a két kötetet Joannes Andreas aleriai püspöknek II. Pál pápához (1464—1471) intézett ajánlása előzi meg, ezenkívül az első kötetben Rufinus egyházírónak, szent Jeromos kortársának (330—410) még egy külön előszava olvasható Laurentius pápához.

Az első kötet végén, a 300 v. lapon azt olvassuk, hogy a munka nyomtatása 1476 március 28-án készült el, IV. Sixtus pápa uralkodásának ötödik évében, Arnaldo Pannartz nyomdájában. Ez Pannartz nyomdász utolsó munkája volt, a második kötetet Georgius Lauer nyomtatta 1479 áprilisban, Rómában.

Az első kötet 11. lapján, Rufinus előszavánál, a nyomtatott szöveg köré szép, színes keret van festve fehér indafonatos dísszel, melybe zöld papagályok, oroszlán és tarka madarak vannak közbeillesztve. A festés stílusa világosan mutatja, hogy a könyvet a nyomtatás helyén, Rómában, látták el a dísszel. A lap alján címer tűnik elő, még pedig félreérthetetlenül Váradi Péter címere. De meglepő, hogy a címer fölött, a szokásos helyen, nem arany érseki keresztet, hanem bíbornoki kalapot látunk. Erre kétféle magyarázatot találhatunk. Az egyik az, hogy Váradi talán nem volt a könyv első tulajdonosa, hanem hogy azt előbb már valamely római bíbornok bírta. Váradi ennek halála után hozzájutván a könyvhöz, a címert szokás szerint átfesttette, de ott hagyta a bíbornoki kalapot. A másik magyarázat az volna, hogy a könyvet valaki ajándékba adta Váradinak az 1483. évnek épp azokban a hónapjaiban, mikor az érsek a király közbenjárásának sikerében bízva, a bíbornoki méltóságot joggal remélhette. Az ajándékozó nem sejtethvén előre, hogy a nagyravágyó főpap fényes kilátásait mily szörnyű bukás fogja meghiusítani, mindenesetre számított Váradi meleg elismerésére ezért a hízelgően előlegezett, festett bíbornoki kalapéért. Akárhogyan álljon a dolog — hisz eldönteni a kérdést csakis a könyv

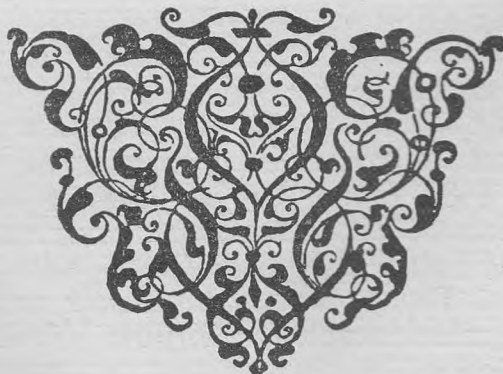
látása után lehetne —, az bizonyos, hogy a címer kétségen kívül Várad Péteré.

Az érsek harmadik — pergamenre írott és címerével ellátott — könyvét a bolognai Egyetemi könyvtárban találtam meg. (*Lod. Frati. Indice dei codici latini conservati nella R. Bibl. Universitaria di Bologna. 519. lap, 1414. sz. [Cod. 2682.]* E darabra, mint „valószínűleg magyar“-ra, Fögel József úr hívta fel figyelmemet.) Egészen egyszerű, flórenci fehér indafonattal díszített kézirat, de tartalmilag a legérdekesebb. Ugyanis *Gergely nissai püspöknek*, nagy szent Vazul édes testvérének *De vita Moysi* című művét tartalmazza *Georgius Trapezuntius latin fordításában* és előszavával. (Cod. 2682.)

Georgius Trapezuntius — mint tudjuk — a platonista tanoknak nagy támadója volt. Mátyás király könyvtárában számos munkája maradt ránk; de érintkezésben volt Janus Pannoniussal is, kinek egyik művét ajánlta és Vitéz Jánossal, kinek nagy szent Vazul „Contra Eunomium“ című antiplatonikus könyvének fordítását ajánlotta. (Wien. Nationalbibliothek. Cod. lat. 4857.) Nagy szent Vazul „Contra Eunomium de divinitate filii et Spiritus Sancti“ című művének Bessarion előszavával és Georgius Trapezuntius magyarázatával ellátott, Vitéz János könyvtárához tartozó példányát a bécsi Nationalbibliothek egy Corvin-kódexében sikerült megtalálnom (Cod. lat. 831.), melyben Vitéznek —üvegablakon át ma is világosan látható — címerét, Mátyás utóbb a sajátjával borítottatta el.

Várad Péternek ez a Trapezuntius kódexe fontos adalékkal szolgál az érsek személyét illetőleg, amennyiben eddig csak úgy tudtuk, hogy Ficinussal és a platonistákkal tartott, most első kétségtelen bizonyítékunk van arra, hogy az ellenpárt iratait is nagy érdeklődéssel tanulmányozta. A könyvet ugyanis rendkívüli gondval olvasta át és vörös tintával számos jegyzetet csinált bele. Sőt — egészen Vitéz mintájára — bejegyzéssel is ellátta, melyből arról értesülünk, hogy *mikor* olvasta a könyvet: „Bachie XII. octobr̄ 1495.“ Kiszabadulása óta ugyanis az érsek Bácsot választotta székhelyévé.

Hoffmann Edith.

II. RÁKÓCZI FERENC KÖNYVTÁRA

(HARMADIK KÖZLEMÉNY.)

III. A bölcs ember könyvei.

A XVIII. század a „fölvilágosodás“ százada, a természettudományok, a történetírás, a vallástól független filozófia és a forradalmi társadalombölcselet kora. Ennek a századnak szelleme nem érintette Rákóczi lelkét, de könyveinek egy csekély töredékén ráismerhetünk a világi tudás nyomaira. Rákóczi nem volt *filozófus*, „pogány bölcs“, a szónak politikai értelmében, de a tudományosság szellemének térhódítása előtt ő sem zárkózott el.

1. Történelem.

Az igazi tudomány a teológia mellett még mindig a *historia*, amely magába olvaszt minden ismeretet: ez XVII. századi örökség a rodostói könyvtárban. Rákóczinak volt egy francia történelme (4. sz.), de a magyar mult képviselője sem hiányzott: VERBÖCZY *Tripartituma*, a rendi Magyarország talpköve (13. sz.).

Többi *historiai* munkái a *hadtörténet* körébe vonhatók: nem is várhatunk mást a nemes és vitélő fejedelemtől. Olvasta Gallia *historiáját* (17. sz.), egy katonai munkája is volt, amiről közelebbit nem tudunk (18. sz.), *Polybios*t Jean-Charles de FOLARD máltai lovag és hadászati író kommentárjaival bírta (37. sz.). Folard késői típusa volt a *condottiere*-nek, egész Európát végighadakozta a XVIII. század elején és taktikai munkái lázba hozták az akkori katonai és tudós világot. *Polybios*-kommentárja nagy vihart támasztott maga körül: még a század közepén túl is. Nagy Frigyes élénken foglalkoztatja Folard egyénisége.

Fejedelmeknek való gyakorlati olvasmány volt Blaise de MONLUC francia krónikairó *Commentaires*-je is (81. sz.), amit Henri IV a „katona *breviárius*-mának“ nevezett. Zrínyi könyvtárában is megtaláljuk. Monluc marsall, az öldöklő XVI. század vaskezü harcosa, a diadalmas huguenot-üldöző: a miles christianus és a gascognei kalandorlovag keverékét mutatja. Nem hivatásos író, inkább egy korai Corneille-hős, — mondja róla Sainte-Beuve. Talán Zrínyi prózai traktátusainak szellemi rokona ez a zord munka, amelyben a szelíd Rákóczi kedvét lelte...

A hadtudomány kevésbé foglalkoztatta Rákóczit, mint a költő-hadvezér Zrínyit. De azért egy másik híres katonáirónak, François de LA NOUE-nak, *Discours*-jait is megtaláljuk a rodostói könyvtárban (32. sz.). La Noue szellemi rokona a *Commentaires* szerzőjének: Montaigne, Monluc szólnak erről a XVI. századi Julius Caesar-tanítványról, aki IV. Henrik mondása szerint fölért egy provinciával. La Noue, a zord idők hőse, a hugenot-táknak volt „vaskezü“ kapitánya. Tudós és hadvezér: a renaissance-lovag típusa, aki az evangéliumi szabadságért esik el és figyelmeztető tollával a katasztrófától óvja nemzetét: az ingadozó állam megmentésére egységet kiált. Komor stílusát és kemény beszédét nem sok gyönyörűséggel olvashatták a rebellis kurucok, akik már megjárták egy keztyűsebb kezű világ diplomáciai iskoláját. La Noue az elmaradt nemességet korholja: ebben Mikes meríthetett tőle. De Rodostóban nem igen tetszhetett az a fejezete, ahol a fejedelmeket szövetségre buzdítja a kereszténység ősi ellensége, a mohamedánok ellen. Puritán irodalomfölfogása viszont Rákóczi elveivel összhangban áll: az Amadis-regények olvasása az ifjúságra éppoly káros, mint Macchiavelli az öregekrel!

Volt még két történeti könyve Rákóczinak: mindkettőben az egyház-történettel ölelkezik a hadtörténet. A híres VERTOT abbé nagy munkája a máltai lovagrendről (12. sz.): regényes epizódokban bővelkedik. Mikes itt is olvashatta Iréne történetét. Költőknek forrásmunka volt ez a história: Schiller innen vette a *Kampf mit dem Drachen* tárgyát. Mikes itt olvasta, hogy a mohamedán paradicsom tündérei olyan édesek, hogy ha valamelyike közülök a tengerbe találna pökni, a sós víz mindjárt elvesztené keserüségit (192. lev.)... Innen írja ki szórul-szóra, hogy Mohammed milyen szavakkal tiltotta meg a borítalt (181. lev.). A templáriusok történetét (72—74. lev.) szintén Vertot nyomán meséli el nénjének: azzal a mondással együtt, hogy *iszik, mint egy templárista*.

A másik hadtörténeti-egyház-történeti munkát valószínűleg HELYOT és BULLOT írták: a vallásos és katonai szerzetesrendek története szintén az Egyház kebelén melegedő tudomány (23. sz.). Egy bizonyos: az a történet-tudomány, amely Montaigne, Bayle, Voltaire szellemét terjeszti, száműzve volt a száműzött fejedelem könyvtárából.

Rákóczi történetfölfogását természetesen a vallásosság dominálja. A történelem intézője az isteni Gondviselés, Isten, az „első mozgató“ és az örök moderator, amint a *Traité de la puissance* című munkájában kifejti (La Haye 1751. I. 152.). Rákóczi itt Szent Ágoston (De Civ. IV. 33.) és Bossuet tanítványa: Bossuet egyik történetfilozófiai tanulmányát (*Politique tirée de l'Écriture Sainte*) idézi is (u. o. 150.). Ez a könyv nem szerepel a rodostói listán, de Rákóczi utalása nyomán föl kell vennünk olvasmányai közé.

2. Útleírások.

A XVIII. század a földrajztudomány előretörését is jelenti. A XVI. század óta meginduló fölfedező utazások, a kolonizáció mozgalma, a Föld gazdasági birtokbavétele, az exotikumok megismerése nagy érdeklődést támaszt a népszerű földrajzi és néprajzi munkák iránt. Ennek a rengeteg irodalomnak négy jelentős munkáját bírta a rodostói könyvtár.

Az egyik szerző: LABAT dominikánus barát és misszionárius olaszból fordította *Relation*-ját Afrika nyugati partjairól (83. sz.). Jean de LA ROQUE lovag, a Marseille-i akadémia megalapítója szíriai, arábiai és palesztinai utazásaival tette híressé nevét. Szíriai útleírását FLEURY-nek ajánlotta. A Szentírás kegyeletes helyeit, az Ígéret Földét járta be: még a fölfedező etnografust is a vallásosság ösztöne serkenti. Ő volt a XVIII. század Lamar-tine-ja vagy Jean-Jerôme THARAUD-ja, aki megjárta a Libanon cédrusait. Tudós szerző, aki a leírását sok irodalmi utalással fűszerezi: minduntalan Pliniust, Procopiust, Strabo-t, Josephus Flaviust idézi. Munkája végén egy szent anachoréta életrajzát adja. Sem Labat, sem La Roque nem azért utaztak exotikus tájakra, hogy a fölvilágosodás eszméit fedezzék föl Európa számára...

A másik két munka, amely ide, az *Itineraria*-rovatba osztható, a jezsuiták keleti misszióival függ össze: beszámoló emlékiratok, értekező levelek a pogányok erkölcséről, a katolikus vallás terjesztéséről. Tudjuk, hogy a libertinusok, a fölvilágosodás harcosai ellenezték a jezsuiták akcióját. Montesquieu Franciaországban a toleranciát, Kínában a római hit kiűzését látta volna szívesen. Kína körül nagy affér támadt: a kárörvendő Voltaire külön fejezetet szentel az ügynek a *Siècle de Louis XIV* végén. A jezsuiták koncessziókat tettek a kínai neofitáknak, a dömés misszionáriusok azonban a bálványimádás megtűrésével vádolták meg a nagy sikerrel térítő jezsuitá-

kat. A vita a Sorbonne elé került, amely a kínaiak ősi szokásait és erköl-
cseit atheizmusnak és kárhözatosnak ítélte. A kínai császár, látva, hogy
az új hit apostolai maguk között sem egyeznek meg, egyszerűen eltiltotta
a katolikus vallás terjesztését (1724). A vértanúk emlékét a *Lettres*
édifiantes et curieuses című jezsuita gyűjtemény (102. sz.) örökítette meg,
amelyből Mikes exotikus ismereteit merítette. D'Argens marquis, a *Lettres*
chinoises szerzője és Voltaire a francia vallásvitákat akarták kigúnyolni
a kínai disputa rajzával: nem ez az érdeklődés adta a rodostói olvasók
kezébe a *Mémoires des Missions*-t (101. sz.), hiszen Rákóczi végrendeleté-
ben tekintélyes összeget hagyományozott a jezsuiták keleti akciójára.
Rodostóban nem azokat a földrajzi munkákat olvasták, amelyek valamely
filozófiai, forradalmár tendenciát szolgáltak.

3. Természettudomány.

A természettudomány és filozófia könyvei közül hiányzott Bayle,
d'Argens, Montesquieu, Voltaire. Ha a fölvilágosodás úttörői valamiképen
hatottak Mikesre, nem közvetlenül a rodostói könyvtáron keresztül hatot-
tak. Egyedül FONTENELLE jelenlétére van némi támasztópontunk, ha Thomas
CORNEILLE *Dictionnaire des arts*-jának új kiadását bírták, amelyet Fontenelle
rendezett sajtó alá. Thomas Corneille aktív részt vett az Akadémia szó-
tárának munkálataiban és minthogy az Akadémia nem vette föl a mester-
ségek és a természettudomány szavait, pótlásul kiadta a maga szótárát
(1694), amely első alapvetése az eljövendő *Encyclopédie*-nak. Ünokaöccse,
Fontenelle átnézte a *Dict. des arts* harmadik kiadását és a matematikai és
fizikai részt kibővítette. Ez az egy természettudományos szótár azonban
még nem jelenti a vallásellenes, racionalista propaganda bevonulását
Rodostóba. Csak a gyakorlati érzék erősödésére vall, aminek fecskéje
CHOMEL *Dictionnaire oeconomique*-ja is (2. sz.).

Chomel szótára afféle házi tanácsadónak készült, tele hasznos tudni-
valókkal. Megtaláljuk benne a bölcsek kövének, a panacea-nak receptjét
is... Mikes ismeretein meglátszik, hogy forgatta. A búza szaporításáról
(69. lev.), a selyemhernyó tenyésztéséről (60. lev.), a káposzta gyógyító
hatásáról (56. és 76. lev.) itt kapott levéltémát. Chomel úgy látszik janze-
nista érzelmű volt, mert a Biblia-kommentárok közül a *Jansenins*-ét ajánlja
olvasásra.

Rákóczi a gyakorlati érzék szempontjából már a XVIII. század embere.
Kedvelt szerzője, az említett Fleury abbé, szintén ebbe a modern irányba
terelte az érdeklődését. Érdeklik őt a természetrajz (21. sz.), a fizikai,
mechanikai törvények (99. sz.). Szabad idejét a szellemi munka kipihené-
sére kézművességnek, bútörök készítésének szenteli: ebben az ácsmester
Nagy Péter cár volt az európai fejedelmek mintaképe. Igaz, hogy ez az
előkelő demokratizmus nem tudta már megmenteni az ancien régime-et
a nagy megrázkódtatásoktól...

Volt Rákóczinak két könyve, amelyekben a természettudomány a teoló-
giával párosul: két mű, amely a XVIII. század tudományos hódításaival
Isten létét bizonyítja. A janzenista Noël PLUCHE abbé *Spectacle de la*
nature-je Mornet szerint a XVIII. század legjobban olvasott munkája
Bayle és Buffon után. A szellemi látókör kitágulásához hamar hozzáalkal-
mazkodott a vallásos világnézet. Pluche népszerű természetrajza nem más,
mint az isteni Providentia apológiája, a természet vallásos csodálata, amely
már Pascalt áhítatos gondolatokra inspirálta. A világ nagyszerűsége Isten-
hez hasonlítható: Aquinói Szent Tamás és Dante gondolatát kapta itt

Rákóczi népszerű formában. A zsoltárok szelleme lengi át ezt az ifjúsági iratot: *Coeli emanant gloriam Dei*. A fölfogás természetesen anthropocentrikus: Isten mindent az emberért teremtett. Mikes a gyapotról, a selyemhernyókról, az állatvilág kuriózumairól találhatott szórakoztató olvasmányt Pluche colloquia puerilia-iban.

DERHAM csillagászati teológiája (26. sz.) az atheisták és pogányok számára készült, könnyen élvezhető modorban. Az angol királyi tudós társaság tagja a planéták lakhatóságáról elmélkedik, Kopernikus világrendszerének igazságát bizonyítja a naiv tapasztalás, sőt a filozófia ellen is, a tér végtelenjébe több naprendszert helyez: ezt a nagyszerű szisztémát fogadja el, mert ez a legméltóbb Isten végtelenségéhez. Az egész világ, az égitestek nagyszerűsége Isten létét bizonyítja. Az univerzum mérhetetlen nagy.. A csillagok között járó lélek megveti a földi kicsinységeket. A világ tökéletes harmóniáját Isten igazgatja. Nem hagyott magunkra, mint az órás, megcsinálván az órát, magára hagyja a mechanizmust — így elmélkedik Mikes is (00. lev.). Derham elfogadja Newton gravitációs elméletét és Huygens teleszkópjával operál: kora színvonalán álló tudós, aki a világban mindenütt teleológikus célszerűséget lát. A könyv konklúziója: Isten felé irányítani az ember végcélját. Derham nem áll egyedül munkájával a XVIII. század theodicaeájában: a keresztény optimista álláspontot képviseli Bayle és Voltaire szkepticismusával szemben. Rákóczit nem tette deistává a Newton elméletének természettudományos-materialista szelleme...

Íme: a világi tudás könyvei is teljes összhangban állanak a rodostói szent könyvekkel.

*

Kitetszik ebből a rövid áttekintésből is, hogy a XVIII. század-eleji kultúrának mindenfajta ága képviselve volt a Rákóczi könyvtárában. Enciklopédikus tudásanyag: az *Encyclopédie* szelleme nélkül. Két dolog hiányzott elvileg a rodostói könyvtárból: a szépirodalom és a fölvilágosodás propagandája, bár mind a kettő föl-fölbukkan egy-egy vékony, sejtető erecskében. Mindez Rákóczi összeválogató tendenciáját tükrözi. Az ő vallásos lelkének méltó kerete a 290 kötetnyi könyvtár, amelynek minden lapjáról a *princeps christianus* gondolatvilága szól hozzánk, a kétszázésettendős multból.

Zolnai Béla.

TARCA

A BUDAPESTI SZEMLE TÖRTÉNETÉBŐL

Z ÖTVENES évek hirtelen föllendült tudományos életét eleinte szigorú szakszerűség jellemezte. Tudósaink az akkori egyetlen folyóirat, az *Uj Magyar Múzeum* körül csoportosultak s a rendelkezésükre álló szerény munkatér keretein belül igyekeztek tanubizonytságot tenni arról, hogy van külön önálló, magyar tudományos élet. Működésüket az abszolút kormányhatalom eltűrte ugyan, de viszont érthetően tudomásukra is adta, hogy türelme csak addig tart, amíg a tudományos szakszerűség határait át nem lépik, s mindazt kerülik, ami az adott viszonyokkal vonatkozásba hozható. Ugyanez a korlátozás állott fenn a napisajtó termékeire nézve is, s ennek következtében a magyar társadalom zömét mesterségesen elzárták az európai szellemi és társadalmi mozgalmak megismerésétől, s szellemi színvonalát oda-süllyesztették, ahol a bécsi kongresszus utáni évtizedekben állott. E mesterséges visszafejlesztés az abszolutizmus első éveiben nem járt nehézségekkel. Mihelyt azonban a nyomás ereje szünni kezdett, a magyar értelmiség körében egyre érezhetőbb és mind hangosabb szükségletként jelentkezett azon törekvés, mely szellemi látókörének tágítására s az európai eszmeáramlatokba való — legalább passzív — bekapcsolódására irányult. Tudományos közéletünk akkori vezetői előtt egy Szemle létesítése lebegett legközelebb megvalósítandó célként, mely a hasonló irányú külföldi szemlék mintájára az európai politikai, társadalmi, tudományos és irodalmi élet legjellegzetesebb megnyilvánulásairól adna időnként számot, s a magyar társadalomban érdeklődést keltene magasabb vagy egyetemesebb érdekű problémák iránt. A magyar társadalmat arra akarták nevelni, hogy a helyi politika kisszerű részletei helyett nagyobb áttekintéshez szokják, tudjon összehasonlításokat tenni s képes legyen azután magasabb elhatározásokra is.

A Szemle gondolatát 1857-ben CSENGERY ANTAL vetete fel, tudományos életünknek ez időben egyik legtevékenyebb tényezője.

Törekvése a névben már ismerős, de az érdeklődés hiánya miatt 1840-ben megszűnt *Budapesti Szemlének* újból való föltámasztására irányult; a megindítandó Szemlét azonban a megváltozott viszonyokra való tekintettel nagyobb terjedelemben, élénkebben és lehetőleg minden igény figyelembevételével kívánta forgalomba hozni. 1857 június elején kibocsátott előfizetési felhívása szerint „célja e vállalatnak: figyelemmel kísérni a tudományok és szép-művészetek jelen állását hazánkban és hazánkon kívül. A tudományok oly gyorsan fejlődnek minden irányban, hogy a művelt közönségnek a világirodalomban évenként megjelenő becsesebb munkákat megszereznie is lehetetlenné vált. A tudományok fejlődésének eredményeivel ez okból másutt is hasonló szemlék ismertetik meg a művelt közönséget úgynevezett „essay”-ekben, melyek a rövid hirlapi cikkek és a könyvirás közt foglalnak mintegy helyet; s míg a hazai vizsgálódások eredményeit kellemes alakban vezetik a közönség elé: a jelesebb külföldi munkák tartalmát kritikai felfogással adván, a termékenyítő eszméket tömegestől ültetik által az irodalomba. Sehol sem annyira szükséges foglalkozás, mint nálunk, hol a nagyobb külföldi munkák közül csak ritka jelenhet meg fordításban. Míg ekkép közvetítő állást foglal el a Budapesti Szemle a tudomány és a művelt közönség, a külföldi és a hazai irodalom közt: szakembereinknek is módot nyújt, hogy ízléssel törekedjenek párosítani a tudományt, s a tudós nyomozás és anyaggyűjtés egy nyomon haladjon a feldolgozással.“

„A tudományos mozgalmakon kívül azonban a világ politikai eseményeit is folytonos figyelemmel kíséri szemlénk. E részben journalisticánál magasabb, mondhatni történetírói állást foglal el, felderítvén a kérdéseket a történet és nemzetközi jog szempontjából, s min érdekeinket is latba vetvén az események hordereje megítélésében. Az igaz és jó terjesztése mellett az ízlés nemesítését is feladatául tekinti e vállalat. Midőn ez okból szépirodalmi rovata regényeket és nagyobb beszélyeket hoz elsőrendű hazai és külföldi írótól, s kivételesen epicus költeményeket is közöl, felmutatja egyszersmint a szépirodalom jelen állását hazánkban és a külföldön. Míg azonban a külföldi szépirodalomnak csak legnevezetesebb termékeiről szólunk, a hazainak mozgalmait, folytonos figyelemmel kísérjük. Ezekben nemcsak irodalomtörténeti, széptani tanulmányokat, jellemrajzokat és életiratokat fogunk közölni, hanem évszakonként rendre szemle alá vesszük a szépirodalom külön neveit. E szemlék kritikai irányúak lesznek a lehető kellemes és szép formában... Méltányolunk minden jogos költői iskolát és egyéniséget, egyszersmind azonban megjelöljük a különbségeket az árny- és fényoldal, a tehetség kisebb vagy nagyobb erejét s azon viszonyt, mellyel mindenik a költészet eszményéhez áll, mely szerintünk az „emberi” és „nemzeti” összeforrott kívánalmából folyó elveken emelkedik. Hasonló eljárást követünk a nemzeti színházra nézve is, melynek előadásait havonként vesszük szemle alá.“

Csengery maga is megvallja, hogy nagy feladatra vállalkozott. Sikerült azonban olyan munkatársakat csoportosítani a Szemle körül, akiknek támogatásával valószínűnek látszott vállalkozása sikerének biztosítása. Munkatársaiként a következőket nevezi meg: Arany János, Ballagi Mór, Bérczy Károly, Brassay Sámuel, Danielik János, báró Eötvös József, Erdélyi János, Gönczy Pál, Greguss Ágost, Gyulai Pál, Hunfalvy János, Hunfalvy Pál, Jánossy Ferenc, báró Kemény Zsigmond, Korizmicz László, Kovács Gyula, Lónyay Menyhért, Morócz István, Paur Iván, Pauler Tivadar, Pompéry János, Salamon Ferenc, Stoczek József, Szabó József, Szabó Károly, Szalay László, Szilágyi Sándor, Szontágh Gusztáv, Toldy Ferenc, Trefort Ágoston, Urházy György, Wenzel Gusztáv.

Fényes névsor, melyhez hasonló sem azelőtt, sem azóta nem csoportosult valamely időszaki magyar folyóirat körül.

Csengery a Budapesti Szemle terjedelmét évi 80 ívben állapította meg, melyet 10 nagy füzetben kívánt közrebocsátani, „10 pengő forint” előfizetési díj fejében.

Az előfizetők száma az első időkben 520 körül mozgott, ami az akkori viszonyokhoz képest nem mondható jelentéktelennek. A nyomdaárak, a postaköltségek, nemkülönben az írói tiszteletdíjak mindamelllett messze túlszárnyalták az előfizetésekből befolyó összegeket. Az 1858—59. évről szóló kimutatás szerint: 520 előfizető évi előfizetési díja, levonva abból a könyvkereskedői 20%-ot, továbbá a szerkesztőnél közvetlenül eszközölt előfizetéseknél a 20% postadíjat, összesen 4160 forintot tett ki, holott nyomdai és egyéb költségek címén csupán az első félévi kiadások 4046 forintra rúgtak. Csengery a hiányt megtakarításokkal és redukciókkal csökkentette ugyan, de még így is akkora maradt a fedezetlen hiány, hogy a Szemle további megjelenése teljesen bizonytalanná vált. Hogy a Szemle ily viszonyok között tovább is megjelenhetett és pedig csaknem az eredeti terjedelemben, az BÁRÓ SINA SIMON áldozatkészségének köszönhető, aki a fedezetlen hiányok megtérítését Csengerynek tételes kimutatásai alapján minden egyes alkalommal készségesen magára vállalta.

A Szemle kiadása ily körülmények között nem jelenthetett gyönyörűséget Csengery számára. 1859 április 9-én kelt levelében kénytelen megállapítani, hogy „az európai mozgalmak izgatottságban tartják a kedélyeket s egyidő óta a politikai lapokon kívül megint nem kell semmi a közönségnek. E körülmény rosszul hat a Szemlére is, úgy, hogy Sina báró hazafiui intervenciója nélkül már föl kellene adnom a további füzetekkel. Képzelheted, — írja bátyjának — kellemetlen helyzetemet. Nem szeretek kérni s a vállalat érdekében kénytelen vagyok. Most küldtem el a számadásokat, de a báró még mindig Svajcban van. Sokáig így nem vihetem. Nem kívánhatom, hogy egy ember tartson fenn a közönségnek egy vállalatot”. Ugyanazon év aug. 24-én kelt levelében arról panaszkodik, hogy „a Budapesti Szemlének folyó félévi vesztesége 1300 forint. S a báró, aki e veszteséget fedezni fogja, valamelyik külföldi furdón

időzik, míg Tasner, a titoknoka s a Szemle és a báró közt közbenjáró, már egy-két hónap óta ugyszólván haldoklik. Oly szorultságba jöttem, hogy a (Pesti) Naplónál kellett alkalmazást keresnem ez egy pár hónapra“. Csengeryt mindamellert nem törte meg a sok nehézség. A Szemle pontosan megjelent s eredeti programjának megfelelően, olvasóközöségét mindarról tájékoztatni igyekezett, amit a szerkesztő ítélete szerint Magyarországon tudni és ismerni szükséges és időszerű volt. E végből Csengery a legismertebb külföldi szemléket s a feltűnést keltő irodalmi műveket lehetőleg megszerezte s gondoskodott azok ismertetéséről vagy bírálatáról is. Munkájában jól kiválasztott írói gárda támogatta; az írókat tiszteletdíjban részesítette, e tiszteletdíj azonban nem a dolgozat terjedelmétől, hanem a feldolgozás módjától és értékétől, nemkülönben az író jelentőségétől is függött. Ebből a szempontból igen tanulságos pl. az 1859—60. (III.) évfolyam írói honoráriumait Csengery összeállításában áttekinteni. Eszerint a XXI. füzet után a következőket honorálta:

KAUTZ GYULA (Nemzetgazdasági eszmék) 2 ív	50	frt.
SALAMON FERENC (Török uralkodás története) 2 ív, 3 levél	73	„
HORVÁTH MIHÁLY (Hedvig királynő) 1 ív, 5 levél	46	„
TÓTH KÁLMÁN 5 levél	30	„

A XXII. és XXIII. füzetben:

ARANY JÁNOS (Zrinyi és Tasso I.) 2 ív, 2 levél	68	frt.
BALOGH PÁL (Látogatás Belgiojasonál) 1 ív, két lap	27	„
SZILÁGYI SÁNDOR (Erdély irodalomtört.) 1 ív, 2 levél	28	„
KAUTZ GYULA (Nemzetgazdasági eszmék II.) 1 ív, 4 levél	37	„
KECSKEMÉTHY AURÉL (Német irodalomtört.) 1 ív, 3 lap	40	„
BRASSAY SÁMUEL (A természettan szelleme) 1 ív, 4 levél	38	„

A XXIV. és XXV. füzetben:

GYULAI PÁL (Emlékbeszéde Kazinczy felett) 6 levél	22	frt.
KAUTZ GYULA (Nemzetgazdasági eszmék) 1 ív, 2 levél	28	„
BR. KEMÉNY ZSIGMOND (Emlékbeszéde Szász Károlyról) 1 ív, 4 levél	40	„
SZALAY LÁSZLÓ (János király és a diplomácia) 1 ív, 1 levél	34	„
FÁBIÁN ISTVÁN (Finnek története) 1 ív, 6 levél	36	„
ARANY JÁNOS (Zrinyi és Tasso II.) 2 ív, 3 levél	70	„
SALAMON FERENC (Török uralkodás II.) 2 ív, 1 levél	60	„

Nem zárkózott el Csengery az írói előleg folyósítása elől sem. S e téren egyik-másik munkatársa jelentékeny összegekkel szerepelt, melyeket aztán Csengery részletekben szokott levonni az esedékes írói tiszteletdíjából. Sok írónk és tudósunk a Budapesti Szemlének köszönhette nemcsak azt, hogy a Szemle hasábjain tér és lehetőség nyílt írói és tudományos működés kifejtésére, hanem azt is, hogy a bizonytalan megélhetési viszonyok között írói pályáján egyáltalában fenntarthatta magát. A magyar tudományosság történetében a Budapesti Szemle nemzeti jelentősége éppen ezért elvitathatatlan.

Lukinich Imre.

MŰVÉSZI SOKSZOROSÍTÓ ELJÁRÁSOK

A SZÉPMŰVÉSZETI MÚZEUM GRAFIKAI OSZTÁLYÁNAK 52-İK KIÁLLÍTÁSA

MONDHATNÓK úgy is: bevezetés a grafikai technikák történetébe. A fa- és rézmetszettől, karctól az algrafiáig, monotipiáig és üvegkarcig minden technikával megismertet Hoffmann Edith dr., bő és igen szerencsésen válogatott illusztratív anyag kíséretében, melynek szemléletét megkönnyíti, élvezetessé teszi az ügyesen, leleményesen szerkesztett kísérő katalógus. Ha meggondoljuk, hogy a Múzeum metszetanyaga körülbelül 60.000 lapra tehető, akkor meg kell vallanunk, hogy éppenséggel nem kicsinylendő feladat: kiválogatni minden idők legkitűnőbb grafikusainak technikai szempontból legjellemzőbb lapjait. Még tanulságosabbá tette a kiállítást szervezője azáltal, hogy az elsőrendű, muzeális szempontból értékes levonatok mellett bemutatja ugyanazon lapok kevésbé sikert, vagy éppen rossz levonatait, megismertet a hamisítványokkal, átdolgozásokkal, tükörképes másolatokkal, szóval mindazt nyújtja, ami a kezdő gyűjtő grafikai ismereteihez hozzátartozik. A katalógus nemcsak hogy az egyes technikákat ismerteti röviden és szakszerűen, de a kiállított lapokhoz is szabatos tömörségű magyarázatokat fűz, ami a laikus néző nevelése szempontjából igen becsesnek mondható újítás.

A fametszetek sorában találjuk a Metszet-osztály nagyértékű *unikáit*, köztük egy XV. századbeli játékkártya-sorozatot — tudvalevőleg a színes kártyalapok készítésének tulajdonítható a fametszet elterjedése —, azután a Tud. Akadémia három letétét (német művészek munkáit, melyek közt legrégebbi egy színezett, a dicsfényekben arannyal és ezüsttel ékesített lap: Madonna a gyermek Jézussal), a Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtárának ugyancsak három letétét, egy Szent Jeromost ábrázoló térszta-nyomatot színezett kerettel és két poncolt ércmetszetet (Szent Borbála és Szent Erasmus vértanusága), a Fővárosi Könyvtár letétét, mely egy olasz fametsző mintarajzát mutatja a XV. század második feléből, később (valószínűleg a XIX. század elején) belé-hamisított Mátyás-címerrel. Dürer *Apokalipszis*-sorozatából két példányban látjuk a *Babiloni parázna asszonyt*, egy elsőrendű, korai levonat mellett egy kései, hibás és rossz levonatot, ugyancsak ebből a sorozatból *Szent János evangélista vértanuságá-*nak kitűnő levonata mellett egy ismeretlen művész korabeli jó, de gyűjtőszempontból értéktelen másolatát. A *Mária élete* fametszet-sorozatból a *Templomban tanító tizenkét éves Jézust* és mellette ugyanezen lap rézmetszetmásolatát Marc Antonio Raimonditól. Az egymásmellé állítás így megy végig az egész kiállításon és ad neki nagy oktató értéket. Azután látunk korai és későbbi Dürer-lapokat, a legfejlettebb idejéből, amely sorozatokra a Múzeum

oly méltán büszke. Majd megismerkedünk az újabbkori illusztratív fametszettel, Daumier és Menzel munkáival, az úgynevezett clair-obscur, vagy tónusos fametszet jellegzetes példáival: a Parmigianino-rajzok után három vagy négy dúccal készült szép levonatokkal, egy Baldung Grien után hamisított lappal stb.

A mélynyomású eljárások demonstrálása következik ezek után: rézmetszet, rézkarc, hidegtű, kombinált eljárások, mezzotinto, aqua-tinta, stb. Mindenütt a technika szabatos és rövid ismertetése, *ad usum delphini*, a megfelelő jellemző, lehetőleg a történelem fonalát követő bemutatással: Marcantonio Raimondi, Mantegna, Peregrino da Cesena (niello-metszés), E. S. mester, Schongauer, Lucas van Leyden, Goltzius, stb. és végül a rézmetszők atyamestere, Dürer, bámulatosan szép lapjaival: *A nagy Fortuna, Szent Jeromos, Ádám és Éva, Melancholia, A lovag, A halál és az ördög.*

A rézkarc és kezdetei: Daniel Hopfer és Dürer vasmaratású lapokkal, Hirschvogel, a nagyszerű Callot és a pompás Hercules Seghers, Tiepolo, majd Whistler, Millet, Manet, a bravúros Zorn és a nagy tudású, finom Charles Méryon. Nagy teret foglal el természetesen Rembrandt, a rézkarcolók legnagyobbika, aki több technikát (rézmetszet, rézkarc, hidegtű) egyesített a lemezen. A levonatok különböző állapotait, átdolgozásokat, változtatásokat, idegen hamisításokat tipikus példákön látjuk bemutatva: *Szent Jeromos a hegyek között*, korai gyönyörű levonat japán papíron, a *Tájkép három kunyhóval*, szép példa a hidegtű-eljárás folytán keletkező úgynevezett „lemezszakáll“ bemutatására, majd a *Százforintos-lap* eredeti, makulátlan szépségében, mellette Baillie átdolgozása és az elvagdalt lemezről, hányatott sorsában készült töredék-levonatok. Angol mezzotintóink gazdag, változatos sorával, valamint a pontozó-modorú Bartolozzi-féle és egyéb lapokkal ezek az eljárások is érdekes és beható ismertetést nyernek, nemkülönben az aquatinta, amelynek ott látjuk felfedezőjét, Le Prince-et, majd a színes-aquatinta mesterét, Debucourt-t egyik főművével, a *Nyilvános sétatérrel* és Goyát-a, aki hozzánk annyira közel áll felfogásban, ideges megérzéseiben, amelyeket az aquatinta és rézkarc kombinált eljárásaival oly bámulatosan hoz kifejezésre. Még csak a könyomatról akarunk szólni, amellyel kapcsolatban Delacroix *Királytigrisét*, Daumier néhány erős lapját, Manet mozgalmas *Lóversenyét* említjük. A fölülmúlhatatlan ötletességű Lautrec, a kitűnő Rops is képviselve vannak, aminthogy alig hiányzik valaki, akinek a grafika történetében mint újítónak vagy jellemző egyéniségnek helye és neve van.

Rózsaffy Dezső.

ROMAIN ROLLAND A MAGYAR IRODALOMBAN.*

GY magyar festőnek van egy monumentális képe. Bejárta a világ metropolisait. Sehol sem talált otthonra. Most egy vidéki magyar városban rejtőzik el a szemek elől. Abban a városban, amelyikben Kossuth Lajos 1849-ben a Habsburg házat trónvesztettnek nyilvánította. A háttérben lángborult városok fénye, füstje. Öldöklés mindenütt.

A kép egyik oldalán a cár, kezében kettős keresztrel buzdítja katonáit. A másik oldalon két trón. Egyikben a császár, kardját épp ellensége szívébe döfi. A másikban a pápa, fején a tiarával, magasra emelt kezében szent Péter kulcsaival. A háború jól ismert jelenetei a képen. Mészárlás, vér, halottak, haldoklók, rablók. Együtt van az egész világ. Elöl az anya rémült szemekkel szorítja kebléhez gyermekét. Mellette egy másik, gyermekét nyújtja férje felé, ki szemét eltakarva rohan a démon után. Fent a füstfellegekben száguld a rombolás szárnyas génusza. Kiterjesztett kezekkel, tágra nyílt szemekkel tekint alá jól végzett művére. A háttérben, fényben a Megváltó alakja.

Soha oly eleven erővel nem hathatott volna e kép, mint az elmúlt években. S talán soha a világnak annyira nem volt szüksége a megváltó-fényre, a megváltó-szavakra, egy Megváltóra, mint ma. Romain Rolland hatvanadik születésnapján Zichy Mihálynak ez a képe mint szimbolum tűnik fel előttem. Szimbolizálva az elmúlt éveket, s szimbolizálva azt a munkát, amelyet Romain Rolland e szörnyű években teljesített. S hős módjára talán egyedül ő teljesített.

Hős módjára. De megérti-e korunk e szót a legnemesebb értelmében? Korunk, amelyben mindenki hős volt, azonban a sok hős között oly kevés akadt, aki forró szívvel, mélyrelátó szemmel, igaz szavakkal, nagy értelmi erővel a kaosz fölött uralkodni képes lett volna. A világ tele volt hivatalos titkokkal: alig akadt, aki a goethei *nyílt titkot* feltárni, a lelkek s a világegyetem nagy misztériumába lebocsátkozni mert volna. A titkokat megvilágosító, lelkeket megszólaltató mély csönd világára köd borult. S e kor prófétái nem láttak tovább árnyékuknál. Az irodalom minden eszményiség nélkül szórakoztatta a közönséget. Mintha felszínes érzéseivel tudatosan arra törekedett volna, hogy elvonja a tömegek figyelmét arról, ami a világban készül. S a világ nyugodtan, eszméltető szó nélkül rohant hatott vesztébe. A költők írtak, anélkül, hogy mondanivalójuk lett

* Megjelent francia nyelven a Romain Rolland 60-ik születésnapjára Zürichben kiadott Emlékkönyvben. E cikket, valamint RÁKOSI JENŐnek, BABITS MIHÁLYNAK és KOSZTOLÁNYI DEZSŐnek ugyanezen Emlékkönyvben megjelent cikkét GYERGYAI ALBERT fordította franciára.

volna. Pedig a világ tele volt ki nem mondott szavakkal, gondolatokkal. A küldetések ideje itt volt.

Teljesen vigasztalan lett volna a látvány, különösen nekünk, kik szerencsétlenül sodródtunk a vihar kellős közepébe, ha nem hallunk időnként — au dessus de la mêlée — különös szavakat, tele hittel, szeretettel, mint az Emberiségnek a szózatait.

A világ szomjúhozta a vezető szellemet. És itt volt. Csak nem látta a világ. Nem értette. Mint ahogy Spinózáról, akit egy századon át „hitetlennek“ tartottak, csak utóbb mondta ki Novalis: Istentől megittasult. A halló szerveket eltompították az ágyúk. A szemeket elhomályosították a szörnyű látványok. Szívek? Azok nem voltak sehol. Hogy került a gyűlöletnek e világába annyi szeretet, amennyi e kivételes szellemből áradott? Hogy jutott az irodalom ennyire hivatásának magaslatára? Ez szinte nem is irodalmi probléma, inkább úgy tűnik fel, mint valami természeti tünet.

Tolsztoj írja: a boldog családok mind hasonlóak, a boldogtalanok mind más-más módon boldogtalanok. Mi magyarok voltunk a legboldogtalanabbak. Mi vártuk legjobban ama fényt, ama szózatokat. Még javában tombolt a vész, amikor lassanként szállingóztak hozzánk Romain Rolland magyarra fordított írásai. Még kevesen figyeltek rá.

Jöttek a *Jean Christophe* kötetei. Két világ tárul fel előttünk. Egy hősi lélek küzdelmén keresztül látjuk az új világ közeledtét. Vallások, nemzetek küzdelme. A Haza, amelytől „a szív nem szakadhat el“. S mindenekfölött az ember, aki szeretetre hivatott. Dús melegtől érnek az álmok vetései, mert „ki nem szikkad soha az élet hatalmas öröme“. És a szenvedésekből, küzdelmekből vígasz árad egy szenvedő kis nemzet felé is. Mert a szenvedések, küzdelmek mindig azonegyek, csak az elhagyatottak érzik jobban. És mi éreztük. A múlt történetében a jelen-valót. Mert hisz nem is a múlt, nem is a jelen tárult elénk, hanem az élet, az örök. „Aldassék az összeomlás. A vereség újra edzi a nemzetek színe-javát.“ „Ha mienk a győzelem, felelősek is vagyunk érte, adósok vagyunk azokkal szemben, akiket legyőztünk.“ „Óh emberek segítetek egymáson!“ A „tűnőfélben levő nemzedék tragédiája“ ezúttal a mi tragédiánk. S a tenger zúg, s mintha a regény végső akkordja mi felénk harsogna: „Újra fogsz születni. A mindenség nem más, mint egy nagy szív.“ Azonban a mindenség bennünk van. S nagy szív csak nagyon kevesekben. Én azt hiszem, mi érezhettük meg legjobban, hogy a költő a tíz kötetben az egész világot, erényeit, bűneit, annyi szeretettel, annyi határtalan gyöngédséggel öleli magához, mint Michelangelo *Pietáján* a halott Krisztust a szűz Anya, akinek tiszta, fájdalmas tekintetében azonban benne van a Feltámadás hite is.

A *Jean Christophe* egyes kötetait két kiadó is közrebocsátotta. Az első köteteket szétkapkodta a közönség. Több kiadás is készült belőlük a legjobb műfordítóktól. Az utolsó két kötetet egyik kiváló regényírónőnk fordította, — Kosáryné Réz Lola — akire, amint ő mondta, regény úgy nem hatott eddig, mint a *Jean Christophe*.

Regénynek alig volt nálunk ily nagy sikere azóta, hogy Jókai Mór, akinek most ünnepeltük századik születési évfordulóját, regényeit megírta. A magyar olvasóközönség megérezte nyomban a *Jean Christophe*-ban azt az idealizmust, szeretetet, amelynek a magyar irodalomban épp Jókai volt egyik legkiválóbb képviselője. Jókai nem volt harcos természet, azonban legszebb regényeinek tárgyát mégis a szabadság-küzdelmek korából merítette. Hiszen Petőfivel, a világszabadság nagy költőjével, egyik megindítója volt 48-as szabadságharcunknak. Petőfit a viszonyok harcba kényszerítették, s 26 éves korában orosz lándzsától pusztult el. Jókai több mint félszázadon át volt regényeivel a nemzet vigasztalója. S politikai cikkeiben is mindig az elnyomottak mellé állt. Nem egyszer prófétikus szavakkal. Jean Christopheról írja Romain Rolland: „Azt is tudta, hogy ha Franciaország győzne, a győzelem éppoly féktelenné tenné, mint annak idején Németországot. S örökössé válna a tragikus viszály“. Ugyanez az emberszerető belátás töltötte el Jókai lelkét, amikor épp a francia nemzettel kapcsolatban a német-francia háború idején írja a hetvenes években: „Ha a német nemzet a győzelem után mérsékletet tanusít, úgy vétek és öngyilkosság volna a francia nemzet részéről, ha nem sietne békét kötni. Ha azonban a német nemzet a francia császár seregei fölött nyert győzelmet Franciaország megalázására akarná kiaknázni, végtelen borzalmak korszakát idézi fel az egész világrészre“. Amit Romain Rolland egész élete munkája feltüntet, azt vallotta Jókai is, s épp negyedszázaddal ezelőtt Párisban, Franciaország nagyjaitól körülvéve hirdette: „Egy nemzet költőinek egyéb küldetésük van, mint a közönség mulattatása“. S mély jelentősége volt annak az emlékéremnek is, amelyet e szavak után Paul Hervieu nyújtott át Jókainak a francia költők nevében. A plaketten: a szabadság géniusza, körülötte tölgyág és olajág. Kit illethet ez inkább, mint a nagy költőket?

Nem volt még példa irodalmunkban arra, hogy élő külföldi írónak művei oly gyors egymásutánban s annyira szinte teljes számban jelenjenek meg gondos, hű fordításokban, mint Romain Rollandéi. Egymásután láttak napvilágot az elmúlt években a „Kiváló emberek életei“, miután Beethoven, az első, amely még 1911-ben jutott el hozzánk, teljesen elfogyott. Beethoven, Tolsztoj, Michelangelo és végül Ghandi. Csodálatos felvonulása a hősöknek. Más hősök, mint akiket eddig láttunk. Carlyle hősei félistenek. Romain Rollandéi emberek. Romain Rolland hősök alatt egyedül azokat érti, „akik szívükben voltak nagyok“. Carlyle az ő hőseiről úgy beszél, mintha valami magas szószékről prédikálna nekünk. Romain Rolland közel hajol hozzánk s halkan beszél hőseiről, miközben a mi szívünk verését is figyeli. Carlyle hősei felettünk vannak. Romain Rollandéi velünk vannak s végigkalauzolnak életünkön, ha egyszer megismerkedtünk velük. A szenvedőkhöz, boldogtalanokhoz szól, olyan hangon, amiben már több a zene, mint az emberi szó. Mikor már nincs menedék magunkban sem: megmutatja a világot olyanoknak, amilyen, és mégis olyanoknak, hogy szeretnünk kell. Itt és így lesz

Romain Rolland a mi egyik legnagyobb jótevőnk. Azt nyújtja, ami legjobban hiányzik életünkben. A gyűlölet világában szeretetet. A fojtó légkörben tiszta levegőt. Hitet, optimizmust, ideált, amikor a katakombák nyirkos hidege, sötétsége vesz körül bennünket a katakombák hite, ideáljai nélkül. Amikor mögöttünk, körülöttünk romok, s rútul elpusztult éveink után az új életben hinni sem tudunk. Az ő kalauzolója mellett felénk sugárzik még korunk legszerencsésebb zsákmánya is: a lélek harmoniája, amely Rolland szerint a „legfőbb igazság“. Amikor ma a tettek nem mások, mint szavak és szavak: az ő halk szavainak erős sodrán az igazi tettek komoly gályái úsznak felénk.

Aztán jöttek magyarul a színművek. *A farkasok*, *Eljő majd az idő*, *Danton*. A zenei művek: *Párizs zenéje*, *Berlioz*, *Zenei miniatűrök*. S a többi regények. *A Pierre et Luce*, amely *Viharvirág* címmel jelent meg, a *Colas Breugnon*. Az *Annette és Szilvia*, amellyel a *Halhatatlan Könyvek* című vállalat indult meg. S végül a *Clerambault*, amely a *Klasszikus Regénytár* című sorozatban került a magyar olvasók elé. Ez a regény váltotta ki a legkülönbözőbb hatásokat. Pedig a magyar irodalomban Clerambault, az ember és eszméi nem ismeretlenek. Petőfi Sándornak, legnemzetibb költőnknek, de amellett „a világszabadság, világszerelem“ költőjének van egy hosszú, izzó szenvedélyű elbeszélő költeménye: *Az apostol*. Ennek a hőse sok vonatkozásban rokon Clerambault-lal. Szilveszter, *Az apostol* hőse, mint Clerambault, egymaga küzd mindenki ellen. Látja a világ tökéletlenségét, gonoszságait, elindul keserves és küzdelmes útjára, hogy munkálkodjék embertársaiért, az emberi méltóságért, a szabadságért, mindenekfölött a boldogságért, amely a világ célja. Útja vége azonban még szomorúbb, mint Clerambault-é. Szilveszter hóhérekre jut. Még több rokonságot mutat Clerambault eszméivel egy másik nagy költőnk, Komjáthy Jenő, aki fiatalon harminc év előtt halt meg, ismeretlenül, akkor, amikor bölcselmi eszmékkal s idealizmussal tele versei megjelentek. De költőnknek ezt a szellemi rokonságát Romain Rollandnak egész eszmei világával is látjuk. Néhol szinte azonos sorokra emlékezünk. Romain Rolland *Beethoven* művében írja: „A világ megfullad. Nyissuk ki az ablakot“. Komjáthy Jenőnél:

Nyissátok fel a börtönajtót!
Nyirkos a föld, a lég dohos,
Künn süt a nap, s az ég, a légkör
Szabadeszméktől villamos.

Clerambault egyébként legfájdalmasabb érzéseinket érinti.

Napisajtónk is állandóan foglalkozott Romain Rolland-nal és műveivel. Ellenszenves hang egyetlenegyszer sem merült fel. Akik nem értettek egyet Romain Rolland eszméivel, azok inkább hallgattak; ők is érezték, hogy az emberi szellemnek egy olyan kivételes képviselője jár közöttünk, akinek szavára figyelni kell.

Csak természetes, ha *Jean Christophe* költője legkiválóbb zenészeinkre — Dohnányi Ernőre, Bartók Bélára, Kodály Zoltánra — is mély hatással volt.

Megjelent magyarul Stephan Zweig finom vonásokkal megrajzolt portréja is Romain Rollandról. Ezzel teljes a magyar Romain Rolland-irodalom. Hogy ennyi kötete jelenhetett meg s ily gyors egymásutánban nyelvünkön, az bizonyára becsületére válik a magyar közönségnek. A magyar közönségnek, amelynek lelke mélyétől a gyűlölség mindig távol volt, amelynek épp legkiválóbb költői a multban s a jelenben a testvériségnek, az emberiség nagy eszméinek, az idealizmusnak szószólói voltak, amely megérezte Romain Rollandban a kisnemzeteknek, az elnyomott népeknek, a szenvedő embereknek igaz barátját. Boldog kor: van aki pusztulásában komolyan veszi a népeket. Boldog nép: van, aki a lesújtottságban komolyan veszi az igazságot. A bálványok egyre omlanak. De nem is bálványok kellene, hanem igaz emberek. Amint egy másik nagy költőnk, Arany János írta:

Az ember tisztelte, hogy legyen,
Békében, harcban ember.

S akkor könnyű gondolni arra, ami költőnk előtt magasztos eszményképül lebegett:

Dicső, fenséges eszme!
Az embernem, mint egy család,
Szeretettől övezve.

De ezért meg kell küzdeni, lankadatlan erővel, kifogyhatatlan energiával, a tragédiákból is felemelkedő lélekkel, amint azt teszik Romain Rolland regényalakjai, hősei. Lehet, hogy ez nem: a legköltőibb munka. S lehet, hogy Homer, Shakespeare, Goethe tovább fognak élni, mint Romain Rolland. De ha egyszer eljön egy tisztább szellemű, jobb világ: kell-e nagyobb jutalom s kell-e nagyobb hivatás, mint részesnek lenni e világ előkészítésében?

És Stefan Zweig nemes kalauzolása mellett megismerhette a magyar közönség Romain Rollandot, mint embert, aki küzd, szenved, elvonultan dolgozik, majd előbukkan a homályból s a világ érdeklődésének középpontjába kerül. Megismerhette olyannak, mint akit regényalakjaiból, hőseiből, rajtuk látván költőjük lelkének egy-egy vonását, már jól ismert.

Úgy érzem, egy világszerte ünnepelt költő előtt legigazabb hódolat, ha bizonyosságát nyeri annak, hogy műveit mennyire becsüli, hogy eszméiben mennyi visszhangot s szavaiban mennyi ő érette való munkát talál egy nemzet. S még akkor sem értéktelen ez a hódolat, ha az egy kis nemzettől ered, amelyet nemcsak földjétől fosztottak meg, de hangjától is. Szeretném azonban ehhez a hódolathoz a hála szavát is fűzni, emlékeztvén azokra a sorokra, amelyekkel Romain Rolland egy évvel ezelőtt a mi Jókai-ünnepünkhöz csatlakozott, amikor ezt írta: *j'ai beaucoup de sympathie pour votre pays héroïque et infortuné, „minden rokonszenvem az önök hősi és szerencsétlen nemzetével van“.*

Sikabonyi Antal.

AJÁNLÁSSAL ÉS KÉZÍRÁSSAL ÉKES KÖNYVEK*

(BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY)

Liszt Ferencz, A cigányokról és a cigány-zenéről Magyarországon. Heckenast, 1861. Mellékelve L. F.-nek Bpest, 1876. december 14-én kelt németnyelvű levele az eisenachi Bach-emlék ügyében s hogy márc. közepéig marad Bpsten. Mellékelve még Losonczy László L. F.-hez intézett ódájának kézírata.

Madách Imre, Az ember tragédiája, Zichy Mihály húsz képével rézfénymetszetben, Athen., 1898. Díszkiadás. — Mellékelve a) a költő atyjának, Imrének Sztregováról 1808 és 1809-ben keltezett, két, latinnyelvű levele; b) a költőnek autogrammjaja; c) a költő fiának, Aladárnak A. Sztregova 1891 júni 6. kelt baráti levele, melyben az illetőt vendégül hívja, előzőleg Palágyi Menyhért és Komjáthy Jenő voltak nála; d) Zichy Mihálynak Szt. Pétervár 1887 szept. 29-én és u. o. 1887 okt. 12-én kelt két levele, melyekben közli, hogy 20 drb „Ember tragédiája“ kartonját Bécsből Münchenbe küldik Baumgartner képkereskedőhöz, majd, hogy 45 rajzra terjedő tervét az Athenaeum „kalmáros óvatossággal“ megkevesebbitette. Említi, hogy Munkácsynak is kedve kerekedett Madáchot illusztrálni.

Madarász József, Emlékirataim 1831/1881, Franklin, 1883. — Mellékelve M.-nak Bpest, 1898. Június 22-iki s a Magyar Hírlaphoz intézett levele, amelyben tiltakozik, hogy cikkíró kétségbe vonja a Deák Ferencsel történt beszélgetés kijelentéseinek hitelességét; továbbá helyteleníti azt a kitétel is, mintha neki fájt volna, hogy Kossuth nem tegezte őt 1868-ban, amikor hazatérésre akarta rábírní Kossuthot. „De rosszul esett barátságtalansága“.

* *Dr. Márki Sándor*, II. Rákóczi Ferencz, 3 köt. Athen., 1907. A címlapon: „Dr. Sz. J.-nek Rákóczi vigaszával, hogy nem minden napnak mulik el a fénye; s amely nap ma siralmat ad, holnap örömet adhat. Szeged, 1923. márc. 8. M. S.“ — A megfelelő helyekre beillesztve Rákóczi Ferencz, Károlyi Sándor, gróf Aspremont, Teleki Mihály és Komáromi Csipkés György eredeti levelei.

Munkácsy, Souvenirs, l'enfance, Paris, C. Levy, 1897. Az első címlapon: „A l'aimable Ami Eugèn Müntz, souvenir affectu Cécile de Munkácsy“. Mellékelve M. M.-nak 1889-ben a Chateau de Colpach-ból keltezett, n. Reök Iván orszgy. képviselőhöz intézett s betegeskedésről panaszkodó levele és M. M.-nének Kölnből, 1903 dec. 22-ről keltezett s R. I.-hoz intézett francia nyelvű levele, aláírva Cili néni.

* *Pásztor József*, A muszka vendég, Légrády T. 1915. A címlapon: „Tépett, fáradt lélekkel nézegetem a „Muszka vendég“ sorait. „Akkor“ még lelkesedtünk, reméltünk, kis magyar börtönöm-

* E befejező közlemény az értékes könyvtár magyar anyagának is csak általánosabb érdekű részére szorítkozik.

ben hová teregessem vert szárnyaimat? Hol a tengerünk? Merre vagytok kéklő bérceink? Hogy röpítem fölfelé kis fiam ámult, vágyó lelkét? Sz. J. barátomnak borus lélekkel. P. J. Budapest, 1920 június 11.“ — Mellékelve Rákosi Jenő kritikája négy levélnyi kéziratban.

*Petőfi Sándor összes költeményei, hazai művészek rajzaival díszített harmadik népies kiadás. Bpest, Athen. (É. n.) Mellékelve az Egy gondolat bánt engemet c. költemény, melyet O teama simt... c. a. Goga Oktávián fordított s írt le részemre a szegedi államfogházban, 1912 március havában.

Petőfi Sándor összes költeményei. 3 köt. a Jókai-Havas-féle kiadásnak merített papíron 50 számozott példányából a 48. számú. A III. kötetbe illesztve a költő kézírata: A virágok. A kézirat hátlapján ez a följegyzés: „Jól ismerem Petőfinek ezt a költeményét. Jókai Mór“. — A kézirat Bagossy Bertalan, a volt szatmári kir. kath. főgimn. igazgatójának baráti ajándéka.

Petőfi Sándor összes művei. Jókai-Havas-féle kiadás 6 köt. Athen., 1892. Az I. kötetbe Juhász Gyula írta be Petőfi c. költeményét. Kezdősora: Csöndes falu, bús őszi este. A II. kötetbe Móra Ferenc írta be A koltói cigányleány c. és Falu tücske vagyok én kezdetű költeményét. A III. kötethez mellékelve Szabolcska Mihály saját kézírású Petőfi c. verse, melynek kezdősora: Minek siratnátok? A IV. kötetbe Hubay Jenő írta be Petőfi-szimfóniájának két taktusát: Szabadság, szerelem! E kettő kell nekem. Az V. kötetbe beillesztve dr. Jókai Mórnak, Svábhegy 1899 júl. 12-én kelt levele, amelyben a Krisztinavárosi színház igazgatójának utasítást ad a Petőfi halála 50 éves fordulóján, Nagy Bella művésznő által előadandó Apotheozis c. költeményére nézve. A VI. kötetbe beillesztve Herczeg Ferenc Petőfiről, Szegeden a DMKE 1922. évi közgyűlésén tartott felolvasásának kézírata.

**Prohászka Ottokár*, A háború lelke, Élet-kiadás, Bpest, 1915. Az előzéklapon: „A háború lelke kegyetlen, de majd elszáll, mert nem a mienk; a testvériség lelke pedig fölbred, mert az el sem ment, az itthon van s köztünk marad. P. O. Szfhv., 1918. V. 5.“

*Rákosi Jenő, Aesopus, vígjáték öt felvonásban, Pest, 1866, Wodianer. Az előzéklapon: „Egy letűnt világ képe merül föl előttem a mult ködéből; elköltözött nemzedékek drága alakjai vonulnak fel procecczióban (sic!) lelki szemhatáromba, mikor ezt a könyvet ma a kezembe veszem, hogy pár sort írjak ez üres lapjára. Látom fiatalságom szegénységét, küzdését mint száraz karót és látom rajta felfonódni fiatalságom álmainak gazdag, virágborult kúszó rózsatőjét. — El veletek varázsos képek. Ma mondták a képviselőházban, hogy elvesztettük a háborút... Gyereünk Petur! Jóéjszakát — R. J. 918 október 17.“ — Mellékelve R.-nak „Fata libelli“ c. 5 ívoldalnyi kézírata 1893-ból, amelyben elmondja Aesopus darabja sorsát; említi, hogy az ő írói pályája tulajdonképen itt kezdődött (1865).

*Rákosi Jenő, Régi dal régi gyűlölségről. Színmű, Eggenberger, 1867. „A mennyiben rendőrkézre került ez a dolog, a melyet 46 évvel ezelőtt fiatal meggondolásból elkövettem, — vállalom. Különben letagadnám. R. J. 913. márc. 31.“

*Sebők Zsigmond, Alakok, elbeszélések, Szeged, 1887. Az előzéklapon: „Mikor megjelent Szegeden az első könyvem, a szegediek jószívű figyelemben részesítették ezt a novellisztikus dadogást. Lehet, hogy azért voltak ilyen kegyelmesek, mert éppen akkorjában derült ki, hogy Köteles Mihályt a szegedi törvényszéken ártatlanul ítélték el húsz évi fegyházra s az olvasók így gondolkodtak: — Egyszer már rosszul jártunk a szigorúságunkkal. Hadd fusson hát ez is! És fölmentettek ez irodalmi bűnöm alul, amiért hálás vagyok. A könyvemet már rég elfelejtettem, de azt soha, hogy a szegediek iránt hálára vagyok kötelezve. — Ám, hogy csaknem harminc év multán is akadjon előkelő szegedi ember, a ki érdemesnek találta ezt az ifjúkori kísérletemet előkotorni a jótékony porréteg alul, zavarba hoz és szinte büszkévé tesz. Budapest, 1915 augusztus 23. S. Zs.“

Gróf Széchenyi István, Világ, Pesten, Landerer, 1831. — Mellékelve Sz.-nek Wimmer lelkészhez, Zinkendorf, 1841 okt. 3-án, intézett németnyelvű levelének töredéke, melyben sajnálkozik, hogy nem találkozhattak; a viszontlátásra búcsúzik, amikor is con amore kibeszélgethetik magukat. — Mellékelve még Andrássy Manó grófnak Sz.-ről készült karrikaturája: Pista mint író, István mint törvényhozó, Istók mint zszurnalista.

Vörösmarty összes munkái. 8 köt. Bpest, Méhner V. 1884. Az I. kötetben a költőnek Szentiván, dec. 10-én 1852-ben kelt és Tóth Lőrínchez intézett gazdasági vonatkozású levele; a II. kötetben Deák Ferenc, mint a V. árvák gyámja és Ráth Mór pesti könyv-árus közt az összes munkák kiadási jogára vonatkozó, 1863 ápr. 20-án kötött eredeti szerződés; a III. kötetben Deák Ferenc elszámolása az árvák javára adományozott 19.385 frt 47 kr-ról; a IV. kötetben a pesti magyar színház megnyitási ünnepén, 1837 aug. 22-én előadott Árpád ébredése előjáték színlapja és Döbrentei Gábor sajtákezű följegyzése Budán, 1834 kelettel, hogy „a magyar tudós társaság költségével kijött Várnászból alulírt által ment az idősb és ifjabb király Ó Fels. példány 2“ — ; a VIII. kötethez mellékelve V. négysoros verskézirata:

„Hosszú életet élj, hogy elérd a' mit mi reméltünk

S a mi reményünkön túl vala, érni reméld.

'S mondhassad, ha porainkat jósz üdvözleni: „Küzdők'

Hamvai, bék veletek! a' haza boldog, erős.“

Vörösmarty.“

Szalay József.

KÖNYVTÁRI SÉTÁK

RAVASZ LÁSZLÓ KÖNYVTÁRA.

Csonka-Magyarország szellemi életének kétségtelenül egyik legvilágítóbb fényessége a dunamelléki ref. egyházkerület püspöke. Az összeomlás után jött Erdélyből, a megaláztatások és megpróbáltatások földjéről. Onnan hozta az üldöztetésekben is sziklaszilárd hitet s az emberszeretnek apostoli melegét. A fényes elme s a jóságban gazdag szív tiszta harmóniája árad szeméből reánk is, amint dolgozószobájában hallgatjuk csodálatos szabatossággal és színésséggel folyó mondatait. Nehéz eldönteni, mi bámulatosabb benne: az elme fegyelmezettsége, vagy a fantázia könnyed készsége. Maga mondja, hogy kézírataiban sokszor lapokon át sincs egyetlen szó igazítás, nagyobb terjedelmű dolgozatait pedig mindjárt gyorsírónak diktálja.

Az előkelően meleg tónusú dolgozószoba már maga is a lelki elmélyedtség és egyensúlyozottság hatásával van reánk. Nagy tudomány és bölcs emberismeret tégláiból építgeti itt egy fényes elme a borzalmas világomlásban megrendült lelkek számára azokat a lépcsőket, melyek a hit megnyugtató régióiba visznek. Mint tavasszal a langymeleg sugár, úgy árad szívünkre a fal bibliai idézete: Aldott, aki jött az Úrnak nevében.

Ravasz László lényének kivételes sokoldalúságából, eklektikus művészajlamából sokat visszatükröz dolgozószobája, főként könyvtára. A falakon egyik oldalon Kant, Kálvin és Dante, másikon Goethe és Shakespeare, harmadikon Arany, Széchenyi és Tisza István arcképe. Ott látjuk Klinger híres Beethoven-szobrának színes mását. A tudós főpap szereti a legnagyobb muzsikust, szereti a zenét, bár nem zeneértő; de mikor muzsikát hall, „sok nemes dolgot képzel el”. Íróasztalához közel Velazquez híres feszületképének szép

másolata. Nagyon szereti ezt, különösen az arc szomorúsága miatt; úgy érzi, hogy a halál hatalma ezen van legdöbbenetesebb erővel megfestve. Minden nap látja, de sohasem tud mély megindultság nélkül ránézni arra a teljesen sötét környezetben erősen megvilágított drága tetemre, arra a fájó testre, mely fölszegeztetett és megküzdötte a halál harcát.

A képek alatt, a falak mentén csinos amerikai polcokon pedáns rendbe rakott, ízlésesen kötött könyvek. A könyvtár magán viseli gazdája lelki alkatának legjellemzőbb vonását. Ravasz László nagyon erősen szintetikus hajlamú tehetség, részletekkel nem tud s nem is szeret foglalkozni. Könyvtára egy enciklopédikus irányú fogékonyságnak s egy sokrétegű műveltségnek táplálója. Az alaprétég természetesen a teológia.

Szintetikus hajlamának megfelelően könyvtára legnagyobb gazdagsággal részint enciklopédikus és exegetikai munkákat tartalmaz, részint ú. n. nagy dokumentumokat. Szívéhez legközelebb a biblia s a meditációk állanak, ezeket gyűjti legnagyobb szeretettel s ezekben könyvtára igen gazdag. A biblia mindazonokon a nyelveken, melyeken beszél és olvas, több kiadásban megvan. A magyar nyelvűek közül talán legértékesebb az 1749-ben közrebocsátott Újszövetség, melyet a debreceni egyház a maga költségén adott ki; van egy igen szép Váradi Bibliája s a Károli-féle fordításnak egy gyönyörű amszterdami kiadása, melyből legföljebb 2—3 darab lehet az országban.

A meditációk közül leginkább szereti az angol Robertson s a francia Monod műveit, sűrűn forgatja La Faucheur-nek 1760-ban megjelent munkáját (*Sermons sur divers textes*) s Massillon és Bourdaloux könyveit. A magyar meditációs irodalom termékei közül különösen kedveli Hatvani Istvánnak, „az öreg kálomista mágusnak és természettudósnak” könyvét (*Az úri szent vacsorára meg-*

tanító könyvecske, Basilea, 1760). Szép, mély tanítások és elmékedések vannak benne arról, hogyan kell az úri szent vacsorára készülni; egyike azon könyveknek, melyek a lelki gyakorlatokat módszeresen irányítják. Ennek melő páriját látja és szereti Medgyesi Pálnak, Lorántfy Zsuzsanna híres udvari papjának *Praxis Pietatis*-ában, mely az angol Bayle Lajos nagy népszerűségű munkájának átdolgozása s több kiadással van képviselve Ravasz László könyvtárában is.

Nagyon gazdag a könyvtár az építő irodalom termékeiben is. Ezek közül szívéhez legközelebb áll Kempis Tamás könyve, melyet nem is könyvei között tart, hanem folyton az asztalán van. Nagyon szereti szent Ágostont, clairvauxi szt. Bernátnak, a nagy bűnbánati szónoknak beszédeit az Énekek énekéről, Angelus Silesiust (a protestánsból ferencrendi barátá lett Scheffler Johannest) és Pascalt. Nagyon kedves könyve egy kis hymnarium, melyet Révész Imre könyvtárából kapott unokájától. Nem tudja megindulás nélkül olvasni azokat a bensőséges, gyönyörű középkori himnuszokat, Mária énekét a bölcsőben fekvő fiához, a Stabat matert és a többit.

A gyűjtemények közül különösen kettő áll közel szívéhez. Egyik Tileston gyűjteménye: *Great souls at prayer*, mely 400 esztendő imádságait, dicséreteit és óhajtásait tartalmazza; a másik: *Le livre de tous ceux qui souffrent*, melyet Léon Gauthier állított össze középkori gyűjteményekből, az életnek sötét, nyomorúságos pillanataira szánt imádságok gyűjteménye.

A modernek közül Rittermayert tartja legnagyobbnak, vele foglalkozik legtöbbit. Egyike a legnemesebb szellemeknek, telve csodálatos esztétikai képességgel, beleérzéssel és szeretettel. Mióta azonban az anthroposophikus mozgalomnak lett vezetőjévé, azóta írt könyvei nem érdeklik. Annál jobban foglalkoztatja az építő irodalomnak új csilága, Sadhu Sundar Singh, a keresztyén vallású csodatevő hindu szent, aki a Jézus-misztikának egy földszagú, keleti, primitív, de nagyon nagy, mert nagyon közvetlen, friss és új kifejezése, — ugyanaz, ami a költészetben Tagore.

Ez a Jézus-misztika Ravasz László lelkivilágának legnagyobb kérdése. Azt is elmondja, hogyan érett lelkében

ilyenné. 1918-ban három előadást tartott Pesten s Szilassy Aladár, a nagy kálvinista vezérférfi halála jeléül megajándékozta a francia protestáns irodalom legmonumentálisabb alkotásával, Doumergue montpellier-i tanárnak Guizot-díjjal jutalmazott s a francia Akadémiaától öt hatalmas kötetben kiadott *Jean Calvin* c. munkájával. Nagy örömmel helyezte el Kálvinra vonatkozólag egyébként is gazdag könyvtárának legértékesebb könyve, Kálvin nagy Institúciójának 1561-es genfi kiadása mellé s a román betörés idején nagyon elmélyedően búvárolta át. Őt Kálvin főképen mint vallásos ember, mint kálvinista értelemben vett misztikus érdekelte s így fordult aztán érdeklődése a Jézus-misztika felé.

Gazdagon van képviselve a könyvtárban a magyar építő irodalom is, melyet feltétlenül világirodalmi színvonalon állónak tart. Olyan imádságokat, amelyeket Apafiné Bethlen Kata, majd Ráday Pál írt, csak a legfényesebb nevű imádságszerzőknél találhatunk. A modernek közül nagyon sokat foglalkozik Prohászka Ottokár műveivel s az a meggyőződése írójukról, hogy a magyar nyelv kifejezőképességét a katolikus vallásos élményeknek valami új, megragadó, erőteljes lírájával gazdagította. Nem finom analízisek az ő himnikus meditációi, hanem nagy, kemény, pindaroszi szárnyacsapások.

A főpap nagy filozófiai műveltsége Böhm Károlyból indult ki s ennél fogva hajlamának kantiánus érdekeltségei vannak. Kantot nagyon szerette s alaposan áttanulta, de rajta és Schopenhaueren kívül más filozófussal behatóan nem tudott foglalkozni. Schopenhauert rendkívül szellemes és színes elmének tartja, a világ egyik legnagyobb stilművészeinek s egyik legművészeibb gondolkodójának. Nagyon szerette olvasni Nietzsche-t is, de sohasem hitt neki.

A filozófia disciplinái közül leginkább az esztétika érdekelte, mellette a pszichológia, különösen Ribot dolgozatai. Szép rendben sorakoznak egymás mellett az esztétika újabb alapvető művei, köztük Volkelt, Lipps, Cohen és Dessoir hatalmas kötetei. Mellettük sok művészettörténeti munka, köztük Wölfflinéi, kinek Berlinben hallgatója is volt. A művészettörténetből különösen a renaissance s Rembrandt művészete érdekli.

Szép rendben ott vannak Taine mű-

vei is, akit fiatal korában nagyon szeretett, de most már kevésbé lelkesedik érte. Arra a meggyőződésre jutott, hogy ezek a milieu-elméletek nagyon egyoldalúak s éppoly igaz lehet az ellenkezőjük is. „Ézt azzal a példával szoktam igazolni, — folytatja — hogy a XIX. század természettudományos gondolkodásán a fejlődés tana uralkodott, pedig meg vagyok róla győződve, hogy éppoly elfogadható magyarázatot lehet találni a visszafejlődés tanában is, mert szakadatlanul látjuk, hogy a világ hogyan aprósodik el s az élet iránya az, hogy a pálmából moha lesz, az ichtyosaurusból bacillus, a Nap hűl ki s minden megöregszik.“ Nagyon szereti ellenben Carlylet. *Sartor Resartusa* sokszor kezében van. Nagyon élvezi újságát, erejét, azt, hogy az a kis vékony ember hogy' meg tud fogni s helyére hengergetni egy-egy nagy követ. A hangya munkájának grandiózitását látja benne, amely magánál nagyobb terhet cipel s magához képest ciklopsi művet emel. A magyar esztétikusok közül különösen Péterfy Jenőt és Beöthy Zsoltot szereti.

Nagy és nemes irodalmi kultúrájának forrásait is bőven megtaláljuk könyvtárában, mely magában foglalja a világ-irodalomnak minden jelentős remekét. Igen szereti a regényeket, mindenképpent Dickenst s Mayer Konrád Ferdinándot, a magyarok közül Keményt, kinek *Zord időjét* az összeomlás idején s Erdélyből való kimenekülésekor való sággal úgy értette meg, mint mikor az ember belülről nézhet meg egy házat, melyet addig csak kívülről látott. Nagyon kedves könyve a *Don Quijote* s *Gösta Berling*.

A költők közül nagyon szereti Goethét, kinek műveiből egy szép teljes kiadása is van, Shakespeare-t, Dantét, Tassót, Byron-t, különösen *Don Juanját*, a klaszikusok közül Vergiliust. Igen kedveli Tagorét, általában mélyen érdekli a hindu szellem, nemcsak Schopenhauerrel s Böhm-mel való kapcsolata miatt, hanem finom, gyöngéd költőiségét is nagyon érzi.

A magyarok közül rendkívül kedves könyve Herczeg *Bizánca* s nagyon szereti Eötvös Károly *Balaton* utazását. A régi nagyokon kívül megvan könyvtárában Adynak minden írása. „Éppoly jól ismerem Adyt, — mondja — mint Pázmányt. Az első 2—3 kötete sokkal felette áll a többinek; a dekadencia,

sajnos, nagyon jól látható. Meg vagyok róla győződve, hogy egy kötetet páratlan szépet lehetne összeállítani belőlük. Nagyságát abban látom, hogy olyan átmeneti érzéseket tudott kifejezni, melyek öelötte nem voltak költői kifejezésnek tárgyai. Közte és Petőfi közt az a különbség, hogy Petőfi új, erőteljes komponenseket fedezett föl, ő pedig csak árnyalatokat adott, amelyek közül vannak. Ugyhogy Petőfi nagy érzévalóságokat fogott meg, Adynál pedig meglevő érzések szétbomlottak s ezeknek olyan árnyalatait énekelte meg, amelyek azelőtt ismeretlenek voltak. Általán Petőfi integrális lélek volt, Ady pedig differenciális.“

Történeti könyvei is nagy számmal vannak, de enemű olvasmányokra kevesebb ideje jut, mint szeretné. Igen érdekli a XIX. század története; most Szekfű Gyulát olvassa és „sokat veszekedik vele“. Politikai felfogására nézve csak annyit említ, hogy jó barátja volt Réz Mihály és sokat beszélgetett vele politikáról. Egyébként legkedvesebb politikai olvasmánya volt Kuncz Ignác kolozsvári egyetemi tanár könyve az ő szép politikai constructiójáról, a nemzetállamról (*A nemzetállam tankönyve*, Pozsony, 1888).

Egész önkénytelenül is még a főpap nagy természettudományi műveltségének forrásai iránt érdeklődünk. Ilyen könyvei azonban nincsenek. E kultúrát édesatyjának, egy jófejű, logikus székely gazdaembernek hatására viszi vissza, ki gazdasági akadémiát végzett, de polgári iskolai tanárrá lett s éppen természettudományokat tanított, bámulatos hatással. Nagy élvezettel olvassa, ha egy-egy szép természettudományi könyvöz jut. Ha természettudományra adhatná magát, geológiával foglalkoznék, annyira érdekli a föld gigászi multja.

„Egyébként is — mondja búcsúzóul — könyvtáramnak legnagyobb könyve, amelyből legtöbbet tanultam: a Föld. Svájcban és mindenütt, amerre jártam, az az érzésem támadt, hogy ez a világ legnagyobb könyve. Én, sajnos, csak elemista vagyok, aki felfelveszi a nagy inkunábulumot, de nem tudja olvasni, s elejti gyenge kezéből. Nem tudom olvasni én sem e felséges könyvet, betűit nem értem, de iniciáléit és illusztrációit gyönyörködve nézem.“ *Kéky Lajos.*

CARDUCCI KÖNYVTÁRA.

Carducci könyvtára körülbelül 30.000 kötetből áll s nyolc, kisebb-nagyobb teremben van elhelyezve. A kötetek ugyanazonok az állványokon sorakoznak, amelyeket még a költő készítettett, egypár kivételével, melyek utólag készültek a költő által kiselejtezésre szánt könyvek számára.

Az első terem az előszoba, mely a külföldi irodalmi és kulturális műveknek s az olasz irodalom kritikai és történeti munkáinak van szánva. Ez utóbbi osztály hatalmas polcot foglal el, melyen mindazok a jelesebb művek megtalálhatók, melyek az olasz irodalom történetéről és kritikájáról Carducci tudományos munkásságának 50 éve alatt megjelentek. Legnagyobb részük tisztelet-példány; nevetek fölösleges említeni, a XIX. század második felének legkiválóbb kritikussai és történetírói ezek. A külföldi irodalomnak szánt három polc többnyire francia könyveket tartalmaz: Victor Hugo összes műveinek gyönyörű kiadását, ezenkívül Sainte-Beuve, Michelet, Barbier, Taine és Ollivier összes köteteit stb. Az angol, a spanyol, de főként a német irodalom is számos kötettel van képviselve; ez utóbbiak közt Kürschner híres *Deutsche National-Literaturja*, 300-nál több kötetével foglal helyet.

A második terem a könyvtár központja: két nagy jobboldali polc a XVII. és XVIII. századbéli olasz irodalomnak van szentelve, Metastasiótól kezdve egészen Manzoniig és Cantuig. Gyönyörű kollektciók Parini, Leopardi, Foscolo, Monti és Tommaseo kiadásaiból. A terem közepén egy magas és hosszú pult emelkedik, amelyen nagyterjedelmű kötetek vannak elhelyezve, azok a folyóiratok, melyeknek rendes munkatársa volt Carducci és azok a művek, melyekben ő maga is közreműködött. Két kisebb polc, az ajtó két oldalán, az olasz szabadságharcra vonatkozó műveket tartalmazza: a gyűjtemény értékét nem annyira a művek száma, mint inkább ritkaságuk adja meg. Ezek között található a Madridban nyomtatott híres Panizzi könyvecske, mely az 1821—22-i év modenai mártírjairól szól s más értékes kiadványok. A gyűjteményt egy igen gazdag röpirat-sorozat egészíti ki, anyagában számos nagybecsű ritkasággal.

A könyvtár legértékesebb anyaga

azonban a költő dolgozószobájában van elhelyezve. Maga körül szerette tudni legértékesebb kincseit és dolgozószobájában tartotta nemcsak azokat a könyveket, melyekre minden pillanatban szüksége lehetett, hanem ezeken kívül a XIV. és XV. század legritkább kiadványait, néhány kéziratot, az olasz klasszikus írók nagy kollektcióit, a latin íróknak Lemaire és Didot-féle kiadásait, a híres Barbera-féle *Diamante* című sorozatot, két polcot tisztán Danténak szentelve, egy polcot legnagyobb részben Petrarcanak és Boccaccionak, egy másikat pedig a XV. és XVI. század széprózájának, kettőt a XV. század legértékesebb kiadásainak. Mennyi kincs ebben a teremben! Az Aldi, Giunta, Marcolini, Gioliti, Sermartelli, Rovillio, Stagnini, Valgrisi, Gregorii, Sansovino-féle kiadások és száz meg száz más, mert valósággal megszámlálhatatlanok a XV. század csodálatos olasz kiadásai. Ezek mind ebben a teremben sorakoznak szép rendben és hosszú sorokban, válogatott példányokban, gyönyörű kötésekben, pontos meghatározásokkal jelölve, jegyzetekkel, miniatűrökkel s különböző díszítményekkel ellátva. Itt sorakoznak ezeken kívül a XVII. század legkiválóbb olasz kiadói: Comini, Della Volpe, Zatta és az isteni Bodoni. A közepén nagy pult, tele konzultációs művekkel: szótárak, enciklopédiák, mindenféle glosszáriumokkal. Az íróasztal mögött leggyakrabban használt könyvei, ezek között első helyen a Brunoné Bianchi által kommentált *Divina Commedia*, számos kézíratos jegyzettel. A legértékesebb címélium egy interfoliált Dante-kiadás, rengeteg sok jegyzettel, sőt valódi kommentárral ellátva, melyet Carducci sajátkezűleg írt.

A költő hálószobájában, melyben meghalt, szintén különleges ritka kiadások vannak elhelyezve. Az egyik oldalon Horatius, a másik oldalon a XVI. század költői és írói.

A hálószobát az ebédlővel és a dolgozóval összekötő folyosón a költő kéziratait tartalmazó szekrények sorakoznak. Érdekes a mappák gyűjteménye, melyekben levelezése van elhelyezve: 130 mappa, körülbelül 30.000 levéllel. Egyformán megbecsülte s összegyűjtötte a kiválóságoktól s ismeretlen emberekől hozzá intézett leveleket; mint

történetíró mindent fontosnak tartott az emberek s a kor megismerésére.

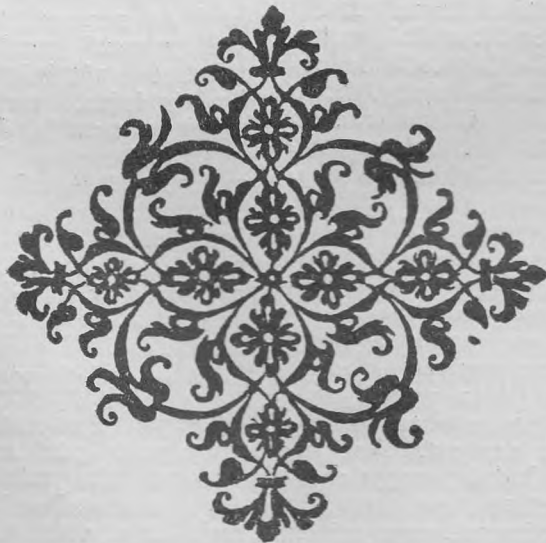
Az ebédlőben két kisebb polc áll különféle tartalmú könyvekkel megrakva; ezeket a könyveket nem lehetett elhelyezni a tülzsűfolt többi polcon, csak azért helyezték őket ide. Két kisebb szobában a folyiratok vannak elhelyezve, s azok a verses kötetek, melyeket Carducci a konyhába száműzött, valószínűleg azért, hogy elégettesse, de ettől a sorstól véletlenül, a költő halála után sikerült megmenteni őket.

A költő özvegyének és leányainak dolgozószobájában egy széles és nagy polc van elhelyezve, melyen helyet foglal mindaz, amit Carducciról írtak és mindaz, ami rá vonatkozik. Eddig már több kötet, röpirat és körülbelül harminc mappa van, s ezekben össze vannak gyűjtve mindazok a folyóiratok és laptöredékek, melyek Carducci munkásságáról megemlékeznek. A gyűjtemény, sajnos, még elég sovány és éppen azért felhívom mindazoknak a figyelmét, kiknek birtokában bármi van, ami Carduccira vonatkozik, juttassák el azt a Költő Házába (Casa Carducciana, Bologna).

Carducci már régen halott, de lelke ott lebeg könyvei között. Könyveinek mindegyike egyenes vonatkozásban van a költő életével, melynek legnagyobb részét könyvtárában töltötte. Itt van Carducci életének legszebb mozzanata, legnagyobb szeretete — igazi lelke. Egyenkint, gonddal válogatott kiadású könyvek ezek, minden egyes szerzőnek legkiválóbb kiadásai. Azok, akik az író körül éltek, bizonyíthatnák csak igazán, hogy hányszor cserélte ki könyveit a legjobb és a legtisztább szövegű kiadásokra. Éppen azért fog nagy szolgálatot tenni Carducci könyvtára a tudósoknak, mert kitölti azt a sok hézagot, mely más olasz könyvtárakban e tekintetben előfordul.

De ennél is többet jelent Carducci könyvtára: minden könyvében valami jelét hagyta maga után. Nem használt ex-libriseket; de minden kötetében följegyezte a vásárlás évét, gyakran az árat, és a könyvkereskedőt, akitől vette, sokszor a kötetésnek a dátumát: ezeket a megjegyzéseket mindig sajátkezűleg írta. Így minden kötet kézirat is egyúttal, s valami emlék az élő Carduccitól.

Antonio Widmar.

KÖNYVSZEMLE

MAGYAR BIBLIOFILIA

A „HONFOGLALÁS“.

Bibliofil Szemle igen tisztelt szerkesztője megbecsült és zavarba hozott azzal a kedves kívánsággal, hogy írjak valamit Szemléjébe most megjelent könyvemről, a *Honfoglalásról*. Nem kell annak okvetlen bibliofil cikknek lenni, — tette hozzá nyájas bátorításul. Amiből én, mint illedelmes ember, megértettem, hogy igenis, annak bibliofilizű cikknek *illik* lenni. Mert hiszen a „nem éppen muszáj“:jal élni a bibliofilianak szentelt hasábokon az engedelem kiaknázása, vagyis visszaélés lenne.

A bibliofilia, telfogásom szerint, a magasabbrendű, kultúrált ízlésű lelkeknek a könyv iránt érzett nagyrabecsülése. Ebből fakad az a követelmény, hogy az a szellemi termék, amely a szerző és a kiadó szerint érdemes volt könyvben való megörökítésre, külső megjelenésében is illendő, méltó, esztétikus legyen. Hiszen a legszebb leánytól is elvárjuk, ha bálba megy, hogy jól legyen öltözve s inkább maradjon otthon, mintsem ízléstelen, hanyag, rikító ruhájával szemet szúrjon. Az egyszerűség ellen azonban nincs kifogás, ha az nemes és stílusserű. Viszont a stílustalan cifrázkodás mindig visszataszító s a legszebb leánynak s a legjobb könyvnek sem válhat javára.

Nekem örömöm van abban, hogy *Honfoglalásom* részére kedves kiadóm az én ízlésem szerint, igen méltó, egyszerűségében diszes, méretében méltóságteljes könyvruhát szabott. Azt hiszem, hogy ez a külső megjelenési forma stílusösszhangban van azzal a nagy történelmi eseménnyel, amelyet én a könyvben legjobb tehetségem, legmélyebb érzésem és leggondosabb művészi becsvágyam szerint elregélek. Ezeresztendősi nemzeti és állami életünk leghősiesebb, legdiadalmasabb első évszázadáról szól az ének. A legna-

gyobb történelmi cselekedetről, amit a magyar valaha tett: a fegyveres és a lelki honfoglalásról Európa közepén. Minden történelmi valóságra, minden mondai hagyományra figyelemmel voltam. Minden adatok után elképzelhető megtörtént töredék-eseményt képzelt mesékkel igyekeztem valószerűen egyetlen nagy egységgé rekonstruálni. Nem tudom, hogy az olvasók szintén úgy látják-e munkámból, de én teljes meggyőződéssel látni véltem azt a hatalmas hősi munkát, melyet Árpád felségesen kezdett, két utódja nem jól folytatott, de Géza fejedelem mégis diadalmasan fejezett be. Az ezeréves Magyarország bizonyoság rá, hogy így volt, így kellett lennie. Nem minden valóság a részletekben, de, hitem szerint, az egész költői rekonstrukció igaz.

Szerencsém, hogy a kiadó szintén így hitt munkámban s így a honfoglalás hősi és nemzeti komolyságában. Ezért volt szerető gondja annak olyan egyszerű és méltóságteljes könyv alakjába öltöztetésére, melyet, mégha az én munkám nem is, de annak dicső tárgya, a teljes magyar honfoglalás megérdemel. Annál inkább, mert egy-egy részlete a magyar honfoglalásnak már örökbecsű nagy költői alkotásokban meg van ugyan rég örökítve, de az egésznek ez az első költői szintézise.

Kozma Andor.

★

ÚJ KÖNYVEK

Kozma Andortól a fenti sorokban az olvasó pár szóval szép és okos értelmezését találja a bibliofilianak. Az olyan szellemi termék, amely nemcsak arra volt érdemes, hogy könyvben megörökítődjék, hanem arra is, hogy külső megjelenésében is illendő, méltó, esztétikus legyen: a követelménye, Kozma Andor szerint, a bibliofilianak. E meghatározásban két szón érzem a hangsúlyt. Az egyik szó az:

érdemes, amelyben benne kell lenni a szerző komoly önkritikájának és a kiadó nem kevésbé komoly, természetesen inkább irodalmi, mint üzleti értékelésének. A másik szó vagy szócska az is, amely arra utal, hogy egy könyvnek külső megjelenésében is, tehát nemcsak belső tartalmában, méltónak kell lennie egy magasabb kultúra követelményeihez.

Ebben a felfogásban, és talán ez közeli meg leginkább a valóságot, a Bibliofil Szemlének is hivatásna nézni: megvan-e az a szükséges atmoszféra, amelyben megteremhet a legkényesebb bibliofilek ízlését is kielégítő mű, s nézni a műveket: mennyiben felelnek meg e követelményeknek.

A könyvek vásárlásának mozgalmát legálább oly mértékben érdemes megfigyelésre, mint a társadalom bármely életmegnyilvánulása. Egyre süllyedő napjainkban a könyvet kellene, hogy megillessen a legnagyobb tisztelet. A politika betegágya mellől a könyv felé kellene irányulni minden figyelemnek. A könyv ma: fegyverünk. Egy-egy szép és jó könyv: nyert csatánk. S ezt érzik az állam is, amikor leereszkedik a magyar könyvhöz s annak hivatalos exportját gondjai és gondoskodásai tárgyává teszi. De vajjon mi történik a magyar könyv érdekében bent az országban? A magyar könyv sorsának irányítása egyre inkább kisiklik az irodalmi társaságok kezéből és talán méltán is, s egyre jobban a kiadók üzleti élelmességének martaléka lesz, amire talán mégis kevésbé méltó. Az irodalmi piacon régen, talán soha nem hallott piaci zaj. S e zajban új irodalmi műfaj született meg. Az üzleti reklámnak minél irodalmibb formába burkolása. S a kritika? Az irodalom és a kritika komoly műzsája megirigyelte az igazság istennőjének bekötött szemét. S ebben az állapotban, míg egyre több a kiadónk, egyre — kevesebb a magyar könyv. Míg pár év előtt Csonka-Magyarországon alig jelent meg kevesebb könyv, mint békében, ma aránylagosan is egyre szomorúbb adatokat nyújt a statisztika.

S vajjon nem lehetne e statisztikai adatokat megjavítani olyatén törekvéssel, hogy a könyvpiac nemzetközi területén szoros és kölcsönös kapcsolat jöjjön létre az elszakított részek és mi közöttünk? Egyre jönnek a panaszok az elszakított részekről a mi nemtörő-

dömségünkről, és arról, hogy amit teszünk ebben az irányban, abba is politikát viszünk. Noha a semmi politika a legjobb politika lenne. Vajjon könyv-kultúránk jól felfogott érdekében nem lenne itt tennivalójuk mindazoknak, kiknek a magyar könyv nem csupán üzlet?

Művészetünknek, nemzetközi nyelvénél fogva, könnyebb nemzetközi sikereivel nem versenyezhetünk. De vannak nemzetközi könyvkiállítások. Legutóbb Firenzében volt. Szívesen olvastunk volna hivatalos beszámolót arról, mi történt ott a magyar könyv érdekében. Kiállítottuk-e ott ha nem is Jókai, de legalább élő íróinknak (Herczeg Ferenc, Molnár Ferenc, Móricz Zsigmond, Erdős Renée, stb.) idegen nyelvekre lefordított műveit, amik miatt szégyenkezni nincs okunk. (Ha ezek nem is „magyar” könyvek, módját lehetett volna találni, hogy kiállíthassuk őket.) Vagy csupán a kiadókra bíztuk a magyar könyv diplomatáinak nagyfontosságú szerepét?

Azokat a folyton tartó rengéseket, amelyek a szörnyű háború után társadalmunkat rázzák, irodalmunk sem kerülte el. Attól már messze vagyunk, amikor egyik legkiválóbb írónk Anatole France-ot „agg félzsidónak” aposztrofálta, azonban irodalmunk, ha az általános úgynevezett „konszolidáció”-ban elül is jár, az egészséges fejlődést teremtő nyugalomig még nem jutott el. Az egész közéletünket jellemző tágabb lelkiismeret bélyegét viseli magán egész könyvkultúránk, egyformán kiadóinknak és a sajtónak tevékenységében, mely utóbbi üzleti számvetését nem egyszer nemcsak az irodalomnak, hanem saját követett társadalmi irányának is fölébe helyezi.

A könyv, amelynek külső köntöse méltó tárgyához; a könyv, amely biztos menedéket nyújthatna az emberi értékek határtalan megsemmisülésében: még nem jött el. Azonban könyvpiacunknak így is vannak kiemelkedő eseményei.

HERCZEG FERENC negyvenéves írói jubileuma alkalmából kiadott harminczkötetes sorozatának most megjelent első tíz kötete uralkodik könyvpiacunkon. Alig van valami, ami az utolsó tíz évben meg ne változott volna körülöttünk. Az a világ is, amelyben Herczeg regényalakjai mozogtak, s maguk a szereplő alakok is jobbára letűntek. Le-

folyt rólunk egy rettenetes özönvíz, elmerült benne a régi világ, azonban a harminc kötetből is elsőnek ez a tíz kötet érintetlenül maradt meg régi, töretlen fényében. Érintetlenül, mert abban a kedves régi, könnyű életben, amely ma talán már idegen tőlünk, a magyar érzést, magyar levegőt, amelynek azonban sohasem vagyunk eléggé bőviben, Herczeg annyi művészettel szólaltatta meg és állította elénk, hogy az kicsendült és megörökítődött időn és határokon túl. S ez az egyöntetű kiadás, külső kiállításában is, méltó az alkalomhoz: az íróhoz és a nemzethez, de méltó Herczeg kiadójához, a Singer és Wolfner céghez is.

Babits Mihály verskötetén kívül, melyről előző számunkban szóltunk, eseménye irodalmunknak KOZMA ANDOR eposza, a *Honfoglalás*. Szinte nem tudjuk, hogy került hozzánk. Különös jelenség. Csodálkozást, tiszteletet követel. Tétovázni kell: mint közelítsük meg. Milyen felkészültséggel, milyen lélekkel. Diszharmonia bennünk, panaszosan csengnek a rímek, kiveszett a képesség az átfogó, nagy érzésekre, s nem csoda, mert épp elég ok akadt rá, hogy a lélek kristálya ezer, széthullásra készítő karcot kapjon. Az egész világot kerestük: s nem találjuk magunkat. S elvesztettünk majd mindent. S íme, megjelenik a vates, s énekel végnélkül ömlő, dallamos, zengő strófkában egy egész népről, amely nagy nemzetté alakult s egy hősről, kinek izma vas, elméje csillog, mint a fényes kard pengéje, szíve erős, épp olyan, amilyenre — ma lenne szüksége egy pusztuló népnek. S mindez: mi vagyunk. Boldog költő, ki ennyire magában érzi nemzetét, fájdalomával, örömeivel, nagyrahivatottságával. A költemény külső kiállításáról Kozma Andor maga szól lapunk hasábjain. Kár, hogy alig van a kötetben oldal, melyen a sorok egy vonalban kezdődnének. A hanyag, gépi szedés nem válik dicséretére a Globus nyomdának.

A legnagyobb példányszámot az utóbbi hónapokban talán WELLS *Világtörténete* s CZILLICH ANNA *Naplója* érte el. Wells nagyszerű művét a Genius adta ki; kiállítása szép, kéthasábos szedése világos, tetszetős, semmiben sem marad mögötte a külföldi kiadásoknak. Bizonyára az a nagy könyvsiker, amelyet Pethő Sándor *Trianontól Világosig* című műve ért el, vezette a kiadót arra, hogy Wells művéhez Pethővel terjedel-

mes Függelékét irasson. Wells elmondott mindent, amit el akart mondani Világtörténetében. Pethő Sándor Függeléke is, mint külön kiadvány, megállta volna helyét. A kettő összefűzését azonban, teljesen függetlenül a két munka szellemétől, nem helyeselnéljük, s Wells művére sérelemnek tekintjük, még ha Wellsnek mindegy volt is a dolog. Egyébként ki kell emelnünk a kötetből a Függelék karakterisztikus, erővel teljes arcképeit, melyeket FAY DEZSŐ rajzolt.

A másik nagy könyvsiker: SASADI CZILLICH ANNA *Naplója*. Amint nem közömbös egy műben a jó tárgy megfogása, úgy a kiadónak is meg kell éreznie: mi kellhet a közönségnek. S ha ezt az irodalom komoly érdekében teszi: minden elismerés illeti. A kiadó — Lantos R. T. — megérezte jól a közönség érdeklődését. S ennek megfelelően a Naplót olyan szép kiállításban — famentes papiroson, fekete chagrinszerű vászonkötésben — jelentette meg, amilyenben magyar könyv még alig jelent meg. Huszonnégy éves leány, művész, naplót ír, s meghal fiatalon tudóvészben. Kit ne érdekelne? Azonban nehéz szólni egy olyan műről, amelyet halott szerzője nem szánt a nyilvánosságra, amely halott szerzőjének tudtán és akaratán kívül került napfényre. A rapszódikus sorok egy nagyszerű női lelket tárnak elénk, ki irodalmunknak s művészetünknek talán büszkesége lehetett volna. Így azonban élete és munkássága is egy végtelenül szomorú torzó. A művészet tiszta lángja égett lelkében. Küzd magával, küzd az étellel, s ez a küzdelem a legnagyobb kincstől, a harmóniától is megfosztotta. Sajnos, s így szinte természetes, hogy *Naplója* az olvasóban is bajosan képes egységes érzést kiváltani. Bibliofiljeinknek azonban igaz örömeük telhet e szép kiállítású műben, mely szokatlan megnyilvánulás irodalmunkban, s hű tükre, sok tekintetben, zaklatott napjainknak.

A fordított művek közül különös örömmel adunk hírt FLAUBERT hatalmas regényéről, az *Érzelmek iskolájáról*, melyet GYERGYAI ALBERT fordított magyarra. A fordító Ambrus Zoltánnak ajánlja az új magyar Flaubert-t, s a maga szerény módján nyilván jelezni kívánja ezzel, hogy munkájában a Borvayné fordítójának, fordításaiban is megnyilvánuló, tiszta művészi törekvé-

seit érzi hitvallásának. S valóban az a szeretet és műgond, amellyel az átültetés nehéz munkáját végezte Gyergyai, teljességgel szokatlan a fordítások mai vásári özőnében, s méltó elismerést kell hogy hozzon a fordítónak, ki komoly bevezető tanulmányt is írt fordítása elé. Az új Flaubert-t a Genius vállalat adta ki a Nagy írók — nagy írások című sorozatának izléses, szép kiállításában.

Hasznos munkát végzett a Révai-cég, amikor CERVANTES-nek a könyvpiacról rég eltűnt *Don Quijote*-jét újból kiadta Győry Vilmos fordításában. Ugyancsak a Révai-cég három új fordítással gyarapította művészettörténeti szegényes irodalmunkat. A. TABARANT *Pissarro*-ját, F. FOSCA *Renoir*-ját, C. MAUCLAIR *Monet*-jét jelentette meg, mindhármójukat Wildner Ödön gondos fordításában. Mindegyik kötetet számos szép műlap díszíti, amelyek azonban nyilván — öt nyelven adott címük között magyar nincs — idegenben készültek. A Dante-kiadó több hasznos fordításon kívül — mint RAOUL FRANCÉ: *Az élet könyve*, BALZAC: *Pajzán históriák* — egy kedves, jófogású könyvet is adott ki: TRÓCSÁNYI ZOLTÁN: *Magyar régiségek és furcsaságok* c. művének második kötetét, Bibliofil-féle kiadványnak készült, sajnos azonban, a fűzés gyarló, a kötet elválk a borítéktól, az ívek elválk egymástól, a szedés még gondatlanabb (a szedő a kiesett betűket egész kedélyesen a megfelelő helyre, de a sor fölé teszi), — kár, mert a könyvet, bár sem Trócsányi műve, sem Végh Gusztáv rajzai nagyobb igényekkel nem lépnek fel, érdemes volt kiadni.

Szinte jól esik utána kezünkbe venni KRÚDY GYULÁ-nak *A tegnapok ködlovagjai* c. művét, melyet Teván adott ki Békéscsabán. Mindenkép örvendetes, hogy két vidéki kiadókban — Kneren kívül Tevánban — annyi izlés, szív, bőkezűség van ahhoz, hogy szép és jó könyveket adjanak ki, láthatóan nemcsak a közönség, hanem a maguk gyönyörködtetésére is. E könyv is kiállításában, jó papíron szép tipografiájában, méltó a szerzőhöz és a kiadóhoz.

Tudományos irodalmunkból kiemeljük HÓMAN BÁLINT-nak *A forráskutatás és a forráskritika* című munkáját. E művében a szerző méltatja érdemeit bibliografusainknak, kik forrásműveikkel nagy segítségére voltak és vannak kutatóinknak. Főképp azonban azért érdekel ben-

nünket e munka, mivel egy helyütt benne a bibliofilekről mint mecenásokról szól, kiemelve bibliofiljeinknek nemcsak azt az érdemét, hogy magánkönyvtáraikban nagyszerű anyagot gyűjtöttek egybe, hanem azt is, hogy könyvgyűjteményeikkel egyegy nagy közkönyvtár alapját vetették meg s így egész életük munkásságának eredményét a tudomány közkincsévé tették. Céloz ezzel Hóman a bibliofiljának, a mi nehéz viszonyaink között külön is egyedül méltó, feladótára és hivatására. Az ő pár soros összefoglalása, mely nemcsak a bibliofiljának történetét, hanem nagy közkönyvtáraink meginduló útját is adja, méltán lelkesítheti bibliofiljeinket. Megemlítjük továbbá BÁRÁNY GERŐ-nek *Az etikai világtrend útjelzőit*, melyet a Budavári Tudományos Társaság adott ki, s DIVALD KORNÉL-nak a Szent István-Társulat kiadásában megjelent *Felvidéki séták* című művét. Hálásaknak kell lennünk Divald Kornélnak, hogy az elszakított Felvidék műtörténelmi emlékeit színes, meleg írásában és sok szép képből elénk hozta. Az ilyen könyvekre különösen szükségünk van ma. A Jókai-centenárium évének Jókai termése, mely az elszakított részeket nem kevesebb figyelmet érdemel, mint nálunk, külön cikk vizsgálódására méltó.

Sikabonyi Antal.

★

RARIORA ET CURIOSA.

Gróf Apponyi Sándor gyűjteményéből közli Végh Gyula. Budapest, 1925, Magyar Bibliophil Társaság, 8° 99 l. 16 mel-léklet 20 illusztrációval.

Gróf Apponyi Sándorban két könyvgyűjtő lelke egyesült. Az egyik a tudós gyűjtő, ki a könyv külső szépségére való tekintet nélkül gyűjtötte a külföldi magyar vonatkozású nyomtatványokat, a másik a bibliofilé, ki a könyvek szépségének boldog rabja. Az elsőt tudományos eszme, a másikat művészi hajlam vezette. Az első oly jelentős magángyűjteményt hordott össze, hogy katalógusával új bibliografiai csoportot, a Régi Magyar Könyvtár-hoz egy negyedik részt alkotott, a másik könyveinek fejedelmi ragyogásában a magyar bibliofilia világhírű képviselőjévé lett. De mind a kettő egygyé olvad Apponyi könyvnyomozó egyéniségében. A *Hungaricá*-t a céltudatos tudós gyűjtötte; a *Rariora et Curiosa* csoportja

viszont a válogató, gyönyörködő bibliofil mutatja be könyvei pompájában.

Ezt a katalógust már nem Apponyi maga írta meg, itt a magyar bibliofilek királyát a magyar bibliofilek társaságának elnöke, Végh Gyula tolmácsolja. Bevezetésében feltárja azokat a kapcsolatokat, melyek a *Rariora et Curiosá-t* a *Hungaricá-hoz* fűzik. A 24 kézirat s öt század 516 nyomtatványának címleírásaihoz pedig bibliografiai s a példányokat jellemző jegyzeteket csatolt. Apponyi megismeréséhez a *Rariora et Curiosa* elengedhetetlen s a boldog örökösnek, a Magyar Nemzeti Múzeumnak természetes kötelessége volt, hogy kiadja. De az ő kiadása egyszerű és szerény. A Magyar Bibliophil Társaság azonban merített papíron, húsz képpel díszített száz számozott lenyomatot készített belőle a hívei számára s megadta neki az Apponyihoz méltó köntöst és zártkörűségével a ritkaság becsét.

Fitz József.

★

A KÖNYVKÖTŐ MESTERSÉG

című, ízlésesen, tetszetősen kiállított füzetben hívja fel a figyelmet könyvkötő műhelyére KNER ERZSÉBET. A füzet nemcsak reklám-célokat szolgál, hanem talpraesetten világít rá a könyvkötés technikai válságára s az ebből kivezető helyes útra. Ezt a válságot abban jelöli meg, hogy a kézi és gépkötés szempontjai összekeveredtek s a kettőnek egymással való versenye megakadályozta, hogy a kétféle termelési módszernek egymástól független technikai formái és művészi kifejezőmódjai kialakuljanak. Az eredmény az, hogy a kézikötések technikai tökéletessége, szerkezeti jósága, tartóssága és művészi formatökélye egyre inkább romlik s így elvész az a kevés tradíció is, amit a szakma a nagy változásokon meg tudott menteni. A szerző kifejti azt a módot, amely meggyőződése szerint e válságból kivezet. Az igazi, kézi kötés-technika és a régi eredeti díszítési technikák felhasználásával kísérli meg a régi, hazánkban is gyönyörűen virágzott könyvkötő-tradíció föllevenítését. A füzet ábráin ezek után bemutatja a

műhelye által művelt kötési módokat s néhány sorban rámutat azok jellegzetességeire.

Ks.

★

NOVÁK LÁSZLÓ:

Grafikai sokszorosító művészetek
Budapest 1925. 144 l.

A grafikai művészetek szakirodalmában régi hiányt hivatott pótolni a NOVÁK LÁSZLÓ szerkesztésében és kiadásában megjelent *Grafikai művészetek könyvtára*-nak most megjelent első kötete, amelyben a szerző a grafikai sokszorosító művészetek megannyi változójáról ad eleven, szemléltető képet. Könyvét elsősorban a laikusoknak írta NOVÁK LÁSZLÓ, de a szakember is élvezetet talál benne, amint kellemes előadásban végigkalauzol az egyetemes kultúrmunkának amaz óriási s jelentőségében szinte fölbecsülhetetlen területén, amelyen mindenütt ott van a nyomdász kezemunkájának a nyoma. Anyagát a tájékoztató bevezetés után három fejezetben csoportosítva — I. Magasnyomtatás, II. Síknyomtatás, III. Mélynyomtatás — tárgyalja a szerző. Az első fejezetben a könyvnyomtatásról és betüöntésről, a könyvnyomtatás illusztráló eszközeiről (fametszés, domborúra nyomató eljárások, illusztrációnyomtatás), könyvnyomdai színes nyomtatásról és a stereotípiáról s galvánoplasztika útján való magasnyomtatásos formák készítéséről szól. A második fejezetben a litografiát, a kromolitografiát, cinkografiát, s a síknyomtatáshoz használt gépeket ismerteti. A harmadik fejezetben a rézmetszésről, a mélyre marató eljárásokról s a színes mélynyomatokról ad rövid összefoglaló képet. Az egész kis művet nagy tárgyszeretettel hatja át, az olyan ember lelkesedése, ki egész életét a nyomdában tölti s munkájában — ritka, megbecsülendő jellemvonás! — nemes hivatást lát és talál. A könyv külső megjelenése is a hivatott mesteremberre vall. Szerettük volna azonban, ha azt is megmagyarázza a szerző, hogy az ilyen, a nyomdászat titkait feltáró, a tipografiában is mintát nyújtó könyvbe mint kerülnek bele a soroktól elugró betűk.

s. a.

A KÜLFÖLD RÓLUNK

GEORGE A. BIRMINGHAM: A WAY-
FARER IN HUNGARY.

London. Methner & Co. Ltd. 1925. XVI
és 210 l.

zt hiszem, mindnyájan élénken sajnálhatjuk, hogy abbamaradt azoknak az útleírásoknak a figyelemmel kísérése és rendszeres ismertetése, amelyek Magyarországgal foglalkoznak. Végül is keleti ország vagyunk; olyan nyelvet beszélünk, amely egy nyugati nyelvvel sem rokon és elszigetelt nyelvünk jobban elzár bennünket a Nyugattól minden határnál és minden vámvonalnál. Ezért ismernek oly kevésé bennünket a nagyvilágban: és ezért olyan érdekes, legtöbbször olyan értékes is, minden nyugati útleírás, amelyben bennünket megismerni és megmagyarázni törekednek. Ha valakinek eszébe fog jutni és feléleszti a magyarországi utazások és útleírások felkutatásának és egybeállításának munkáját, ami nemcsak nem hálátlan feladat, de kultúrtörténeti szempontból meglepően érdekes, az igen előkelő helyet fog biztosítani a vörös kötésű Baedekernek, amelyet Anglia egyik előkelő íróembere, Hansa kanonok, a budapesti angol követség volt káplánja összeállított, és amely ezer és ezer angol és amerikai kézben forog, vonzó stílusban segítvén felkelteni az érdeklődést Magyarországra iránt.

Mindenekelőtt meglep bennünket az, hogy az általa elmondottakból mennyire kicsillan a benyomás, hogy ez az ország sokat szenvedett. Anélkül, hogy akár kinek az oldalán pártot foglalna és az utazó érdektelenségét levetné, talán anélkül is, hogy esetleges kellemetlenségeit elpanaszolná, az angol pártatlanság, higadtság és józanság szemüvegén keresztül egy tönkrement, de még nemrégén nagy ország távoli körvonalai, egy sokat szenvedett nép élni akarásának talán még ennél is felemelőbb vonásai oly hatalmas méretekben emelkednek ki nemes tónusban megírt fejezeteiből, hogy maga is csodálkozni látszik, hogy szürke Baedeker helyett, hibáink feltárása mellett is Magyarország mesterei geográfiajával ajándékozta meg az angolul beszélő nagyvilágot.

Az ő vezetése mellett hajón érkezünk

(I—IV. fejezet) Budapestre, melyet részletesen leír (V—XIII. fejezet), hogy azután elmondja olvasóinak, milyen a magyar viselet (XIV. fejezet), milyen képet nyújt az Alföld (XV. fejezet) és a Dunántúl (XVI. fejezet). Történelmi vonatkozásokon kívül alig beszél politikáról, de a XI. fejezetben behatóan ismerteti Széchenyi István életpályáját, a XIX.-ben pedig Tisza István politikai működését, csak úgy, mintha magunk írtuk volna meg. A fejezeteket finom és nemes érzés hatja át: olyan könyv ez, amilyen Magyarországról még alig jelent meg az európai könyvpiacra, és amit nagy érdekünk, hogy minél többen forgassanak.

Legyen szabad úgy helyesbíteniünk a 13. oldal egyik adatát, hogy a kiegyezés nem 1869-ben, hanem 1867-ben jött létre, és a 23. oldalon azt, hogy Komárom 1849-i felmentőjét nem Györgynek, hanem Görgeynek hívták. Horváth Jenő.

*

PROF. DR. ALBERT PRAŽÁK:
ČESKOSLOVENSKÝ NÁROD.

Bratislava, 1925. 8°. 1—68 és 4 számozatlan l. (betűsoros névmutató).

A pozsonyi Koméniusz-egyetem szabad előadásainak gyűjteményes kiadványai közt jelent meg ez a füzet, amely Pražák fejtegetéseit tartalmazza a „csehszlovák“ nemzetnév eredetéről és annak felbukkasásáról régebbi és újabb írónál. A szerzőt nyilvánvalóan politikai tendenciák vezették. A számtalan adatnak, amelyet felhoz, túlnyomó része a legutolsó évtizedekre esik s így már eo ipso nem bizonyíték, — de a legrégebbi néhány adattal sincs szerencséje. A sorban Anonymus a legelső, aki azonban éppen ellenbizonyíték, mert megkülönböztet: Sclaus et Boemos, Sclavi et Boemi. Még nagyobb súlya lesz ennek, ha tekintetbe vesszük (amit Pražák még nem tud), hogy Anonymus a XII. század koronatanuja. Van még azonban egy csomó, régi ellenbizonyíték is, amelyeket Pražák — szokása szerint — megint nem sorol fel. Így pl. Gebauer ócseh szótárában benn van a „Slowak“ szó. A XIV. század egyik nyelvemlékében benn van: Czechowy Slowaczy. A kolini könyvekben (1494,

1495, 1591), továbbá Ján Vodňanský Laktiferjében (1511) többször olvasható: Slowak. Vyšehradi Viktorin Kornél 1495-ben írja egyik levelében: Čechové a Slováci (csehek és tótok).

JAN MACZYŃSKI lengyel lexikografusnak hatalmas és korszakalkotó lengyel-latin szótárában (1571) a következő verset találjuk JAKÓB LUBELCZYK lengyel költő tollából:

„..... ten język sławny
Który jak jest szeroki a jak starodawny,
S a dziś świadectwem tego Czechowie, Polacy,
Borusowie, Moskwa, Ruś, Charwacy, Slowacy,
Dalmatowie, Racowie, także Serbowie,
Wozyscy tego języka sławni narodowe.“

Itt a szlovákok ugyancsak messze esnek a csehektől, akik után rögtön a lengyelek következnek. BENEDIKTI (1555—1615), a tót származású prágai egyetemi tanár cseh grammatikájának előszavában a tótokat („mei gentiles Slavi“) korholja anyanyelvük elhanyagolásáért s nem a „csehszlovákokat“. HORČICKA (1630—1709) tót író közmondásgyűjteményében (Neoforum latino-slavonicum, 1678) nem „csehszlovák“, hanem tót közmondásokat gyűjtött össze. Zsigmond magyar királyról (1395—1437) a *Magnum Chronicum Belgicum* megkülönböztetve jegyzi föl, hogy a „Bohemiam, Slavicam“ nyelvet ismerte. TOBIAŠ MASŇÍK (1640—1696) tót ev. prédikátor *Electa vinea Dei renovata* (Drezda, 1682) c. munkájában jó könyvek fordítását kívánja „do Czesztiny a řečj Slowenske“, azaz csehre és tót nyelvre. A végtelenségig lehetne folytatni az ilyen példák felsorolását, míg az ú. n. „csehszlovák“ nyelvre, mint kifejezésre ebben a korban egy példát sem találunk, hiszen az csak az újabbkori pánszláv romanticizmus mesterséges alkotása.

A XVI—XVIII. századra való hivatkozások ugyancsak nem esnek latba, mert a felvidéki egyházi írók Tranovský és a Králici biblia nyelvén írtak, irodalmi nyelvük tehát a cseh volt, anyanyelvük és nemzetiségük azonban tót. Hiszen van egy sor tiszta tót nyelvemlékünk is

ebből az időből. A cseh huszitizmus befolyása alatt lengyel írók is írtak csehül; ezen az alapon őket is elnyelhetné a nagy étvágyú, kétfarkú cseh oroszlán! Prazák e következtetéseit és axiómáit valódi értékükre szállította le egyébként már *Škultéty* is a „Slov. Pohľady“ legutolsó füzetében.

A tanulmány utolsóelőtti fejezete „a csehszlovák nemzetnév ellenzőiről, tendenciáikról és indító okaikról“ ír. Ennek keretén belül az 1918—1925. évek belső és külső tót irredentájának történelmi vázlatát is adja. Megtisztel azzal, hogy szerény személyemet helyezi előtérbe. 1918 májusában francia nyelven megjelent tanulmányom szerinte Seton Watson és Denis véleményével szemben nem igen érvényesült, főleg amikor a német Haberlandt is a cseh-tót nemzetegységet bizonyította be (?). A továbbiakban így ír: „Podhradszky eszméje azonban Magyarországon gyökeret eresztett. Élénken támogatta azt a magyar tudomány is, amely ettől az időtől fogva kezdte újból bizonyítani a csehek és tótok külön etnikai származását és világgá kezdte kürtölni, hogy a tótok egyedül a magyar uralom alatt őrizték meg nemzetiségüket, míg a csehekkel való közösségben az asszimiláció, tehát az elpusztulás fenyegeti őket. Ezért a tótok nem tehetnek mást, mint hogy visszatérnek Magyarországra. Ez eszme mögé állott mindenekelőtt Dvorcsák s utána mindazok, akik a háborúelőtti állapotot kívánták vissza. Pesten már 1919-ben megindult a „Zahraničný Slovák“ és a „Slovenský Národ“ stb.“ Foglalkozik továbbá Bulissa, Jehlicska és Hlinkáék működésével; ez utóbbiaknál szerinte feltűnő, hogy nemcsak eszmeköreiket, de még csehellenes frazeológiájuk nagy részét is a csonkamagyarországi tót mozgalmak vezetőitől vették át. Ezt az ideológiát szerinte később átvették Rázuszek (a turócszentmártoni tót nemzeti párt) és az amerikai, csehellenes tótok is. Foglalkozik még újból alulírottak Hurbanról írott könyvével és „A tótoklakta Felföld“ c. munkájának egy tót nyelven is megjelent fejezetével.

Podhradszky György.

LIBER AMICORUM

Emlékalbum Romain Rolland hatvanadik születésnapjára; szerkesztették Maxim Gorkij, Georges Duhamel, Stefan Zweig; kiadta Emil Roniger; Rotapfel-Verlag, Zürich.

Ez a vaskos díszkötet, több mint négyszáz nagy lapon, majdnem másfélszáz munkatárssal, a világ minden szögletéből s a világ minden ismertebb nyelvén, egyike a legmeghatóbb és a legtanulságosabb olvasmányoknak. Aki, mint a legtöbb ilyen, itt is alkalmi bókokra, kényeszeredett hódolatra, banális rögtönzésekre számított, már az első pár lap után megérzi a különbséget, akár a valóság hangján, akár a munkatársak mi voltán, akár a hit és a hála minden túláradó tanuságán. Indusok és angol-szászok, kaukázusiak és sárgák, tudósok, és művészek, alkotók és élvezők, nemzetközi nagyságok s ismeretlen nevű hívek egymás mellett, kézenfogva hódolnak a villeneuve-i remetének, mintegy felejtve s felejtetve, hogy háborúk, határok, rangok, fajok és osztályok is vannak, gőg nélkül és különbség nélkül, valami őstestvériségben, a szeretet egyenlőségében, egy nagy név, egy életpálya, egy gondolat ünnepére, valóságos csodájaként e gyökerében megoszlott világrendnek... Bizonytalán nincs itt az ideje, főképp nem most s nem e helyütt, Romain Rolland művészi vagy szellemtörténeti értékelésének; igen neves művészek s igen kiváló gondolkozók bizonytalán nem ok nélkül tartózkodnak a Jean-Cristophe szerzőjének teljes és végleges elismerésétől; lágyágában, érzelmekultuszában, zene- és hős-imádatában van valami formálatlan s mindent elsöprő áradat, ami egész stílusát és ideológiáját is elborítja s mintegy elmosza, szándékosan, a művészet és a gondolat körvonalait. De talán épp e vonásának, áradó közvetlenségének köszönheti, hogy nincs nála, Tolsztoj óta, hatásosabb és szeretetesebb író, nemcsak egyszerű regényolvasók közt, hanem, mint e könyv mutatja, a szellem minden régiójában, — s ez az egyetemes hatás, az egyéni nemességnek, az önmagához hű életnek, s a mellett az írott szónak, az

Irodalomnak példaadása, ez teszi ma oly páratlanul „a francia Tolsztoj“ életpályáját. E hatásnak főállomásai, mint a cikkekben kiderül, először a Nagy Emberek s főképp Beethoven élete; aztán Jean-Cristophe tíz kötete, amit ma már mindenütt s minden nyelvre lefordítottak; majd meg *Au-dessus de la Mêlée*, ez a „háborús“ cikksorozat, amelyet sehol se olvastak oly buzgón, mint a lövészárkokban, mindkét felől; s legújabbban *Liluli* s még inkább talán *Gandhi*, ahol Rolland már nemcsak két országot, s nemcsak e kis Európát, hanem a távol Keletet s az egész Földet átkarolja... Ahány módon értelmezik, a személyes érintkezés vagy a messi rajongás, a pártállás és az esztétika, a tér és az idő szerint, annyi árnyalatot rejt a hódolat vagy a hála kifejezése: míg MASARYK vagy mint egy némely államférfi a hivatalba-érkezettek tartózkodásával bókol, míg GUILBEAUX s más pártférfiak némi szemrehányással hajtának fejet, míg a vén BRANDES fanyalgó fenntartással s MARTIN DU GARD szinte vonakodva járul ehhez az egyetemes ünnepléshez, — a keresők, a harcolók, az üldözöttek, a „cigányok“, a valóban szabad lelkek szabadon közönlük jötevőjüket, emlékezve s szinte áldón, prózában, dalban, verssel, képpel, szétrepesztve a szó és a tett, a művészet és az élet gátfalait. Ő „halászta ki“ ISTRATIT, az immár híres román-francia szerzőt; ő volt a vigasza ERNST TOLLERnek, a börtönben szenvedt drámaírónak; ő buzdította FRITZ VON UNRUHT a háború borzalmai között; ő tiltakozott legelsőnek UNAMUNO számkivetése ellen; ő terjeszti el a híret az indusok hőségéről, GANDHINAK; egy elesett katonaköltő apja az ő nevével enyhíti veszteségét; kétségben hánvkódó fiatalok hozzá fordulnak tanácsért; a délamerikai diákok az ő nevében küzdenek a szabadságért; egy kínai, Confucius és Lao-tse földije, Villeneuveben, Rolland otthonában, keresi a bölcseséget; s egy szelid japán, halálos ágyán, néki írja utolsó üdvözlését! Csoda-e, ha a pusztai irodalom ehelyütt szükösnek bizonyul s ha e rendkívüli embert nemcsak a mai generáció regényírójának, nemcsak a „népi klasszicizmus“, sőt az új francia vers megalapozójának vélik, hanem egy-

ben új Buddhának, herosznak, szabadítónak tisztelik, — ha LUC DURTAIN benne látja az „új vallás“ legelső hirdetőjét, s ha, mint ez album keretében, az ő nevében egyesülnek, néhány percre, a Föld szabad, humánus és jobbra vágyó lelkei? ... Nálunk is vannak olvasói, hívei, sőt rajongói; s a könyv hat magyar cikke közül BABITS MIHÁLY, KOSZTOLÁNYI S RÁKOSI JENŐ köszöntője, MATYASOVSZKY ERZSÉBET személyes megemlékezése, s HUGAI FERENC és nővendékei meghatóan egyszerű hódolata mellett, SIKABONYI ANTAL cikke valóságos kis tanulmány Romain Rolland hatásáról a mai magyar irodalomban.

Gyergyai Albert.

(Az album ünnepi bizottsága e lap szerkesztőjére bízta a magyar rész egybegyűjtését. A szerkesztő azon volt, hogy a magyar irodalom pártatlanul s legkiválóbb reprezentánsaival legyen képviselve e műben. Sok felhívás ment szét, azonban sajnos, többek közreműködését nélkülözni kellett. Így jelentek meg BABITS MIHÁLY, KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, RÁKOSI JENŐ közleményei, VOINOVICH GÉZA tanulmánya, késedelem miatt, csak a második kiadásban fog megjelenni. A magyar kiadók készséggel segítették elő, hogy az ez alkalomból létesült Rolland-Archivumban, mely egybegyűjti Romain Rolland műveinek világszerte megjelent fordításait s a rá vonatkozó dokumentumokat, a magyar kiadványok is mind együtt legyenek.)

★

GUTENBERG-FESTSCHRIFT.

A mainzi Gutenberg-múzeum fennállása 25-ik évfordulója alkalmából díszes emlékkönyv jelent meg a Gutenberg-társaság kiadásában. A kiadó meghívására a művelt nemzetek szaktudósai, könyvbarátai — közöttük sokan a saját anyanyelvükön — értekeznek a könyvről a „Festschrift“-ben. Az emlékkönyv természetéből és a Gutenberg-társaság céljaiból kifolyólag a legtöbb cikk a nyomtatás feltalálásának kérdésével, Gutenberg személyével, az ősnymotatványokkal és általában a régi könyvvel foglalkozik, de nem hiányoznak a legújabb kor tipografiáját, könyvművészetét, a modern könyvkötést, sokszorosító technikát és az exlibriseket ismertető értekezések sem. A sok közül a legismertebb nevű munkatársai

kat említjük: O. HUPP, a kitünő heraldikus, Gutenberg-Gensfleisch János címeréről ír (ugyanazt a kérdést tárgyalja KEZSLER P. T. is), HAEBLER KONRÁD az ősnymotatványok registrumáról, POESCHL K. E., a Poeschl & Trepte nyomdávalalal társtulajdonosa, a ritmikus tipografiáról, PRAETORIUS E. az illusztrációról és az exlibrisről, EHMCKE F. H., a legkeresettebb betűtervező, a betűtípusokról, LOUBIER az ősnymotatványokról, BOGENG a „bibliotechnika“ fogalmáról, MOHOLY-NAGY LÁSZLÓ (Dessau) a korszerű tipografiáról, ZOBELTITZ FEDOR a bibliofiláról mint tudományról, végül RUPP A. professzor, az emlékkönyv lelkes főszerkesztője, a könyvnyomtatás feltalálásáról és 500 éves jubileumáról. Három magyar írótól eredő értekezést is találunk a „Festschrift“-ben: SEBES-TYÉN GYULÁÉt az első magyarországi nyomdáról, GULYÁS PALÉt Kazinczy Ferencről és korának magyar könyvművészetéről és VÉGH GYULÁÉt a magyar barokk könyvkötésekről.

Az emlékkönyv 448 negyedréti oldalra terjedő szövegét számos szövegközi kép, 50 tábla és 12 többnyire színes műmelléklet kíséri. A könyv kiállítása gondos és szolid, a reprodukciók, különösen a bécsi színes nyomások, a német sokszorosító művészet magas színvonaláról tanuskodnak. Persze, ahogyan az efféle gyűjteményes kiadványoknál elkerülhetetlen, az anyag nem mind egyenértékű és akad közöttük kifogásolható is (pl. az olaszok nagyon szegényes illusztrációkkal szerepelnek).

A hiányokat azonban elfeledteti a Gutenberg-emlékkönyv kiadásának története, mely a sokat szenvedett német nemzet törhetetlen munkaerejéről, aldozatkésztségéről tesz fényes tanúbizonyságot. A német kultúra dicsőségének növelésére szolgáló emlékkönyv papírját, betűit, illusztrációit, kliséit egyes cégek ajándékkul adták, nyomását a nyomdák önköltségi árban végezték. Így vált lehetővé a könyv megjelenése és aránylag jutányos árban (60 M) való terjesztése.

Megemlítjük még, hogy a könyvnyomtatás feltalálásának 500-ik évfordulóját Németország — és vele együtt az egész művelt világ — valószínűleg már 1940-ben fogja megünnepelni, bár eltérőleg a régi adatoktól, melyek 1440-re teszik Gutenberg találmányát, a tudományos kutatásnak eddigelé nem

sikerült pontosan megállapítani a könyvnyomtatás első gyakorlati alkalmazásának idejét. Eltekintve Hollandiának és Avignonnak nagyon is kétes kútforrásokból merített és egyetlen tipografiai emlékekkel sem bizonyítható elsőbbségi igényeitől, az első mozgatható betűkkel készült nyomtatványnak, az 1901-ben a wiesbadeni könyvtárban felfedezett, 1448. évre szóló naptártöredéknek keletkezését minden valószínűség szerint 1447-re tehetjük. De egykorú periratokból tudjuk, hogy Gutenberg Strassburgban már 1436-ban vásárolt „könyvnyomtatási kellékeket” egy Hans Dünne nevezetű aranyművestől. Az említett naptártöredék pedig már bizonyos technikai fejlettségre vall, feltételezhető tehát, hogy még korábbi kísérletek előttek meg. A centenáriumot azonban első ízben 1540-ben — akkor csak a wittenbergi nyomdászok — ülték meg, azóta pedig az elmúlt századok 40-ik évében, legfényesebben 1840-ben, amikor már az egész kultúrvilág résztvett az ünnepelésben. A legközelebbi ünnep, mely a világ képét megváltoztató találmánynak fél évezredes multját fogja lezárni, előreláthatólag az eddigieknél is nagyobb méretű lesz. Nem csoda, hogy éppen a német tudományos körök már most készülődnek erre az eseményre, melyet a könyvnyomtatás eddig fel nem derített első kezdetének legszorgosabb kutatások útján remélt teljes megvilágításával kívánnak méltóképen megünnepelni.

Végh Gyula.

*

ÚJABB FRANCIA KÖNYVILLUSZTRALÓKRÓL.

A londoni „Studio” 1924. évi „Winter Number”-je terjedelmes negyedretű kötet, amely rövidre fogott szövegével és gondosan megválogatott, igen szép kivitelű képanyagával a francia könyvillusztráció legújabb korszakáról igyekszik összefüggő képet rajzolni. (The New Book-Illustration in France.) A kötet összeállítója és benne a szöveg szerzője, Léon Pichon, maga is jeles fametsző művész és számos művészi előadású könyvnek kiadója. Könyvének bevezetésében rámutat a francia könyv hosszú dekadenciájára, mely mostani virágzó korszakát megelőzte. Annál sajtáságosabb jelenség volt ez, mert ugyanakkor a francia festés és szobrászat művészete az egész világnak irányt

és példát mutatott. Francia emberhez képest meglepő nyíltsággal ismeri el Pichon, hogy ugyanabban az időszakban az egész francia iparművészet is nagy hanyatlásban volt. Ami a képzőművészetet illeti, a hanyatlás okát Pichon — nagyon helyesen — abban a körülményben állapítja meg, hogy a művészek elvesztették összefüggésüket a könyvkészítés stílusának hagyományaival. Illusztrált könyv akkor is sok jelent meg Franciaországban, de a könyv díszítői olyan művészek voltak, kik a könyv követelményeivel mit sem törődtek. Olyan festményeket, vagy rajzokat készítettek könyveik számára, melyek nem számoltak azzal a szigorú, zárt stílussal, melyet a nyomtatott betű vonalszerkezete és a nyomtatott lap tükre megszab. A művészi könyv legértékesebb korszakaiban nyomtató mesterek voltak a könyvnek megalkotói. Ők a betű alakjának és a fekete betűkkel beborított lap tömeghatásának vetették alá rajzolóképzeletüket. Ezt a régi hagyományt újította meg annak idején Angliában William Morris és ehhez a hagyományhoz tért vissza, a franciákat jóval megelőzve, a német művészi könyv is. Franciaországban közben a legművésztelenebb reprodukciós principium uralkodott: az eredeti reprodukáló eljárások mellözése és a fotográfia gépies eljárásával való helyettesítése. Érdekes egyébiránt, hogy Franciaországban különösen a fametszetes illusztráció egész idő alatt megtartotta nagy szerepét. Csakhogy a fametszeteket művészek ábrázolásai nyomán iparosemberek készítették, még pedig azzal a törekvéssel, hogy munkájuk fotografikusan aprólékos hűségű legyen. (A fametszetes illusztrálásnak ezt a hanyatló korszakát képviselte nálunk Morellinek és tanítványainak működése. Korukban és kezük alatt a fametszet alig volt több, mint a mai cinkográfikus klisének tökéletlenebb elődje.) A kevés, igazán művészi könyv, amely azokban az évtizedekben még is megjelent, három bibliofilegyesület, a „Le Livre Contemporain”, a „Les Amis des Livres” és a „Les Cent Bibliophiles” működésének volt köszönhető. Kiadványaik azonban oly csekély példányszámban jelentek meg, hogy megtermékenyítő hatásuk már csak ezért sem lehetett. A művésztelen könyv ellen az első komoly mozgalmat négy jőnevű rajzoló, A. Gérardin, Lepère, L. Tinayre és Mouligné indította meg több kitűnő fa-

metsző társaságában. De vállalkozásuk, a „Société Artistique de Livre Illustré“, az anyagi eszközök híján, hamar elakadt. A francia könyvművészet megújódása nem is e szórványos kísérletektől számítható, hanem 1896-tól, amikor Édouard Pelletan, addig csak tétlen bibliofil, megnyitotta kiadói üzletét a Boulevard Saint-Germainen. Pelletan programja művészi kiállítású könyvek kiadása volt. Egyebet nem is adott ki. Az ő, mintegy húsz esztendei céltudatos munkálkodása készítette elő a francia könyvillusztráció renaissance-át. A kor legjobb illusztrátoraival, Daniel Vierge-szel, Steinlen-nel, Bellery-Desfontaines-nel, Eugène Grasset-val, majd P. E. Colin-nal és Vibert-rel díszítette kiadványait. Nem minden sikerült remekbe, de egészben véve olyan könyvgyűjtemény került ki Pelletan műhelyéből, amely izlésesség és művészi megjelenés dolgában párját ritkítja. Pelletan a könyvdíszítést a betűk és a szédes tükrének megállapításával kezdte és azokhoz kellett igazodnia tervezetével az illusztrátornak. A rajzokat Pelletan eleivel fotomechanikai módszerekkel vitte át könyveire, utóbb azonban fába metszette őket. Akkoriban még nem akadt olyan illusztrátor, aki maga vitte volna át fára a rajzait. A modern francia könyv igazi kezdete azért az volt, amikor a művészek maguk kezdték fába metszeni terveiket. Az első francia illusztrátorok egyike, aki fára is metszette rajzait, a svájci származású, de egészen párisivá lett Carlègle volt. Az ő példája sok tehetséget magával ragadott. Louis Joust, az 1916-ban fiatalon elesett Charles de Fontenay-t (mű-

vészeti tanulmányait Budapesten végezte, ahol apja, Fontenay vicomte, mint francia főkonzul élt évek hosszú soráig) az orosz Ivan Lébédéff-et, J. G. Daregnèst-t, Gabriel Belot-t, Maxime Dethomas-t, a pompás Hermann Paul-t, Roubille-t, Fernand Siméon-t, F. A. Cosyns-t, Henri Barthélemy-t, Alfred Latour-t, Achille Ouvre-t, Gus. Bofá-t, André Lhote-ot említjük meg a sok jeles művész közül, kiknek Pichon részletes jellemzését adja könyvében. Csaknem 130 lapnyi szedés és illusztrációs próbával, melyeknek legtöbbje szinte tökéletes kivitelű, teszi jellemzéseit meggyőzőbbé Pichon. Az elmondottakhoz meg kell azonban jegyeznünk, hogy az egész modern francia illusztrációs könyv bibliofilekre korlátozott, vagyis csekély példányszámban megjelenő és igen drága kiadvány. A művészi könyv népszerűsítésével csak újabban kísérletezik két kiadó: Arthème Fayard és a magyar származású Ferenczi. Az előbbi „Le Livre de Demain“ című sárga borítékos sorozatában jobbara élő írók regényeit adja ki a legelső illusztrátoroknak fára átvitt illusztrációival. Ferenczi sorozatának „Le Livre Moderne Illustré“ a címe és szintén kitűnő művészek fametszetű rajzai díszítik. Természetes, hogy ezek a nagy példányszámú és aránylag kevésbé finom papiroson megjelenő kötetek illusztrációi nem az eredeti dúcokról készülnek, hanem a fametszetről készült fémlemezű klisékkel. Az illusztrációk azért így is anyagszerű hatásúak és annak a céljuknak, hogy a művészi könyvillusztrációt népszerűsítsék, jól megfelelnek.

Elek Artúr.

FOLYOIRATSZEMLE

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

Nemzeti Múzeum könyvtárának folyóirata fennállásának ötvenedik esztendejét ünnepli az 1924. évi kötettel. Tudományos folyóirathoz illő szerénységgel két lapon megemlékezik a *Könyvszemle* eddigi szerkesztőiről, kik munkásságukat e célra szentelték s hogy mily eredménnyel, arról az a gazdag tartalmú repertorium fog beszédes képet nyújtani, amelynek elkészítése a félszázados évforduló alkalmából rendeltetett el s amelynek megjelenése az 1925. év folyamán várható. Az utóbbi évek keserűen mostoha viszonyai a múzeum könyvtárának szakközlönyével is éreztették hatásukat s már-már félni kellett, hogy megjelenése lehetetlenné válik. De nagy küzdelem árán s ha ívszámban igen megfogyatkozva, mégis megjelent, úgy-hogy az évfolyamok sorában megszakadás nem állott be. Az 1924. évi folyam immár 13 íves köteté nőtt s reményünk van arra, hogy rövidesen újból a régi negyedévi füzetekben megjelenő 20—24 íves folyóiratként tud megjelenni. Az előttiünk fekvő évfolyamban LUKINICH IMRE: *A magyar bibliografiálás első kísérleteiről* ad összefoglaló képet; JAKUBOVICH EMIL: *Az eredeti Bonfini-kódex második töredékét*, mely a ferencrendűek szegedi könyvtárában került elő, ismerteti; HOFFMANN EDITH, a középkori miniatürfestészet kitünő ismerője: *Középkori könyvkultúrájának néhány fontos emlékéiről* ad, széleskörű, gondos kutatásai alapján teljesen új képet; LUKCSICS PÁL: *Salamon magyar király leányának históriáját* írja le a torinói Biblioteca Nazionale XIV. századi francia kódexe után; JAMBREKOVICH LÁSZLÓ: *A gróf Apponyiak nagyapponyi könyvtáráról*, illetőleg annak gazdag tartalmáról ír; BAROSS GYULA: *Jókai a szépirodalomban* címen gondos bibliografiát közöl; PUKÁNSZKYNÉ KÁDÁR JOLÁN: *Krecsányi Ignác hagyatéka a Nemzeti Mú-*

zeumban címen értékes színészettörténeti dolgozatainak számát növelte, míg SULICA SZILÁRD: *A múzeumi levéltár és újabb gyarapodásairól* adott ismertetésében módot talált arra, hogy a levéltár fejlesztéséről s a belső munka kiépítéséről megszívlelendő dolgokat mondjon el. Értékes adattár, folyóirat-szemle s könyvtári vonatkozású hírek zárják le a kötetet. I. K.

★

MONATSHEFTE FÜR BÜCHER-FREUNDE UND GRAPHIKSAMMLER.

1925. évi 7., 8., 9., 10. füzet.

A könyv és a grafika barátainak szánt eme, még az első évét élő értékes tartalmú és szép kiállítású folyóirat gazdag tartalmából a kizárólag művészi részt, mint nem szorosan tárgyunkhoz tartozót elhagyva, a könyvészeti, — majdnem azt mondtuk volna — inkább könyvészeti részről számolunk be. MORITZ STÜBEL folytatja és befejezi a *Deutsche Galeriewerke und Kataloge des XVIII. Jahrhunderts* című, még a múlt füzetben megkezdett érdekes tanulmányát, amelynek nagy része, a tárgy természeténél fogva, a képtárak lajstromának illusztrációival foglalkozik, hogy a IV. fejezetben, az összes általa ismert képtári „ismertetések” és „lajstromok” bibliografiáját, — mely alighanem teljesen kimerítő — adja. A 8. füzetben PAUL KRISTELLER: *Das italienische Blockbuch des Kupferstichkabinetts zu Berlin* című, hat szép meléklettel illusztrált dolgozatában ismerteti ezt az érdekes és értékes kiadványt, mely a német táblanyomtatványoktól abban különbözik, hogy a leveleket két oldalról nyomtatták a fametszésű dúcokról s nem egyoldalasan, mint északi társaikat, ahol az üresen hagyott hátlappal ragasztották a levonatokat egymáshoz. HEINRICH F. S. BACHMAIR: *Otto Julius*

Bierbaumnak a nálunk, sajna, inkább csak a Prinz Kuckuckja alapján ismert híres írónak, művei nyomdatechnikai megjelenésével szemben formált igényeiről ír s 3 facsimilében közli éppen a Prinz Kuckuck címlapját a szerző által sajátkezüleg rávezetett szedési utasításokkal, míg végre a harmadik variáns elnyerte Bierbaum tetszését. PAUL KNOPF: *Auktion in Paris* címen egy párizsi könyvárverésnek érdekes és tanulságos leírását adja, amelyből kiviláglik, a) hogy igen értékes anyagot visznek piacra, b) hogy éppen ezért ezeket csak üvegen keresztül lehet nézni s az árverés folyamán körülvitt könyveket csak igen kevesen vették kezükbe, c) hogy az árverés úgyszólván hangtalan, jelek útján történnek a túlkínálatok, d) hogy az egész mintaszerűen volt rendezve (értés az adminisztráció hibátlanul funkcionált.) A 9. füzetben ADOLF RHEIN: *Die Buchbinderei des Erfurter Petersklosters* az 1500—1550. évek közötti könyvkötőműhely munkáiból fennmaradt kötések ismerteti s a bőrkötések díszítésére használt bélyegzők és minták képét eredeti nagyságban egy táblában összeállítva mutatja be. A 10. füzet teljesebben a könyvbaráté. STANLEY MORISON: *Über die typographischen Ornamente von Granjon, Fournier und Weisz* című dolgozata, a könyvdísz történetének legbecsesebb adalékait csoportosította. Valóban nem tudjuk a szerző széles ismereteit, vagy az általa felsorolt könyvdizstervezők tudását csodáljuk-e inkább. Nem is lehet pár sorban az apró részekből összeállítható díszítések fejlődésének képéről vázlatot nyújtani, maga a cikk s főleg a gazdagon mellékelt hasonmások tehetik ezt meg csupán, amelyek a GABRIELE GIOLITO (1545—1560) kiadványaihoz használt csodálatos finomságú díszítésektől kezdve ROBERT GRANJON, a párizsi *Imprimerie Royale*, ifj. FOURNIER, JOSEPH GILLÉ, PHILIPPE GRANDJEAN DE FOUCHY és másokon át elvezet E. R. WEISZIG a Majnamelletti Frankfurt Bauersche Giesszerei típusaihoz és könyvdíszeihez, melyek megalkotójának 50 éves jubileumára a dolgozat készült. FEDOR VON ZOBELTITZ: *Der Seltenheitswert der Bücher* címen az antikvár katalógusokban annyiszor használt „ritka“, „igen ritka“ kitételek ellen szellemesen hadakozik, s igyekszik — jónévű szakemberek véleményének sorompóba állításával — a ritkaság fogalmát a lehető legszűkebb körre kor-

látozni. Végül azt javasolja, hogy a katalógusokból e kitételt hagyják ki egészen, mert a könyvészeti leírásból a szakember úgyis tudja, hogy a mű ritka-e vagy sem. VÉGH GYULA: Gróf Apponyi Sándorról és a Bibliotheca Apponyianáról, a Nemzeti Múzeum eme nagyarányú gazdagodásáról tájékoztatja a német szakköröket. I. K.

★

BULLETIN DU BIBLIOPHILE ET DU BIBLIOTHÉCAIRE, 1925.

Az 1925. év elmúltával visszapillantva a francia bibliofília folyóiratának eddig vázlatosan ismertetett közleményeire, megállapíthatjuk, hogy a francia bibliofília törekvések is leginkább a mult könyvtártani emlékeinek rendszeres ismertetéseiben látják céljukat. A XVI—XVIII. század francia irodalma bőséges teret nyújt a bibliofil és bibliográfiai feldolgozásra, az ezekből leszűrődő könyvészeti megállapítások pedig a mai könyvkultúra számára is irányelveket szabnak. E megállapításoknak ugyanis ma már nemcsak teoretikus értékük van; ösztönzést adnak a könyvtáraknak az emlékek szintetikus feldolgozására és ezáltal a könyvtári kultúra tengelyét is elsősorban a nemzeti mult könyvészeti emlékeinek alapos feldolgozására serkentik. Másrészt a könyvkiadók figyelmét is a mult tanulságainak elfogadására és a könyvművészeti ízlés fejlesztésére irányítják.

A már ismertetett Ronsard-kiállítás után a francia vallásos és irodalmi élet jelentős korszakának, a *janzenizmusnak* irodalmi emlékeiből a Sainte-Geneviève *könyvtár-kiállítást* rendezett, amelynek anyagában a bibliofil szemlélő számos értékes munkát fedez föl. A kéziratok sorában Hamonnak, a Port-Royal orvosának összeállításában szerepel az *Un Traite de la penitence*, melynek személyi vonatkozásával a janzenisták történetében fontos szerepe van. A nyomtatványokból az ismertetés kiemeli az Augustinusnak 1641. évi párizsi kiadását, mely a janzenista mozgalmak kiinduló pontja volt. Hasonlóan nevezetes a *Fréquent Communion* egy későbbi kiadása, melynek címlapját Philippe de Champaigne díszítette. A jezsuiták *Enluminures du fameux almach* című kiadványa a janzenisták bomlásáról, az 1668. évi *Novum Testamentum*, Pascal *Lettre provinciales* értékes kiadása, szá-

mos egykorú kiváló író: Pascal, Racine, Sévigné, Antoin Arnauld, Jansenius sajtókezelő írása sok tárgyat szolgáltat az ismertetésre. A kiállításról készült, bibliofil fametszetekkel ékes katalógus raritás értékű. A Bibliothéque Nationale *Saint-Simon kiállítása* hasonlóan nagy érdeklődésre tarthat számot. E kiállításal kapcsolatban tulajdonképpen a XVIII. század végének és a XIX. század elejének nemcsak irodalmi, hanem politikai és egész kultúrhistoriai képe jelenik meg. Saint-Simon életének nagy fejezetei munkáihoz kapcsolódnak. Azt a nagy hatást, melyet Saint-Simon gondolatai korára gyakoroltak, a Bibliothéque Nationale kiállításának kitűnő elrendezésével iparkodott kifejezésre juttatni.

A XVIII. század híres művei bibliográfiai ismertetésének folytatásai végig kísérik ezt az évfolyamot is, s ezeknek nyomán a XVIII. század francia irodalma új részletekben nyer megvilágítást. Hasonlóan folytatásokban tárul elénk Casanova és Stéphane Mallarmé művei editio princepsinek részletes leírása. J. Pollio, F. Montel és M. Monda a bibliográfiai írói ismertetéseikben először a mű pontos és teljes címét, azután a nyomdatechnikai részletkérdéseket, továbbá a mű ismertetéseit és végül a történetét írják le nagy gonddal. A folyóirat ezeken kívül számos aktuális kérdésnek nyújt teret. A régi művek értékeiről: a művészi ex-librisokról, pecsétekről stb., továbbá variáns kiadások, másodnyomatok leírásáról is bővebben megemlékeznek. A bibliofilia új termékeit is figyelemmel kíséri és tartalmaz útmutatásokkal szolgál a könyvkiadóknak.

K. B.

PUBLIC LIBRARIES.

A decemberi szám az athéni Gennaion-könyvtárt ismerteti, melyet tulajdonosa, Joannes Gennadius az Athénben levő, klasszikus tanulmányokkal foglalkozó amerikai iskolának (American School of Classical Studies) ajándékozott, s melyet a Carnegie-alapítvány épületében most rendeznek el. A könyvtárnak csak Görögországra vonatkozó 40—50.000 kötete az adományozó magánkönyvtára volt s az antik Görögországon kívül Bizáncria és a modern korra vonatkozó műveket is magában foglalja. Nemcsak a görög klasszikusok első kiadásainak remek gyűjteménye,

ritkaságokkal és kéziratok unikumokkal, hanem a görög bibliák, az egyházatyák és a görög liturgia régi, legritkább kiadásait, a bizánci írók legszebb másolatait s a modern görög irodalom első, ritka műveit is magában foglalja. Természetesen az archeológia, a nyelvészet és történelem egész teljességében képviselve van benne. Azonkívül egyetlen teljes gyűjteménye a Görögországra és Keletre vonatkozó röpiratoknak, melyek gondosan rendezve és katalogizálva 300 kötetet tesznek ki. Ezenkívül a könyvtár 500 darab XVI—XVIII. századbeli hibátlan művészi könyvkötést mutat be a műértőknek, ezeket a tulajdonos fejedelmek, pápák, bíbornokok könyvtárából szerezte meg. A könyvkötéseknek az ismertetését az Amerikai iskola ki is adta a múlt évben színes illusztrációkkal, hogy a külföldi bibliofilekkel is megismertesse ennek a remek gyűjteménynek legalább egyik értékes részét.

*

THE LIBRARY JOURNAL.

Arthur E. Bostwick a kínai könyvtárakat ismerteti a november 1-ai számban. Az American Library Association megbízásából látogatta meg az országot a Kínai Nemzeti Társulat meghívására, melynek nagy befolyása van nemcsak politikai és szociális, hanem kultúrkérdésekben is; működését az utóbbi években megalakult Könyvtári Szövetség is támogatja. Az amerikai kiküldött beutazta Kínát, előadásokat tartott az amerikai nyilvános könyvtárak rendszeréről és arról, hogyan lehetne ezt a rendszert Kínára is alkalmazni. Nem mintha könyvtárak felállítása ott valami új, ismeretlen dolog lenne, hanem mert a könyvtárak berendezése és működése egészen elüt a mi rendszereinktől. Kínában a könyvnyomtatás ezeréves multra tekint vissza s a legtökéletesebb kézírásos könyvek még régebbiek. Ma is vannak hibátlan, jó állapotban levő több mint ezeréves könyvek a Sung-dinasztia korából. Ezek a régi könyvek, éppen úgy, mint a legújabbkorig valamennyi kínai könyv, kötetlenek; a rendkívül vékony és szívós papírnak csak az egyik oldalán van nyomtatás s a lapokat keskeny oldalukon összefűzik; 10—12 ilyen füzetet fa- vagy vászondobozba helyeznek el és laposan rakják a polcokra. Újabban ter-

mészetesen vannak európai stílusú könyvek is, melyeket a mi rendszerünk szerint raktároznak. A régi könyvgyűjtemények előkelőségek vagy templomok, iskolák, zárdák birtokában voltak, csak a köztársaság állított fel kerületenkint nyilvános könyvtárakat főleg adományok útján s az ilyen könyvtárnak alapját rendszeren valamelyik régi magánkönyvtár adta. Néhol gyönyörű régi palotában vagy keletien romantikus környezetben vannak elhelyezve, mint a Shantung kerület könyvtára, mely az ó-kínai klasszikusok valóságos temploma. A Ta Ming-tó partján, a vízre épített város könyvtára parkban, ívelt födelű, régi kínai stílusú épületekben van elhelyezve, mesterséges grották veszik mindenütt körül, virágos ágyak, szökőkutak között. A tavat vízinövények, liliumok, lótuszok borítják. De nem mindenütt ilyen ideálisan jellemző az elhelyezés; az utazó sokszor talált gazdag, jóakaró, de hozzá nem értő polgárok által épített könyvtárakat.

★

BULLETIN OF THE NEW-YORK PUBLIC LIBRARY.

A novemberi szám közli: A newyorki írók Klubja mozgalmával egyetemben, hogy Walt Whitmannak megfelelő emléket állítsanak fel, Whitman-kiállítást is terveztek, melyet 1925 novemberben nyitottak meg. Könyvtárak és magánosok siettek gyűjteményeiket a rendezőbizottság rendelkezésére bocsátani, hogy a híres newyorki költőt, aki az európai költészetre az utolsó évtizedekben olyan nagy hatással volt, a lehető legteljesebben reprezentáló kiállításban mutassák be. A Whitman-bibliográfiák mellett összes műveit, az első kiadásoktól kezdve 150 kötetben — az illusztrált és díszkiadásokat —, a válogatott művek kiadásait, végül 25 kötetben az európai és japán nyelven megjelent fordításokat állították ki. Külön teremben voltak a napilapok és folyóiratok, melyeknek Whitman munkatársa volt, továbbá a róla szóló életrajzok és kritikák. Nagyon gazdag és értékes volt a kéziratgyűjtemény és sok emléktárgy is összegyűlt. Az arcképek kiállítása, festmények, rajzok, metszetek, karrikatúrák, fényképek, érmeek, szoborképmások mu-

tatják, hogy mennyire érdekelte a képzőművészeket Whitman külső megjelenése. Witman hetven évvel ezelőtt indult el írói útjára és mint annyi más eredeti tehetség, megértetlenséggel és gúnynal találkozott. Egyik versében felkiált: Ne zárjátok el előttem ajtóitokat büszke könyvtárak! És megjósolta, hogy csak száz év múlva fogják megérteni. A kiállítás azt bizonyította, hogy sokkal hamarabb elérte világhírét. R. E.

I NOSTRI QUADERNI.

(Lanciano, Abruzzi, Nov.—Dec. 1925.
Anno. II.)

Az olasz-magyar kapcsolatok kimélyítésére szükségesnek tartottam, hogy az új magyar irodalom kiváló képviselőit az olasz közönségnek bemutassam. Az *I nostri Quaderni* havonta jelenik meg Lancianóban; céljával azt tűzte ki, hogy minden száma egy-egy külföldi nemzet reprezentánsait az olasz nemzettel megismertesse. E folyóirat a II. évfolyamában kezdte meg ezirányú működését. Az első számban Csehszlovákiát, a másodikban Lengyelországot, a harmadikban Jugoszláviát, a jelen számában pedig Magyarországot mutatta be. E számról a szerkesztő — Enrico Pappacena — a szemle bevezető cikkében többek között így nyilatkozik: „Ez az utolsó szám terjedelmében és belső értékében az előzőket felülmúlja.“ A régi magyar irodalmat Jókainak egy novellájával és Herczeg Ferenc egy egyfelvonásosával (*Violante és a bíró*), az új magyar irodalmat pedig Ady, Gellért, Babits, Kosztolányi, Sárközy György, Móricz Zsigmond egy-egy versével, novellájával, illetve tanulmányával mutatom be. Wolfango Giusti Reviczky Gyuláról és Ady Endréről ír rövid tanulmányt, közölve egy-egy versét s ezenkívül a magyar népköltészetet mutatja be egy-egy jellemzőbb darabjával. A szemle végén a magyar irodalmi élet eseményeiről számolok be, még pedig a Magyar Tudományos Akadémia centenáriumáról, az Athenaeum kiadványairól, a Vörösmarty-Akadémiáról és két magyar folyóiratról, nevezetesen a *Bibliofil Szemléről* és a *Nyugatról*. Úgy érzem, munkásságommal nemcsak hazámnak, hanem a magyar irodalomnak is érdekét szolgálom.

Antonio Widmar.

KÖNYVTÁRI ÉLET

NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRA

ből az alkalomból, hogy a magyar tudományos élet 1925 folyamán százéves évfordulóját ünnepelte a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának, a sok tekintetben emlékezetes centenáris esztendőt a rendelkezésére álló eszközök keretein belül a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára is igyekezett megőrkíteni új gyűjtemények megszervezésével. Így elsősorban mindazon írók legalább egy-egy kéziratának megszerzésével, akik 1925-ben a szépirodalomnak, vagy a tudományos és politikai irodalomnak jelentőséggel és súllyal bíró képviselői, a kéziratokat igyekszik kiegészíteni, illetőleg gyarapítani. Külön *arcképgyűjteményt* állít össze az 1925-ben Magyarország egyházi, politikai, katonai, kulturális, gazdasági, stb. életében szereppel bíró egyéneinek arcképeiből, mely arcképek egyúttal az illetők legfontosabb életrajzi adatainak sajátkezü feljegyzéseit is tartalmazzák. E gyűjtemény, melynek létesítésében Strelisky fényképész támogat, idáig már többszáz darabból áll, s a terv szerint meg fogja haladni a 2000-nyi számot. Megbecsülhetetlen gyűjtemény lesz évtizedek múlva, melyet a jövő történetírói nem mellőzhetnek. E két gyűjteményhez fog járulni a *phonogrammgyűjtemény* is, mely legkiválóbb államférfiaink, tudósaink, íróink és művészeink hangját lesz hivatva az utókor számára megőrizni és alkalmmal megosztalattani. E gyűjtemény jelentőségét bővebben nem kell részletezni.

Lukinich Imre.

*

AZ AKADEMIA KÖNYVTÁRA

az 1925. év folyamán arra törekedett, hogy az eddig feldolgozatlanul maradt könyveket szakokba ossza és katalogizálja. Ezen anyag megközelítő becslés szerint mintegy 50.000 darabra tehető,

amelyből a magyar történelem, magyar és német irodalomba tartozó művek feldolgozása ment végbe, mintegy 14.000 darab. A Stein Aurél-könyvtár 743 tételből áll, s a Kaufmann-könyvtárral együtt, melyet a könyvtár helyiségeibe hoztak át a főtitkári hivatalból, a kutatók rendelkezésére áll. A Kégl Sándor hagyatékából származó könyvek és folyóiratok felállítására is megtörtént. Az új anyag az év folyamán 2787 tételt foglal magában.

Bártfai Szabó László.

*

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR

rendes dotációja évi 34.000 aranykoronára emelkedett s ezáltal a békebeli színvonalat háromnegyedrésztében sikerült helyreállítani. A könyvbeszerzésben régi módszerét elhagyta s most sokban a berlini porosz állami könyvtár módszerét követi. A rendelkezésre álló pénzt két részre osztja; egyiket az újdonságokra szánja s minden jelentős új könyvet megvesz; másik, még pedig nagyobb részét az eltelt nyomorúságos esztendőkből támadt hiányok pótlására fordítja. Itt tervszerűen jár el, periódusonként egy-egy tudományágak kiegészítését hajtja végre.

Csak a szép régi könyvek vásárlása szünetel. A békebeli javadalomból hiányzó negyedrészt éppen azt akadályozza meg, ami a régi nagy könyvtárban a legszebb: a fényűzést. Búsán gondolunk a könyvtár közel háromezredes hagyományaira, volt igazgatójának, Pray Györgynek klasszikus bibliofil szellemére, világhíres szerzeményekre, a kódexek vagy ősnymtatványok gyarapítására.

Am ne legyünk igazságtalanok. A modern könyvek között is akad elég öröm a könyvinyenc számára. A szép régi könyvek emléke, az ősnymtatványokon s a fedelmi pompás könyvkötéseken való öröm elevenedik meg a róluk szóló gondos illusztrált művekben. Itt

van például ALBERT SCHRAMM sokfóliású pazar képeskönyve: *Der Bilderschmuck der Frühdrucke*; vagy ADOLF SCHMIDT táblás kötete a darmstadti könyvtár kötéseiről; s a HAEBLER-meg LOUBIER-emlékkönyvek. Csak pótlékok, igaz — de szépek. Díszére válik a könyvtárnak néhány lágytapintatú, aranyozottmintájú bőrkötés is, melyet Finnországból kapott ajándékba. Ezek a finn könyvek papirosukkal, gyöngyszemű betűikkel és metszeteik különlegességével is kiválnak. *Fitz József.*

★

A FŐVÁROSI KÖNYVTÁR

Ez a fiatal és nagyjövőjű intézet az elmúlt évben hatalmas lépéssel közeledt kultúrtörékvésének megvalósítása felé, amennyiben olyan költségvetés felett rendelkezik, aminőt egyetlen közkönyvtár sem tud felmutatni. Már az első félévben kezdtek kibontakozni az új fejlődés gyönyörű arányai, amidőn eleddig hiányos bibliográfiai gyűjteményünket a modern könyvtártudományban számottevő összes jelentős szakmunkákkal sikerült kiegészítenünk. Az a nagyvonalú kultúrprogramm, melyet a könyvtárigazgatóság gondos körültekintéssel épített ki, immár a megvalósulás stádiumába jutott. A könyvtár ezévi életében nagy szerepet nyert a fiókkönyvtárhálózat további kiépítése. Április 18-án nyílt meg ugyanis a Századosúti fiókkönyvtár, június 2-án az Allatkertben működő mozgókönyvtár, november 22-én pedig a Népszálló fiókkönyvtára. A karácsony előtti héten határozta el a főváros tanácsa, hogy két új fiókkönyvtárat állít fel, egyiket a VIII. kerület polgársága részére, a másikat pedig Budán, a Döbrentei-téren. Ez évre esik a Sándor-utcai régi ország-házban volt ifjúsági könyvtár és gyermekolvasónak a Papnövelde-utcai polgári iskolába való átköltözése, ahol teljesen új berendezéssel, fölfrissített hatalmas könyvtömegek gyönyörködtetik a kíváncsi gyermekolvasók százait.

Végre sikerült ez évben a könyvtár szervezési szabályzatát is tető alá hozni s a belügyminiszteri jóváhagyást el-

nyerni. A tudományos központ oly hatalmas olvasótömegeket fogadott be ez évben szűk és célszerűtlen olvasótermeiben, hogy a késő délutáni órákban szinte mindennapos jelenség volt a helyhez nem jutott olvasók türelmetlen várakozása. Ez egyébként szomorú jelenség is bizonyítja, hogy az olvasási kedv és a kutatási vágy emelkedő irányzatot mutat. Az igazgatóságnak minden reménye megvan arra, hogy hárommilliárdos könyveszerzési összegével hathatósan siethet segítségére a magyar tudományos kutatásnak. Az 1926-os program egyik sarkalatos pontja az egyes szaktudományokban még mutatkozó régi hiányok sürgős kiküszöbölése lesz. *Kremmer Dezső.*

★

A NEMZETGYÜLÉS KÖNYVTÁRA

Nincs a csonka országnak még egy könyvtára, mely a világháború alatt és a rákövetkező nehéz években súlyosabb viszontagságokon ment volna keresztül, mint a parlament könyvtára. Hosszú tessedés után a könyvtár újból azon az úton van, hogy a folyó költségvetési évre könyvek vásárlására fölvett 136 millió korona és a könyvek kötésére fölvett 34 millió korona segítségével néhány esztendőn belül utóléri a legutolsó békeévek gyarapodási átlagát.

Sajátságos, bár a változott viszonyokból könnyen megérthető, hogy a könyvtárat a kevesebb nemzetgyűlési képviselő sokkal sűrűbben veszi igénybe, mint egykor a majd kétszerannyi országgyűlési képviselő. Ennek oka az, hogy a kereseti viszonyok megromlása és a könyvek árának megdrágulása folytán olyan képviselők is a könyvtárhoz fordulnak, akik békében szívesen áldoztak saját könyvtáruk céljaira.

A könyvtári bizottság legutolsó, 1925 december 17-én tartott ülésében elfogadta a könyvtárigazgatónak az 1914—1925. évek gyarapodása katalógusának kinyomatása és a könyvtár újrendezésének folytatása tárgyában tett előterjesztéseit. Nagy, évekre szóló munka lesz ez a kicsiny tiszviselői kar számára. *Nagy Miklós.*

MAGYAR BIBLIOPHIL TÁRSASÁG

ÚJ KIADVANYOK

Magyar Bibliophil Társaság 1925. évi tagilletménye a legközelebb fog megjelenni. A Társaság kiadó-bizottsága értesülésünk szerint ezúttal egy élő magyar író néhány elbeszéléssel fog kedveskedni a társulati tagoknak. Nem kíván ugyanis a Bibliophil Társaság bibliográfiai és irodalomtörténeti kiadványokra szorítkozni, hanem publikációi sorozatában helyet ad a modern magyar irodalomnak is. Ezzel természetesen nem akar erőteljes kiadóvállalatainkkal versenyre kelni, sőt úgy véli, hogy a kiadók is csak örömmel fogadhatják, ha a Bibliophilek amatőrkidásai fokozzák a könyvvásárló közönség érdeklődését hazai irodalmunk iránt.

De a Bibliophil Társaság egyúttal a lelkes könyvbarátok és könyvgyűjtők gárdájának igényeit is kívánja szolgálni, amivel közvetve az irodalomnak és tudománynak is szolgálatot tesz. Mert, amint ezt Zobeltitz, a weimari bibliophil társaság elnöke, *Bibliophilie als Wissenschaft* című cikkében kifejti (Gutenbergs-Festschrift, 398. l.) — a könyvgyűjtés könnyen mániává fajulhat ugyan, de viszont a szórakoztató kedvtelésből megkezdett gyűjtés is gyakran, sőt legtöbbszörre a jelentéktelen külsőségtől a lényeg fölismerésére, elmélyedésre, tudományos kutatásokra és szakértelemre vezet. Az első német kéziratgyűjteményt, az első bibliagyűjteményt, az első ősnymtatvány-katalogust és sok más becses tudományos eredményt bibliofileknek, sőt sok esetben bibliománoknak köszönhetjük, nem is szólva a könyvek szépségének, a könyvművészetnek, a könyvkötészetnek fejlesztéséről, mely úgyszólván kizárólag a bibliofilek érdeme. A nagy közkönyvtárak legtöbbjének alapját bibliofilek magán-

gyűjteményei képezik, olyan gyűjtemények, melyeket csakis a fanatikus magángyűjtők hozhattak létre, mint a nagy Medici, Mátyás király, Széchenyi Ferenc, Jankovich Miklós, Ráth György, Todoreszku Gyula és annyi más, kik között utolsó helyen, de mint egyikét a legszerencsésebb és legáldozatkészebb gyűjtőknek említjük meg a világszerte ismert nagy magyar könyvbarátot, gróf Apponyi Sándort.

A Magyar Bibliophil Társaság nem mulasztotta el kivenni részét Apponyi Sándor emlékének kegyeletes megőrzéséből. Amint már erről a Bibliophil Szemlében megemlékeztünk (II. évf., 14. és köv. II.), a Társaság illusztrált luxuskiadást adott ki a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtári címjegyzékeinek sorozatában megjelent Apponyi-féle *Rariora et Curiosa* gyűjtemény-jegyzékből. A kiadvány csak 100 számozott példányban nyomatott és kizárólag a Magyar Bibliophil Társaság előfizető tagjai számára volt fenntartva. A Magyar Bibliophil Társaság ez év őszére a La Fontaine Társasággal együtt egy nagyszabású kiállítás rendezését tervezi, mely kiállítás a *Contes et nouvelles en vers* hírneves szerzőjének és kora francia művészetének volna szentelve. A kiállítást, mely iránt a külföld részéről is nagy érdeklődés várható, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumban tartják meg. Ez úton is kérjük a könyvbarátokat, akiknek tulajdonában a kiállítás körébe tartozó tárgyak vannak (különösen értékes La Fontaine-kiadások vagy az íróval és korával valamely összefüggésben álló könyvek, metszetek, rajzok, francia műipari készítmények stb.), hogy erről a Magyar Bibliophil Társaság vezetéségét (Budapest, IX, Üllői-út 33—37) értesíteni szíveskedjenek.

Végh Gyula.

HELLEBRANDT ÁRPÁD

(1855—1925.)

Hosszú időn keresztül nálunk úgyszólván egyedül Hellebrandt Árpád képviselte a magyar bibliografiát. Bibliografiai munkásság iránt nálunk sohasem volt különösebb érzék, s azt, hogy egyesek munkaerejüket ennek a tudományszaknak szentelték, inkább egyéni kedvtelésnek, mint tudományos szükségletnek voltunk hajlandók tekinteni. Alig számoltunk azzal, hogy a magyar tudományos élet örvendetes fellendülése, szélesbedése és mélyülése rendszeres bibliografiák nélkül hovatovább újabb és újabb akadályokat fog görδίteni a következő nemzedék munkája elé, amely nem tud majd tájékozódni a felmerülő tudományos problémák korábbi irodalmában, s amennyiben azt valaki mégis megkísérli, minden egyes esetben külön-külön lesz kénytelen a szükséges tájékozottságot megszerezni. Ez óriási energiapazarlást jelent, s nem egy esetben azt eredményezi, hogy a felvetett kérdés megoldására már megcsappant érdeklődés és megfogyatkozott munkakedv fog majd jutni. Ami nálunk eddig történt, azt jóformán néhányan végezték, kik között Hellebrandt maradandó értékű alkotásokkal örökítette meg nevét, nemcsak azáltal, hogy kiegészítette Szabó Károly gyűjtéseit, összeállította az Akadémia ősnymtatványainak és kiadványainak tartalmi jegyzékét, hanem az egyes folyóiratokban évről-évre rendszeresen kiadott bibliografiai összeállításai által is, melyek ma valóban nélkülözhetetlenek. Munkatársam volt a Magyar Történelmi Bibliografiának összeállításában is, s ha az összegyűjtött anyag rendezésére és sajtó alá készítésére most már sor kerülhetett, abban az ő szorgalmá-

nak és úgyszeretetének jelentékeny része van. Emlékét kegyelettel fogjuk megőrizni.

Lukinich Imre.

★

GRÓF APPONYI SÁNDOR EX LIBRIS-TERVE.

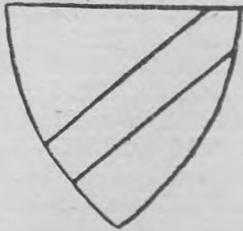
A Magyar Bibliofil Szemle I. évfolyamának 1. számában dr. Dézsi Lajos „Látogatás Gróf Apponyi Sándornál” című cikkében mint föltűnő dolgot említi meg, hogy a nagy gyűjtő könyveit sem ex libris-szel nem díszítette, sem könyvtári bélyegzővel vagy autogrammjával nem látta el. Ennek okát gróf Apponyi Sándor rendkívüli szerénységében látja, amellyel nem akarta nevét ily módon is megőrkíteni.

Valóban a Bibliotheca Apponyiana könyveiben nem találunk ex librist; hogy azonban a legnagyobb magyar könyvgyűjtő nem idegenkedett attól a gondolattól, hogy könyveit ex libris-szel lássa el, arra nézve saját visszaemlékezéseimből hozhatok fel bizonyítékokat.

Csaknem húsz évvel ezelőtt, 1906 augusztusában néhány napig vendége voltam a lengyeli kastélynak. A szereztetreméltó házigazda könyvtárának kincseit mutogatva és páratlanul érdekes magyarázatokkal kísérve egyszer csak megemlítette, hogy egy ex libris terve jár a fejében. Az ötlete jó, csak azt nem tudja, teljesen megállja-e helyét a latin szöveg; mindjárt papírra is vetette vagy csak az ujjával rajzolta le a levegőbe az ő teljesen egyedülálló jellegzetességű mozdulataival.

Az ex libris-terv megértéséhez tudni kell, hogy a gróf Apponyi-család az Árpád-kori Pécz nemzetségből származik, melynek egyik tagja Aladár fia, Tamás, kit valószínűleg haja színéről Vörösnek, Thomas Rufusnak neveztek, a XIV. század első felében nagy tekintélynek örvendett és különösen diplomáciai téren tett az országnak kiváló

szolgálatokat. Tamás pecsétjében a Pécz nemzetségnek egyébként már a XIII. század végén is előforduló címerét használta, mely az Apponyi-család jelenlegi grófi címerével semmi közöséget nem mutat, hanem csupán a pajzsból és annak jobb sarkából kiinduló harántpályából áll.

A legegyszerűbb és legszebb Árpád-kori címerek egyike, hirdetője a régi elvnek: „qui porte le moins est le plus”. Ez a címer állott volna az ex librisen fenn, vagy annak bal sarkában és alatta vagy mellette kezdve a következő szöveg:

SIGILLUM THOME RUFII FILII
ALADARII DE PECZ
LIBRIS SUIS ALEXANDER
E NEPOTIBUS APPONI IUSSIT.

Magyarul: A Pécz nemzetségből való Aladár fiának, Vörös Tamásnak címerpecsétjét utódai közül Sándor könyveibe illesztette. A latin szövegnek eredetiségét az ad, hogy az „Apponi” odátétetni, odaillesztetni, infinitivus egyúttal jelzi a család mai nevét is. Gróf Apponyi Sándornak a kérdése az volt, vajjon jó-e a szövegben állítmányul a „jussit” ige, vagy inkább „curavit” vagy „fecit” volna helyénvaló.

Bár a szöveg igen ötletes és nagy latin nyelvbeli készségről tanuskodik, nem tudtam megbarátkozni magával a gondolattal, hogy egy szinte ünnepélyes szövegben, mely egyik legértékesebb magyar könyvtár darabjait lett volna hivatott minden időkre megjelölni, a gyűjtő családneve csak mintegy szójátékba foglalva forduljon elő. Hogy úgy mondjam, komolyság tekintetében nem látszott az ex libris-terv teljesen méltónak a könyvtárhoz. Az a benyomásom, hogy ezt a kiváló bibliofil maga is érezte és éppen ez tette habozóvá a szöveg elfogadása tekintetében. Vajjon hozzájárultam-e fenti nézetemmel magam is ahhoz, hogy a tervet elcigitse, nem tudom.

Elmondtam ezt a kis epizódot, mert úgy vélem, hogy legnagyobbjainknak még meg nem valósított, csak felvetődött gondolatai is érdekesek és tanulmányoságok. Jambrekovich László.

★

JÓKAI AZ OROSZ, LETT ÉS LITVÁN IRODALOMBAN.

Jókai a rokon népek irodalmában címmel a *Magyar Bibliofil Szemle* múlt számában (131—133. l.) megjelent dolgozatomban beszámoltam Jókai finn és észti fordításairól. Ehhez most még csak annyit kell hozzátennem, hogy a finn adatok az új kiadásoknak külön való felvételével 58-ra, az észtek pedig 48-ra szaporodtak s így kerülnek bele Jókai nemzetközi bibliográfiájába. A finn adatokat Faragó József Helsinkiben nem lankadó buzgalommal egészítette ki, a lehető legtökéletesebb észti bibliográfiát pedig az *Észti Irodalmi Társaság* folyóiratának (Kuukiri Eesti Kirjandus) 1925 decemberi számában tettem közé. (Maurus Jókai eestikeelsete tõlgete bibliograafia.)

A *Dorpati Magyar Tudományos Intézet* geográfiai helyzete hozta magával, hogy a szomszédos orosz, lett és litván nyelvterületeken is elvégezzük a gyűjtést, mert különben még megközelítő pontosságot sem érhetett volna el a Jókai-bibliográfia. A vagy félszáz levélváltás és utánjárás itt is meghozta a szinte alig várt eredményt.

A Révai-féle Jókai-bibliográfiában nem pontosan feltüntetett orosz adatok 12-ről 37-re szaporodtak, köztük 22 önálló kiadású fordítás. Az adatok javarészehez úgy jutottam, hogy a Magyar Tudományos Intézet részéről Dorpatból orosz nyelvű átiratot intéztem az *Orosz Nyilvános Könyvtár Tudakozó Irodájába* (Spravočnoe Bjuro pri Rossiskoj Publičnoj Biblioteke) Leningradra, ahonnan udvarias orosz átiratban hamarosan megérkeztek a kívánt adatok. Ugyanekkor Gál János a moszkvai könyvtárhoz fordult, s ezeknek az adatoknak egybevetéséből és kiegészítéséből állott elő az eredmény. A címekből ítélve, a fordítás javarészt német másodkézből történt. Csak egy esetben sikerült a franciából való fordítást megállapítani. (A *Petki Farkas leányai* [Erdélyi képek] címe oroszul Mečta i žiznj, ami szó szerint megfelel a francia fordításnak.)

tás címének: *Rêve et vie*. A francia kiadás 1894-ből, az orosz 1896-ból származik.)

Mint kuriózumot emlitem meg, hogy Jókai *Egész az északi pólusig* című regényének új fordítása jelent meg most a centenárium évében Leningradon. Egyébként az orosz fordításokat is az jellemzi, hogy nem éppen a legjobb Jókai-műveket fordították le.

A letteknél a nagy bibliofil Missinš volt segítségemre. Ez a hatvan esztendősen öreg úr csupa nemzeti lelkesedéssel a rigai városi könyvtárnak ajándékozta az egész lett nemzeti irodalmat tartalmazó, páratlanul becses könyvtárát, amelyet egész életén át gyűjtött össze. Hogy aztán meg ne kelljen válni könyveitől, inkább állást vállalt a könyvtárnál. Különbön Jókainak régi rajongója. Mint a kiadásában megjelenő *Tenger-szemű hölgyhöz* írt bevezetésében mondja, évek óta propagálta lett irodalmi körökben a „magyar fantázia-titán” fordítását, aminek meg is lett a kellő foganatja. Már e bevezetésében adja Jókai lett bibliográfiáját, amelyet aztán most kérésre annyira kiegészített, hogy az bátran teljesnek tekinthető. Még Gál most megjelent Jókai-életrajzában is csak a két könyvalakban megjelent lett fordítást ismeri. Missinšnek ezenkívül 18 nem önállóan megjelent fordítást sikerült felkutatnia. Mindössze négy fordítónak a neve ismeretes, a többi homályban marad. A fordítások kivétel nélkül németből történtek. Ilymódon csakis a német címek mögött rejtőzködő magyar eredetiek pontos ismerete mellett lehetett a lett fordítások magyarját megállapítani.

Kevesebb sikerrel járt a litván fordítások megállapítása. Igaz, hogy e szakszakkal rokon nyelvnek még oly csekély az irodalma, hogy a talált 4 Jókai-fordítás, illetve átdolgozás szinte megfelelő eredménynek mondható. Önálló könyvalakban itt egyetlen átdolgozás jelent meg az *És mégis mozog a föld* után 1892-ben, amelyet most, nemzeti renaissance-ukban, 1921-ben újra kiadtak. A *Fekete gyémántokból* egy töredék láttott napvilágot fővárosuk, Kaunas (Kovno) egyik napilapjában. A másik két fordítás két amerikai litván ujságban jelent meg. A litván népeességéből ugyanis az orosz uralom idején talán minden népfajt meghaladó százalékban folyt a kivándorlás az új világba. Igaz, hogy most az onnan visszavándorló töke

gazdaságilag nagy előnyükre válik, úgyannyira, hogy Litvánia még pénzrendszerében is a dollárt tette egységgé. Szellemi élet terén azonban Litvánia össze sem hasonlítható a szűkebb értelemben vett Baltikum két köztársaságával, Észt- és Lettországgal, amelyekben a századeleji analfabéta-térkép csak 5–20, míg az előbbiben a többi orosz területnek megfelelő 60%-ot tüntet fel. Evvel arányos a Jókai-fordítások száma is.

Mivel az amerikai litván ujságok hiányoznak hazai könyvtáraikból, s adaik magánfőjegyzésből származnak, ezekkel szemben nekem is a kényelmes bibliográfust jellemző módszerrel kellett élnem, nevezetesen címük magyarra fordítását egyszerűen megkérdőjelezni. Mivel a fordítások beszerzése nem állott módunkban, nem lehetett a különös litván címek mögött rejtőzködő eredeti magyar címeket sem megállapítani.

Csekey István.

★

A NEMZETI MŰZEUM KÖNYVTÁRA DUPLUMAINAK AUKCIÓJA

Szemlénk előző számaiban már felhívtuk a figyelmet arra, a magyar könyvauciók történetében nagy eseményre, amelyet a könyvkedvelők világában jelent a Múzeum könyvtára másod-, illetőleg harmadpéldányainak piacra vetése. A szép kiállítású katalógus, a maga becses anyagával, nagy figyelmet keltett nemcsak határainkon belül, hanem külföldön is. Az aukció február 3-án kezdődik, mint a Lantos R. T. V-ik aukciója.

s.

★

A MAGYAR BIBLIOFIL SZEMLE 1925. évi folyamának könyvdíszítéseiről.

A Magyar Bibliofil Szemle céljával kizárta azt is, hogy megjelenő számainak nyomdatechnikai díszítéséről a régi magyar könyvdíszeket használja föl. Ez év folyamán megjelent négy száma a XVI. századbeli ilyen könyvdíszek egész seregét közölte, mint kezdőbetűt, fejlécet és zárólécet. Bártfa, Kolozsvár, Debrecen, Nagyszombat, Gyulafejérvár, Vizsoly, Brassó, Szeben, Várad egykorú nyomdatermekéből vettük az itt felhasznált díszítéseket. Sajnos, sok más nyomda kimaradt; mint: Sicz (Schützen, Vas megye), Detrekő, Galgóc, Abrudbánya, Sempet, Alsó-Lindva, Mogyorókerék, Sárvár, Keresz-

túr, Pápa, Németújvár; részint, mivel nem találtunk a rendelkezésünkre álló könyvekben közlésre alkalmas díszítéseket, részint pedig azért, mivel e kisebb városi nyomdák nyomtatványaiiban önálló dúccal nyomott díszítések nem találhatók, hanem csak szedettek, amiket sorozatunkba nem vehettünk fel.

Az itt leközölt anyag is elégséges annak a beigazolására, hogy a magyar nyomdatermékek kiállítása *e tekintetben* nem maradt hátra a korabeli külföldi nyomtatványok mögött. Ami azonban az *eredetiséget, jellegzetességet* illeti, való, hogy az idegen, egykorú könyvdíszítések sokkalta művésziesebbek és tökéletesebbek. E fölött azonban nem csodálkozhatunk, ha meggondoljuk, hogy a külföldi grafika olyan mesterekkel dicsekedhetett, mint Dürer Albert, id. és ifj. Holbein, H. B. Grien, Burgkmaier és a művészek nagy sora, kik nem átalották a vésőt maguk is kézbevenni. Magyarország az ilyen erőket nélkülözte; azért könyvdíszéink túlnyomó része a külföldi nyomtatványok ékességeinek csak utánzása, máso-

lása. Különösen a német befolyás érvényesült legjobban s ez érthető, mert már a XVI. században úgy a szellemi, mint a kereskedelmi érintkezés ide gravitált. A kimutathatólag magyar termékek is e befolyás alatt nem fejlődhettek magyarosakká, jellegzetesekké, jóllehet, nem egy nyomra akadunk, ami azt mutatja, hogy az ilyen irányú kísérlet is megtörtént, azonban csak szórványosan és érvényesülni vagy nagyobb tért foglalni nem tudott.

Az egyes rovatok kezdő (fej-) léceit a leközölt egykorú könyvdíszekkel összehangba kellett hozni. Mivel azonban a dolog természeténél fogva (feliratok) ilyeseket nem lehettem, célunknak megfelelően, a legalkalmasabb léceket árajzoltam. A címfeliratok is korszerű betűkkel készültek. Ezek tehát ilyenén beállítással egészen újak. A Szemle következő évfolyamaiban e díszítések közlést folytatni fogjuk, a XVII. századtól egészen napjainkig terjedő könyvképmények ismertetésével kapcsolatban.

Akantisz Viktor.

A BIBLIOFIL SZEMLE OLVASÓIHOZ

Már teljesen kész volt Szemlénk e száma, amikor a kiadó arról értesít, hogy a Bibliofil Szemle kiadását nem folytatja. Szemlénknek magának kellett megtörnie az utat, amelyen a magyar könyvkultúra ügyét szolgálhatta. Ilyen körülmények között alig két esztendő rövid idő volt arra, hogy egy program teljes egészében megvalósulhasson. Az az elismerő támogatás azonban, amelyben Szemlénket a tudományos és irodalmi élet legkiválóbb munkásai, nemcsak itthon, hanem külföldön is, részesítették, hasonlóképp bibliofiljeink és a hazai és külföldi sajtó: megnyugtató bizonyíték lehet arra, hogy a Bibliofil Szemle jó úton haladt. Egy program azonban, amely nemzeti célt szolgál, nem szűnhet meg egy lappal. A Bibliofil Szemle is csak megmutatta: szükség van, különösen lesújtott napjainkban, egy lapra, amely áldozati helye a szép és jó könyv kultuszának. Egy lapra, amely tisztán a magyar könyv kultuszának szolgálatában, de bekapcsolódva a kulturális élet nemzetközi mozgalmaiba, segít teremteni azt az atmoszférát, amelyben a magyar könyv eredményesen dokumentálja a külföld felé s bent az országban a magyar erőt és a magyar jövőt. E célt, sajnos, legalább egyelőre, nem szolgálhatja tovább a Bibliofil Szemle. S bár félbenmaradt munka mindig szomorúságot vált ki, úgy érzem, a megkezdett úton fogunk még együtt dolgozni a Bibliofil Szemlének munkatársaival és barátjaival.

Sikabonyi Antal.

JÓKAI KÜLFÖLDÖN*

EGY NEMZET irodalma az a medence, amelyből erednek azok az erek és patakok, amelyek öntözik és megtermékenyítik a nemzeti műveltség minden területét. Minden ér, minden patak, minden ily folyó egy-egy író nevét viseli. Érzést, ízlést és tudást hordanak szét és partjaikon virulat keletkezik, amerre e patakok éltető vizüket elhordják. A patakok folyása látható, de termékenyítő munkájok titokzatos. Hogy szívárog az elmékbe, a szívekbe, a jellemebbe, nemesítő, tisztultabb, értékesebb életet táplálva és észrevétlenül teremtve: az ellenőrizhetetlen. Az irodalomban isteni erő rejlik. Az alkotás érzéki világa formálja, élteti az embert, testi részeiben. Az Isten megbízottai: írók, költők és művészek formálják az emberben az isteni részt. Ezek adják az emberiség emelkedéséhez a szárnyakat.

De vannak a nemzetek tápláló patakjai közt olyanok, melyek korszakos jelentőségük a nemzeti fejlődés dolgában, de éppen azért ezek áttörnek egy-egy nemzet határain és folytatván küldetésüket, bekalandozzák a világot. Mint dicső gályák viszik hatalmas árjukon nemzetük hírnevét és dicsőségét, nem szűnik meg hatásuk idegen nemzetek körében sem.

Jókai Mór azok közé az istenáldotta fölkentek közé tartozik, akik nemzetük határain túl bekanyarogják a művelt világot s öntöznek és megtermékenyítenek idegen partokat is.

Jókai Mór, akinek születése századik évfordulóját ülte meg hálás nemzete 1925-ben, Európa összes kis és nagy nemzeteinek irodalmában ásott magának medret és az olvasók millióinak szemét és szívét fordította felénk, magyarok felé. Egy angol olvasója tette azt a kijelentést, hogy magyarul megtanulni már csak azért is érdemes, hogy az ember Jókait eredetiben olvashassa.

Jókai műveinek csak német fordítása többre rug háromszáznál. Angol nyelvű fordítása is erősen meghaladja a százat. Fordítása van minden európai szláv nyelven. Van olasz, francia, spanyol Jókai. És az északi nemzetek közt éppúgy elterjedt, mint a déliek között. Hadseregeket fel lehet tartóztatni, folyókat el lehet terelni medrükből. A szellemet nem állítja meg hódító és jótékony útjában se vámsorompó, se szuronyok erdeje, se tenger, se ellenkező szelek fúriája, se zsarnoki akarat.

Rákosi Jenő.

* E cikk Előszónak készült Jókai idegen nyelvekre fordított műveinek jegyzékéhez, melynek közlését e számunkban befejezzük. E cikk is angol nyelven fog megjelenni abban a külön füzetben, mely elsősorban a külföldnek kívánja megmutatni, a centenárium alkalmából, azt az utat, amelyet Jókai az egész világon megtett.

Szerk.

LIST OF THE WORKS OF JÓKAI TRANSLATED INTO FOREIGN LANGUAGES.

Arranged by ZOLTÁN FERENCZI librarian of the Hungarian Academy of Sciences.

II.

In Newspapers and Periodicals.

Ungarische Post.

301. Die guten alten Tábla-bíró's. (A régi jó táblabírák.) 1855.

Pester Lloyd.

302. Die Narren der Liebe. (A szerelem bolondjai.) 1868.

303. Der Mann mit dem steinernen Herzen. (A kőszívű ember fiai.) 1869.

304. Eppur si muove. (És mégis mozog a föld.) 1871.

305. Der Goldmensch. (Az aranyember.) 1873.

306. Der Roman des künftigen Jahrhunderts. (A jövő század regénye.) 1873.

307. Bis zum Nordpol. (Egész az északi pólusig.) 1875.

308. Der Komödianten des Lebens. (Az élet komédiásai.) 1875—76.

309. Die schöne Michal. (Szép Mikhál.) 1877.

310. Rab Ráby. (Rab Ráby.) 1879.

Pester Tageblatt.

311. Der Mann mit dem steinernen Herzen. (A kőszívű ember fiai.) 1869.

Berliner Roman-Zeitung.

312. Die armen Reichen. (A szegény gazdagok.) 1872.

Berliner Post.

313. Der neue Gutsherr. (Az új földesúr.) 1872.

Blätter für Unterhaltung.

314. Gebrochene Farben. (Mire megvénülünk.) 1872.

Magazin des Auslandes.

315. Tollhäuslerwirtschaft. (Felfordult világ.) 1873.

Berliner Tageblatt.

316. Die Narren der Liebe. (A szerelem bolondjai.) 1874.

Pest-Ofner Zeitung.

317. Zoltan Kárpáthy. (Kárpáthy Zoltán.) 1878.

Neue Illustrierte Zeitung. (Pozsony.)

318. Die Freiheit unter dem Schnee. (Szabadság a hó alatt.) 1879.

Deutsche Roman-Zeitung.

319. Der Thurm von Dagö. (A dagői torony.) 1880.

Vossische Zeitung.

320. Blumen des Ostens. (Kelet virágai.) 1886.

321. Der Mann mit den zwei Hörnern. (Kétszarvú ember.) 1886.

Wiener Tageblatt.

322. Die reichen Armen. (A gazdag szegények.) 1889.

Über Land und Meer.

323. Ein Artikel über Ungarn. (Ism. cikk Magyarországról.) 1895.

Cosmopolis.

324. Millennärfeier in Ungarn. (Millenáris ünnep Magyarországon.) 1896.

Neue Freie Presse.

325. Franz Deák. (Deák Ferenc.) 1903.

326. Plündern erlaubt. (Rabolni szabad.) 1922.

Swedish Translations.

1. De fattiga rika. (A szegény gazdagok.) *K. Hemgren. Stockholm: A. Bonnier. 1875. 8° 436 p.*

2. Valda humoristika berättelser. (Válogatott humoros elbeszélések.) *Stockholm: A. Bonnier. 1876. 2 vol., 12° 234, 195 p.*

3. (Forradalmi és csataképek.) *Warberg. 1876.*

4. En lyckans guldgosse. (Az aranyember.) *K. Hemgren. Stockholm: A. Bonnier. 1877. 2 vol., 12° 271, 305 p.*

5. Skizzer och noveller. (Rajzok és novellák.) *T. Hämnerskan. Warberg: Kindwall. 1877.*

6. Svarta diamanter. (Fekete gyémántok.) *Köping: Barkéns. 1877—78. 2 vol., 207, 310 p.*

7. Kärleksnarrarne. (A szerelem bolondjai.) *Göteborg: Forsten Healund Forlag. 2 vol. 1878. 8° 419 p.*

8. Patrioterna. (Az új földesúr.) *G. Aalborg. Köping: Barkén. 1879. 2 vol., 8° 169 p.*

9. Den sköna Michal. (Szép Mikhál.) *Sandberg. Stockholm: Hellskén. 1879. 8° 312 p.*

10. Pater Peter. (Páter Péter.) *Stockholm: „Dagens Nyheter“. 1881.*

11. — Kvinnogunst. *Stockholm: Holmquist. 1908.*

12. Lefvande död. (Akik kétszer halnak meg.) *G. Aalborg. Köping: Barkén. 1881. 8° 412 p.*

13. Andra tider, andra seder. (Politikai divatok.) *K. Hemgren. Stockholm: A. Bonnier. 1881. 2 vol., 12° 240, 215 p.*

14. Noveller och humoresker. (Novellák és humoreszkek.) *Stockholm. 1882.*

15. Hans andra jag. (Enyém,

tied, övé.) *K. Hemgren. Köping: Barkéns. 1882. 2 vol., 8° 256, 242 p.*

16. Brokigt. Noveller och humoresker. (Tarkaságok.) *K. Hemgren. Stockholm: A. Bonnier. 1882. 8° 290 p.*

17. Ett quinnohär. (Egy aszszonyi hajszál.) *L. Z—o. Visby. 1884. Gottlands Allehandas Tryckeri. 8°:199 p.*

18. Tretton vid bordet eller Familjen Bårdy. (A Bárdy-család.) *Stockholm: U. Fredikssons. 1889. 8° 59 p.*

19. Fången i de sjutornen. (A jedikulai rab.) *Stockholm: U. Fredikssons. 1889. 8° 50 p.*

20. Flykten. (A szökevény.) *Stockholm: U. Fredikssons. 1889. 8° 63 p.*

21. Flykten. *K. Berson. Stockholm. 1913.*

22. Den gula rosen. (A sárga rózsa.) *E. Kleen. Stockholm: G. Lindströms. 1897. 8° 184 p.*

23. Nazli-Hanem. (Hat kisebb elbeszélés.) *T. Wilson. Stockholm: A. Johnsons. 1897.*

24. Magneta. (Magneta.) *J. Graulund. Stockholm: A. Johnsons. 1898.*

25. Tre berättelser. (Három elbeszélés: A vérontás angyala. A hosszúhajú hölgy és Kedves atyafiak.) *Stockholm. 1900. 8° 170 p.*

26. Zabella. (Négy elbeszélés.) *Stockholm. 1912.*

Danish Translations.

1. Svarta Diamanter (?) (Fekete gyémántok.) „Dagbladet“ 1874.

2. De fattige Rige. (A szegény gazdagok.) *A. Damkier. Kjöbenhavn: J. Rée. 1874.*

3. Et Guldmenneske. (Az aranyember.) *A. Damkier. Kjöbenhavn: J. Rée. 1874. 2 vol., 8° 399, 309 p.*

4. Kjaerlighedens Narre. (A szerelem bolondjai.) *A. Damkier. Kjöbenhavn: J. Rée. 1875. 2 vol., 8° 288, 294 p.*

5. — *Göteborg: Forsten Healunds Forlag. 1878.*

6. En polks Historie. (Milyenek a nők.) *A. Damkier. Kjöbenhavn: 1875. 84—116 p.*

7. Andre Tider, andre Mennesker. (Politikai divatok.) *Frederiksborg: L. Jordan. 1877.*

8. Min, Din, Sin. (Enyém, tied, övé.) *Kjöbenhavn. L. Jordan. 1877.*

9. Patrioterna. (Az új földesúr.) *G. Aalborg. Kjöbenhavn: 1879.*

10. Frihed under Sneen eller den grønne Bog. (Szabad-ság a hó alatt.) *Kjöbenhavn: 1880.*

11. Idalia. (Páter Péter.) *Kjöbenhavn: J. Hansen. 1903. 8° 154 p.*

12. Öjne som Havet. (A tenger-szemű hölgy.) *L. Holstein. Kjöbenhavn. 1905.*

Dutch Translations.

1. De nieuwe landheer. (Az új földesúr.) *Zutphen. 1869.*

2. Die arme rijken. (A szegény gazdagok.) *J. A. Gouverneur Zutphen. 1873.*

3. Lieve Olvedverwanten. (Kedves atyafiak.) *A. Zeegers. Arnhem: H. w. Van Marle. 1874. 8° 125 p.*

4. Treurige dagen. (Szomorú napok.) *Zutphen: 1875.*

Fennian Translations.

1. Unkarilainen nabob. (Egy magyar nábob.) *E. Achten. Helsinki. 1872.*

2. — With photo- and biography. *N. E. Wainio. Porvoo: W. Söderström. 1888. 3 vols. 12° 154, 147, 137 p.*

3. — *Helsinki: Kirja. 1917. 8° XXI, 497 p.*

4. Carinus. (Carinus.) *Koloman. (J. Päivärinta.) Helsinki: J. Päivärinta. 1875. 8° 88 p.*

5. Sotakuvia 1848 ja 1849 vuosista. (A Csataképek-ből.) *Blomstedt. Helsinki. 1877.*

6. — *J. Krohn. Porvoo: W. Söderström. 1884. 8° 31 p.*

7. Sotakuvaelmia vuosista 1848 ja 1849. Pakolaisen päiväkirja. (Egy bujdosó naplója.) *E. Löfgren. Helsinki: Romaaneja ja kertomuksia. No 3. Uusi Suometar. 1877. 4° 31 p.*

8. Uusi tilanhaltija. (Az új földesúr.) *A. Jalava. Helsinki: W. Churberg. 1878. 8° 383 p.*

9. Zoltán Kárpáthy. (Kárpáthy Zoltán.) *E. Achten. Helsinki. 1879.*

10. — *N. E. Wainio. Porvoo: W. Söderström. 1890. 12° 142 p.*

11. Rakkaita sukulaisia. (Kedves atyafiak.) *A. Jalava. Helsinki: Romaaneja ja kertomuksia. No 8. Uusi Suometar. 1879. 8° 54 p.*

12. Kymmenen M. Jókain novellia. (Jókai tíz novellája.) *A. Genetz. Helsinki: Weilin and Göös. 1881. 8° 80 p.*

13. Rakkaiden narrit. (A szerelem bolondjai.) *E. Löfgren. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 1881. 8° 195 p.*

14. Kiusaaja. (Asszonyt kísér, Istent kísért.) *N. E. Wainio. Turku: A. Allardt. 1885. 8° 149 p.*

15. — 2. edit. *Tampere: H. Hangelberg. 1892. 8° 149 p.*

16. Kolmetoista pöydässä eli Bárdyn perhe. (A Bárdy-család: Csataképek.) *A. Forsgren. Pori: A. Bergbom. 1889. 8° 70 p.*

17. Kaatuneen puoliso. (Az elesett neje: Csataképek.) *Jyväskylä: K. J. Gummerus. 1889—1891. 8° 32 p.*

18. Idän kuningatar. (Kelet királynéja: Délvirágok.) *Jyväskylä:*

K. J. Gummerus. Kyläkirjaston Kuvalehden B. sarjan novelliosasto No 3. 1889—1891. 8° 27—75 p.

19. — 2. edit. 1915. 8° 128 p.

20. *Miranda*. (Miranda: Milyenek a nők?) *Jyväskylä*: K. J. Gummerus. 1889—1891. 8° 31 p.

21. — 2. edit. 1915. Boresko kaunotar y. m. kertomuksia. 8° 29—61 p.

22. *Paoossa*. (A szökevény: Arnyképek.) *Jyväskylä*: K. J. Gummerus. 1889—1891. Kyläkirjaston Kuvalehden B. sarjan novelliosasto No 2. 8° 57—115 p.

23. — 2. edit. 1915. Boresko kaunotar y. m. kertomuksia. 8° 91—152 p.

24. *Seikkailu*. (Asszonyt kísér, Istent kísért.) *Wiipuri*: Helpp. suom. rom. kirjasto. No 3. Clouberg ja kumpp. 1892. 8° 148 p.

25. *Keltaruusu*. (Sárga rózsa.) *N. E. Wainio*. *Helsinki*: Otavan helppohintainen kirjasto No 14. 1894. 8° 117 p.

26. — 2. edit. *Helsinki*: Otavan 50 pennin kirjasto. No 3. 1911. 8° 126 p.

27. — 3. edit. 1912. 8° 124 p.

28. *Unkarilaisia uuteloita*. (Magyar ujdonságok.) *Brooklyn* (America): Suomalais-amerikkalainen kustannusyhtiö. 1898. 16° 32 p.

29. *Kerjäläislapsi*. (A koldusgyermek: Dekameron III.) *Pori*: E. Granit. 1898. 16° 8 p.

30. *Hiuskihara*. (Egy asszonyi hajszál: Magyar előidőkből.) *Brooklyn* (America): Siirtolainen. 1899. 16° 136 p.

31. *Teodor Dalnoki*. (Páter Péter.) *Unto*. *Pori*: O. Andersin. 1902. 8° 165 (1) p.

32. *Kummituskalastaja*. (A rémhalász: Mesék és regék.) *Kaleva* (*Michigan*, America): Suomalais-amerikkalainen kustannusosakeyhtiö. 1907. 8° 32 p.

33. *Verimuistelmia vuodelta*

1848. (Véres emlékek.) *A. Forsgren*. *Pori*: O. Andersin. 1916. 8° 55 p.

34. *Valkoruusu*. (Fehér rózsa.) *S. Latvala*. *Helsinki*: Otava. 1917. 8° 235 (1) p.

35. *Onnen kultapoika*. (Az aranyember.) *H. Sykäri*. *Helsinki*: Kirja. Ensimmäinen osa. 1918. 8° 316 p.

36. Toinen osa. 1919. 317 p.

37. *Valekuollut*. (Páter Péter.) *Helsinki*: Kirja. 1920. 8° 142 p.

38. *Lemmentäistelu*. (Drama in 4 act from Felix Borg. Jókai: Sárga rózsa.) *Helsinki*: Edistysseurojen kustannusosakeyhtiö. 1922. 8° 164 p.

At the Newspapers, Journals and Collections.

Kirjallinen Kuukauslehti.

39. *Pakollinen huvitus*. (Kénytelen mulatság.) *A. Jalava*. *Helsinki*. 1871. No 11. 268—274 p.

40. *Taivaan linkokivet*. (A mennyei parittyakövek: Dekameron I.) *A. Jalava*. *Helsinki*: 1872. No 10. 247—255 p.

41. *Uudenvuoden öitä 1822—1850*. (Szilveszter éjszakák 1822—1850: Dekameron I.) *A. Jalava*. *Helsinki*. 1874. No 10. 255—262 p.

42. *Tuhat toinen yö*. (Az 1002-ik éj: Megtörtént regék.) *A. Jalava*. *Helsinki*. 1877. No 6—8.

Suomen Kuvalehti.

43. *Kolmesta kaunein*. (Három közül a legszebb.) *Helsinki*. 1873. No 5. 58—59 p.

44. *Helluntai-kuningas*. (Pünkösdi király.) *Helsinki*. 1873. No 10—13.

45. *Muutama paali*. (Egy bál: Csataképek.) *Helsinki*. 1874. No 32—34.

46. *Carinus*. (Carinus.) *Koloman*. (*J. Päivärinta*.) *Helsinki*. 1875. No 51—58.

47. Molemmat jalkapuolet soturit. (A két csonka vitéz: Egy bujdosó naplója XIV. feje.) *Helsinki*. 1875. No 62.

48. Suo edessä, vetelä takana. (A szerencsétlen szélkakas: Egy bujdosó naplója.) *Helsinki*. 1875. No 72.

49. Metsän neito. (Az erdei leány.) *Helsinki*. 1878. No 137—138.

Unkarin Albumi.

50. Parannuskeino maailman kaihoa vastaan. (Az erdei dal: Életemből I.) *A. Jalava. Jyväskylä: Weilin and Göös*. 1881. 172—177 p.

Uusi Suometar.

51. Pieni harmaapää ukko. (Csataképek-ből.) 1870. No 93. 3 p.

52. Sotakuvaelma vuosisista 1848 ja 1849. Pakolaisen päiväkirja. (Csataképek-ből.) 1877. No 1—15.

53. Fustina. (A magyar Faust: Föld felett és víz alatt.) *Helsinki*. 1889. No 49.

54. Teloittaja. (Egy hóhér: Dekameron I.) *Helsinki*. 1890. No 113, 78—79 p.

55. Kenen väināja. (Kinek a halottja? Dekameron I.) *Helsinki*. 1890. No 15, 9—10 p.

56. Lupaus—velka. (Igéret—adósság: Dekameron III.) *Helsinki*. 1890. No 90.

57. Unkarilaisen sana. (A magyar szava?) *Helsinki*. 1891.

58. Gloria nainen. (A glóriás hölgy: Őszi fény.) *Helsinki*. 1892. No 43. 29—31 p.

59. Kalastaja kummittelemassa. (A rémhalász: Mesék és regék.) 1900. No 5. Juttu-tupa. No 1. 3 p.

Uusi Suomi.

60. Kaksi saksilaista. (A két szász.) *J.W. Helsinki*. 1925. No 22 Febr.

61. Cinkotan lukkari. (A cinkotai kántor.) *J. Faragó. Helsinki*. 1925. (In manuscript.)

Estonian Translations.

1. Kulda väärt mees. (Az aranyember.) *E. Wilde. Tallinn: Virulase toimetus*. 1886. 16° 640 p.

2. Kahekümne kopikaline tüdruk. (Az egyhuszasos leány: Targallyak.) *J. M. Sommer. Tallinn: A. Busch*. 1894. 16° 44 p.

3. — Odav tüdruk. With two other tales. *E. Feldmann. Dorpat: Olevik*. 1903. 8° 56 p.

4. Sala tee. (Páter Péter.) *P. Grünfeldt. Tallinn: J. Busch*. 1898. 16° 144 p.

5. Mustlase parun. (A cigánybáró.) *L. Großschmidt. Viljandi: J. Reevits*. 1899. 16° 76 (1) p.

6. Pärandusepetja. (A bárátfalvi lévita.) With photography. *M. Neumann and E. J. Ōunapuu. Dorpat: Uue Aja kirjastus*. 1899. 8° (4) 112 p.

7. Ususalgaja. (A hittagadó: Milyenek a férfiak?) *M. Schultz. Viljandi: J. Reevits*. 1899. 16° 51 p.

8. Kahe sarvega mees. (Kétszarvú ember.) *P. Grünfeldt. Dorpat: E. Mäesepp*. 1900. 16° 164 p.

9. Hingevõrgutaja. (Alélekidomár.) *M. Neumann. Tallinn: M. Neumanni kirjastus*. 1902. 8° (1) 352 p.

10. Hoia naisterahva eest!
2. Haljasnökk. 3. Kirjapakkene. 4. Näokate. 5. Vanaema. 6. Liigilus. 7. Malelual. (A kalifa papucs: Milyenek a nők? 2. A gyerkóc: Véres könyv. 3. A láthatatlan seb: Dekameron I. 4. A fátyol: Túl a láthatáron. 5. A jó öregasszony: Életemből II. 6. A halálfős arc: Dekameron III. 7. A veszélyes sakkjáték: Véres könyv.) *E. Feldmann. Dorpat: K. Koppeli kirjastus*. 1904. 8° 48 p.

11. Varanduse-hoidja. (Fortunatus Imre.) *E. Feldmann. Dorpat*: K. Koppeli kirjastus. 1904. 8° 48 p.

12. Mereröövliite kuningas. (A kalózkirály.) *O. Brunberg. Tallinn*: M. Oit'i raamatukaupluse kirjastus. 1907. 8° 104 p.

13. Vaimukas võllaroog. (Lenczi fráter.) *J. A. Rahamägi. Tartu*: Schnakenburg. 1909. 16° 104 p.

14. Ofeni viimane pascha. (Az utolsó budai basa.) *Tallinn*: Ploompuu. 1913. 8° 64 p.

15. Pôgenemisel. (A szökevény: Árnyképek.) *H. Crykberg. Tartu*: Meie Aastasaja Kirjastus. 1914. 12° 60 p.

16. Silm silma vastu. (A rabnő: Milyenek a nők?) *H. Crykberg. Tartu*: Meie Aastasaja Kirjastus. 1914. 16° 76 p.

17. Kakskümmendtuhat aastat jää all. (Egész az északi pólusig.)

At the Newspapers, Journals and Collections.

Valguse Lisaleht.

18. Vang. (A jedikulai rab.) *J. Pärn*: 1882. No 21—24.

Olevik.

19. Jumalate kants. (Bálványos vár.) *A. Grenzstein. 1884.* No 26—33.

20. Paater Peeter. (Páter Péter.) 1887. No 33—50.

21. Vaenulised pääluud. (Az ellenséges koponyák: Életemből I.) *L. Großschmidt. 1895.* No 24—26.

22. Balatoni näkineiu. (A Balaton völegényei: Túl a láthatáron.) 1899. No 3.

23. Tschadra. (A fátyol: Túl a láthatáron.) *J. Kotsar. 1901.* No 38.

Postimees.

24. Kurvad päevad. (Szomorú napok.) *K. A. Hermann. 1886.* No 11—51.

25. Feredzsche. (A feredzse: Megtörtént regék.) *E. Wilde. 1892.* No 263—266.

26. Vaene-laps. (A koldusgyermek: Dekameron III.) *K. A. Hermann. 1894.* No 283.

27. Pôgenemisel. (A szökevény.) *M. Pödder. 1897.* No 48—57.

28. Vaesed rikkad. (Szegény gazdagok.) *M. Neumann. 1897.* No 176—237.

29. Ungari Naabob. (Egy magyar nábob.) *L. Großschmidt. 1899.* No 1—59.

30. Zoltan Karpathi, Nabobi poeg. (Kárpáthy Zoltán.) *A. Paulmeister. 1903.* No 105—189.

31. Mustad teemandid. (Fekete gyémántok.) *K. A. Hindrey. 1904.* No 109—212.

32. Hiiu torn. (A dagői torony.) *A. Murakin. 1925.* No 98, 99, 101—104, 106, 107.

33. Köis on leotatuna hää. (Kötél áztatva jó.) *E. Kinger. 1926.*

Kännud ja käbid.

34. Feredzsche. (A feredzse: Megtörtént regék.) *E. Wilde. Tartu*: K. A. Hermann. 1892. 175—199 p.

Oleviku Kalendër.

35. Üks vande kodupaik. (Az átkozott ház: Vadon virágai.) *H. Maasen. Tartu*: A. Grenzstein. 1893. Enclosure 9—19 p.

Rahva Lõbu-leht.

36. Ohvitseri mõte. (Boszniai huszárkaland: Targallyak.) *K. A. Hermann. 1898.* No 2.

37. Karpati mägede maakond hommikul. (A szivárvány közepe: És mégis mozog a föld.) 1898. No 9.

38. Jumala tahtmine. (Mire megvénülünk.) *S. Lind. 1900.* No 3—11.

39. Kuidas naisi võidetakse.

(Hogy nyerik meg a nőket: Dekameron II.) 1904. No 9.

40. Kuninga Matthiase halikal. (Mátyás király forrása: Mesék és regék.) *L. Großschmidt*. 1905. No 22.

41. Truudus (Húség?) *L. Großschmidt*. 1905. No 5.

Linda.

42. Kirjapakikene. (A láthatatlan seb: Dekameron I.) *H. Maassen*. 1899. 600—602 p.

43. Balatoni järvel. (A Balaton völegényei: Túl a láthatáron.) *J. Karu*. 1904. 354—356 p.

„*Paevalehe*“ ja „*Aia*“ kirjandusline lisa.

44. Murtud värvid. (Mire megvénülünk.) *E. L. T.* 1907. No 25—60.

Õigus.

45. Ei ole kuradit. (Nincsen ördög.) *M. M.* 1908. No 25—93.

Päevalehe kirjandusline lisa „Aeg“.

46. Kes ainult üks kord armastavad. (Egy az Isten.) 1909. No 1—59.

Ungari Antologia.

47. Armsad sugulased. (Kedves atyafiak: Népvilág.) *J. Mark. Tartu*: Noor Eesti Kirjastus. 1914. 29—47 p.

Agu.

48. Balatoni järvel. (A Balaton völegényei: Túl a láthatáron.) *A. J.* 1925. No 8.

Lettonian Translations.

1. Melnee dimanti. (Fekete gyémántok.) *Esereetis. Riga*: Plates. 1908. 8° 236 p.

2. Silazite. (A tengerszemű hölgy.) *M. Birsgaleetis. Riga*: Missins. 1911. 8° 315 p.

At the Newspapers, Journals and Collections.

Baltijas Wehstnesis.

3. Behglis. (Aszőkevény.) 1882. No 111—123.

4. Wezmahmula. (A jó öregasszony) *Lejas-Kruhmins*. 1891. No 159—160.

5. Pehrtiku meita. (A kráó.) 1895. No 153—164.

6. Spehlmanis. (A játékos: Dekameron II.) 1895. No 92.

7. Neglihta. (A rútak rútja: Virradóra.) *R. E.* 1898. No 277—281.

Rota.

8. Sapniš un dsihwe. (Petki Farkas leányai.) 1886. No 14—17.

Balss.

9. Miranda. (Miranda: Milyenek a nők?) 1888. No. 1—2.

Deenas Lapas Peelikums.

10. Trihs gredsni. (A három gyűrű: Dekameron III.) 1889. No 11.

11. Schacha partija. (A veszélyes sakkjáték: Véres könyv.) 1891. No 144.

Mahjas Weesa Peelikums.

12. Dago salas tornis. (A dagői torony.) *Lejas-Kruhmins*. 1890. No 42—45.

13. Melnee dimanti. (Fekete gyémántok.) *Esereetis*. 1908. No 70—101.

Deenas Lapa.

14. Berojs un wina kutsheers. (Jól el kell tenni a pénzt: Dekameron III.) 1893. No 170.

15. Selta zilweks. (Az aranyember.) 1896. No 1—43.

Austrums.

16. Par dauds skaista. (A halálfős arc: Dekameron III.) 1897. XII. 915—917 p.

17. Wehstulu sainits. (A láthatatlan seb: Dekameron I.) 1898. II. 140—142 p.

Tehwija.

18. Kaislibas wara. (Páter Péter.) *J. Straume.* 1898. No 13—18.

Wahrds.

19. Behdigas deenas. (Szomorú napok.) 1902. No 79—111.

Rigas Awise.

20. Silazite. (A tengerszemű hölgy.) *M. Birsgaleetis.* 1911. No 2—55.

French Translations.

1. La Proscrit. (A Csataképek-ből.) *Ch. L. Chassin.* Paris: La libre recherche IV. 1856.

2. Un nabab hongrois. (Egy magyar nábob.) *Liège:* Desoer. 1860. 2 vol., 16° 226, 260 p.

3. — *Bruxelles et Paris.* 1865. 2 vol., 3° 201, 207 p.

4. — 2. edit. 1874.

5. Scènes de la vie hongroise. (Az aranyember-ből két fej.) *Paris:* Gautier. 1877.

6. Le tapis vert. (Szabadság a hó alatt. I. rész.) With biography. *L. Ulbach.* Paris: C. Lévy. 1880. 8° 384 p.

7. — *Le mariage de Pouchkine.* (Szabadság a hó alatt. A II. rész átdolgozása.) *L. Ulbach.* Paris: C. Lévy. 1881. 8° 354 p.

8. — 2. edit. 1891.

9. Les fils de l'homme au coeur de pierre. (A kőszívű ember fia.) With prefatory. *A. Gerando-Teleki.* Paris: P. Ollendorff. 1880. 8° 368 p.

10. Le nouveau Seigneur. (Az új földesúr.) Mlle *H. Heinecke.* Paris: Hachette and Cie. 1886. 12° 324 p.

11. — 2. edit. 1910.

12. Nouvelles hongroises. (Novellák.) *Paris:* Nouv. Bibl. populaire. 1887. 8° 32 p.

13. Rêve et vie. (Petki Farkas leányai.) Illustr. from L. Marold. Prince *Bojidar Karageorgevitch.* Paris: E. Dentu. 1894. 12° 116 p.

14. Jókai: Les femmes sicules. Un bal. Le chant de la forêt. La rose jaune. (Székely asszony: Csataképek. Egy bál: Csataképek. Az erdei dal: Életemből. Sárga rózsa.) Prefatory from Gaston Boisier. *E. Horn.* Paris: P. Ollendorff. 1895. 8° 176 p.

15. Vieille chanson. (Régi dal, régi dal, régi dicsőségről.) *Ch. d'Ejury.* Presbourg: Poésies classiques hongroises. 1904—1908.

16. Nouvelles. (Novellák: Hadak útja, Csataképek-ből stb.) *Paris.* 1909.

17. (Egy novellája.) *Paris.* Les mille nouvelles nouvelles, vol. I. 1910.

18. Contes magyares. (22 novella; 7 Jókaitól.) *J. Tharaud.* Budapest. Dobrowszky and Franke. 1903. 8° 179 p.

19. — 2. edit. 1910.

Revue Française.

20. Claudia. (Csataképek-ből.) *Ch. Chassin.* Paris. 1857.

Bibl. univ. Revue Suisse.

21. La fille d'airain. (Csataképek-ből.) *G. Revilliod.* 1857. 29—52 p.

Le Nord.

22. Aventures dans un vieux château. (Történetek egy ócska kastélyban.) *M. Gouttenstein.* Bruxelles. 1874.

Gazette de Hongrie.

23. La tour de Dagó. (A dagótorony.) *Budapest.* 1880—81.

24. Deux historiettes. (Son-

koly Gergely — A hazajáró lélek.)
Budapest. 1881.

25. Jugé par lui-même. (Önmagától elítélve?) *Budapest.* 1883.

26. Ne recherchez pas la beauté. (Ne keressétek a szépséget?) *Budapest.* 1885.

27. Grégoire Sonkolyi. (Sonkoly Gergely.) *Budapest.* 1885.

28. I love you. (A Dekameronból.) *Budapest.* 1887.

29. L'amusement forcé. (A kénytelen multság.) *Budapest.* 1888.

Revue de Hongrie.

30. Mes contemporains. (Az én kortársaim.) Mme *Jankovich.* *Budapest.* 1882.

31. La blessure invisible. (A láthatatlan seb.) Mme *Jankovich.* *Budapest.* 1882.

32. Le Cagliostro hongrois. (Egy ember, aki mindent tud.) Mme *Jankovich.* *Budapest.* 1882.

33. La 1002-e nuit. (Az 1002-ik éjszaka.) Mme *Jankovich.* *Budapest.* 1882.

34. Petites nouvelles. (Rövid elbeszélések. Mme *Jankovich.* *Budapest.* 1882.

35. Pater Peter. (Pater Péter.) Mme *Jankovich.* *Budapest.* 1882.

Revue Internationale.

36. L'écho de quarante années. (Negyven év visszhangja.) H. *Nuelens.* *Paris.* 1884.

Le Globe.

37. (Az egyhuszasos leány.) *Paris.* 1886.

Journal de St. Petersbourg.

38. (A béka.) *Saint Petersbourg?* 1894.

Le Temps.

39. La rose jaune. (Sárga rózsa.) *Paris.* 1900. (?)

Revue Hongroise.

40. Jókai sur lui-même. (Jókai önmagáról.) *Zs. Beöthy.* *Budapest.* 1905.

La Nouvelle Revue.

41. Les femmes sicules. (Székely asszony: Csataképek.) *Paris.*

La Revue d'Orient.

42. Le chant dans le forêt. (Az erdei dal: Életemből.) *Paris.*

L'Amaranthe.

43. Les femmessicules. (Székely asszony: Csataképek.) *Paris.*

Le Petit Journal.

44. Une nuit de bal. (Egy bál.) *Paris.*

Le Soleil.

45. Un bal. (Egy bál.) *Paris.*

Spanish Translations.

1. Jo lo huierna sido. (Én lehettem volna az: Dekameron.) Les grandes cuentistas hungaros. *Madrid.* Bibl. nueva.

2. Amado hasta el patibulo. (Szcretve mind a vérpadig.) *Barcelona.* Bibl. de novelas.

3. Un hombre de oro. (Az aranyember.) *Buenos-Aires.* Bibl. de „La Nacion“. 1908.

4. El flagelo. (Az ostor?) *Buenos-Aires.* „El Plata Serafico.“ 1924.

Italian Translations.

1. Episodi della guerra dell'indipendenza ungherese nel 1848 e 1849. (Csataképek.) *Turin.* 1859.

2. — *Fiume.* E. Mohovich. 1872. 16° 182 p.

3. La piaga invisibile. (A láthatatlan seb: Dekameron.) *I. Helfy.* *Milano:* „L'alleanza“. 1862.

4. — *Milano*. Guglielmini. 1863. 8° 31 p.

5. — 2. edit. 1865.

6. In un vecchio castello. (Történetek egy ócska kastélyban.) *A. Guarnieri*. Firenze: „Gazetta d'Italia“. 1875.

7. L'Uomo d'oro. (Az aranyember.) *E. Brelich*. Fiume. E. Mohovich. 1882. 8°.

8. (Egy játékos, aki nyer.) *Brelich*. Fiume. 1883.

9. (A magyar nemzet története.) *V. Gauss*. Fiume. 1884.

10. Quelli che amano una sola volta. (Egy az Isten.) Prefatory from E. Cattaneo. *Liszka*. Milano: E. Sonzogno. 1888. 16° 382 p.

11. La damabianca di Leutschau. (A lócsei fehér asszony.) *Liszka*. Milano: E. Sonzogno 1890. 2 vol., 16° 207, 204 p.

12. Il giovane eroe. (Az ifjú hős?) *P. Zambra* and *S. Szabó*. Fiume: E. Mohovich. 1890.

13. Il Puttino. (?) Fiume: Stabilimento tipo-litografico. 1891.

14. Il tempo d'oro nella Transilvania. (Erdély aranykora.) *Liszka*. Milano: E. Sonzogno. 1894. 16° 206 p.

15. Amato fino al patibolo. (Szeretve mind a vérpadig.) Prefatory from E. Z. Milano: Fratelli Treves. 1899. 16° 323 p.

16. Il re dei pirati. (A kalózkirály.) *Dr. N. G.* Fiume: E. Mohovich. 1901. 16° 167 p.

17. Fascino magioro. (Magyar varázs?) 1907.

Roumanian Translations.

At the Newspapers, Journals and Collections,

Familia.

1. Ce se află sub pământ? (Mi van a föld alatt?) 1870.

2. Capül tui Jordache. (Jordáki feje.) 1897.

3. Bisebanul. (Bizebán.) *J. P. Releganul*. 1897.

4. Cincisprezece Mărțișor. (Március 15-i szózatok.) *J. P. Releganul*. 1898.

5. Trebue-ti informațiune? (Kell-e neked információ?) *J. P. Releganul*. 1898.

6. Pupăcii Califului. (A kalifa papucsai.) 1905.

Ungaria.

7. Ziazul unui nenorocit? (A nyomorék naplója.) 1891—92.

8. Fetele lui Lupu Petki. (Petki Farkas leányai.) 1892.

9. Coroana pecetului iubirii. (Koronát szerelemért?) *J. C. Pop*. 1894.

10. Fetele dui Háromszék. (A háromszéki lányok.) *J. C. Pop*. 1894.

11. Un bărbat care, dăelează mereu. (Egy férj, aki folyton párbajozik.) *J. C. Pop*. 1894.

12. Cele două răchiți de la Aiud. (A nagyenyedi két fűzfa.) *J. C. Pop*. 1895.

13. Moroiul. (A hazajáró lélek.) *J. Carp*. 1896.

14. Coledorul de Rantali(?) *J. C. Pop*. 1896.

15. Expoziția milenară. (A millenáris kiállítás.) *J. C. Pop*. 1896.

16. Oceania(?) (Dicshimnusz.) *C. J. Pop*. 1896.

17. Dreptul poetului. (A költő joga?) *J. C. Pop*. 1896.

18. Amfibol(?) *J. C. Pop*. 1897.

19. Un sărüt de mare însemnătate. (Egy nagyjelentőségű csók?) *J. C. Pop*. 1897.

20. Josif Abu. (Abu József: Dekameron.) *J. C. Pop*. 1897.

Noul Călindar de casă.

21. La banditi. (Kénytelen mulatság.) Brassó: Noul Călindar de casă pe anul 1897. 27—32 p.

Călindar ilustrat.

22. Păpușile fetei de împărat. (A királylány babái: Mesék és regék.) Călindar ilustrat pentru popor pe anul 1913. V. Méhner: Budapest. 1912. 20—22 p.

Adeverul.

23. Căvântul săecăiului. (A székely szava.) A. Bitay. Adeverul literar. 1925 No 22.

Croatian Translations.

1. Zoltán Kárpáty. (Kárpáthy Zoltán.) Gy. Popovics. Zagreb. Narodnih Novinah. 1880.

2. Gigo Šonkolyi. Bogda mu dušu prosti siromatru! (Sonkoly Gergely.) Budapest(?) Pučki koledar sa slikami za godinu. Rózsa Kálmán és neje. 1899—1900. 45—54 p.

3. Žena sa morskim očima. (A tengerszemű hölgy.) J. Lulič dr. Zagreb: Zabavna biblioteka. 1914.

4. — Gospodja s morskim očima. Zagreb. 1918.

Slovenian Translations.

1. Pater Peter. (Páter Péter.) 1883.

2. Romantické obzaky. (A magyar nemzet története.) 1886.

Servian Translations.

1. — (Hangok a vihar után.) Milivoj. Pest. 1868.

2. Szobraneri povedke. (Válogatott beszédek.) Zimony. 1869.

3. Szbrane priovetke. (Válogatott elbeszélések.) A. Hadzsics. Újvidék. 1871.

4. — (Az utolsó budai basa.) Gy. Jovanovics. Újvidék. 1871.

5. Sziroti bogatasi. (A szegény gazdagok.) Gy. Jovanovics. Novome Szadu. 1871.

6. — Újvidék. 1885.

7. — (A Bárdy család.) J. Jankovics. Pancsova. 1873.

8. Saren szvet priovetke nanilo. (?) A. Hazics. Novome Szadu. 1878.

9. Adamante Faustina, I love you etc. (Adamante, A magyar Faust, I love you etc: Dekameron.) Pancsova. 1878.

10. Pater Petar? (Páter Péter.) M. Jovanovics. Belgrad. 1880.

11. — (Mágnes lovag: Fekete gyémántok-ból.) Belgrad. 1880.

12. Zoltan Karpathy. (Kárpáthy Zoltán.) Gy. Popovics. Belgrad. 1881.

13. — (Véres kenyér.) Nagykinda. 1881.

14. — (Mire megvénülünk.) U. Toponarszki. Nagykinda. 1882. 2 vol.

15. — (Szomorú napok.) Belgrad. 1884.

16. Bolivar. (Novella.) Újvidék. 1887.

17. — (Az aranyember.) Gy. Jovanovics. Belgrad. 1890.

18. — (A janicsárok végnapjai.) D. Klaics. Belgrad. 1893.

19. — (Fehér rózsa.) D. Klaics. Belgrad. 1893.

20. — (Novellák a Véres könyvből.) Belgrad. 1894.

21. — (Tábornok és asztrál-szellem: Véres könyvből.) Belgrad. 1895.

22. Poszledna ciganszka drzsava. (Az utolsó cigányország.) Guslar Kalendar zagod. 1898. Nagybecskerek.

23. — (Novellák.) Pancsova. 2 vol. [w. j.]

Danicza.

24. — (Tizenhét elbeszélés.) 1860—1868.

Maticza.

25. — (Négy elbeszélés.) 1866—1870.

Javor.

26. — (Nyolc elbeszélés.) 1878—1891.

From the following translations the nearer data are failed:

27. Az egyiptomi rózsa.
28. Dekameron.
29. Igaz történetek.
30. A bojár leány.

Bulgarian Translation.

Njcsiszcerimata rana. (A láthatatlan csillag?) *Chr. Wlčew. Varna:* K. Nikolew. 1895.

Ruthenian Translations.

1. Zolotyj czolowik. (Az aranyember.) *Lwów: „Gyilo“.* 1884.
2. Nowyj didycz. (Az új földesúr.) 1884.

Slovakian Translations.

1. Pater Peter. (Páter Péter.) *G. Izák. Turč.Sv.-Martin:* Nakladom G. Izáka. 1883. 8° 184 p.
2. Romantické Obrázky z Dejepisú Uhorska. (A magyar nemzet története.) *Budapest:* K. Rózsa a Manželky. 1886.
3. Nový z emský pán. (Az új földesúr.) *G. Izák. Turč.Sv.-Martin:* F. Miškóci. 1887. 8°.

At the calendars.

Welký Obrázkový kalendár.

4. Tajomstvo. (Titkos út?) *Budapest:* Rózsa K. és neje. 1894.
5. Jozef Abu. (Abu József:

Dekameron.) *Budapest:* Rózsa K. és neje. 1894. 14—16 p.

6. Príliš krásna (A halálfős álarc: Dekameron.) *Budapest:* Rózsa K. és neje. 1894. 28—38 p.

7. Korunovanie kráľa. (A király koronázása?) *Besztercebánya:* Hungaria. 1909. 44—49 p.

8. Červenóčiapkár. (A vörös sipkás: Csataképek.) *Besztercebánya:* F. Machold. 1910. 33—44. p.

9. Obeta chudobnej ženy. (A szegény asszony áldozatja: Csataképek.) *Besztercebánya:* F. Machold. 1910, 76—81 p.

10. Žinka namočená je dobrá. (Kötél áztatva jó: Népvilág.) *Besztercebánya:* F. Machold. 1914. 78—87 p.

11. Obrázky z uhorského boja za slobodu. Obeta chudobnej ženy. Dvaja zmrzačeni vítazi. (A Csataképek-ből: Szegény asszony áldozatja etc.) *Besztercebánya:* F. Machold. 1916. 35—42 p.

Nový domový kalendár.

12. Mních z Svätého prameňa. (A szentkuti barát: Törökvilág Magyarországon.) *I. Budapest:* Rózsa K. és neje. 1895. 44—57 p.

13. Zárúčník. (Z diela: Doba turecká v Uhorsku.) *Budapest:* Országgyűlési Értesítő. 1895. 27—32 p.

14. Dvaja kyptaví hrdinovia. (A két csonka vitéz: Egy bujdosó naplója.) *Budapest:* Országgyűlési Értesítő. 1895. 42—44 p.

15. Slobodná lúpež. (Szabad a rablás: Dekameron.) *Budapest:* Franklin. 1907. 10—16 p.

16. Triobrúčky. (A három gyűrű: Dekameron.) *Budapest:* Franklin. 1907. 22—26 p.

17. Ktoré z pomedzi deviatich? (Melyiket a kilenc közül?)

Dekameron.) *Budapest*: Franklin. 1910. 9—15 p.

Wiliama Méhnera Obrázkowy kalendár rodinný.

18. Verná láska. (Régi hű szerető: Dekameron.) *Budapest*: Méhner V. 1894. 68—72 p.

19. Zúrivec. (A gyujtogató: Dekameron.) *Budapest*: Méhner V. 1898. 28—38 p.

20. Príliš krásna. (A halálfős álarc: Dekameron.) *Budapest*: Méhner V. 1904. 49—54 p.

„*Naša Zastava*“ veľki obrázkovi prešovski kalendár.

21. Kosicki rihter. A kassai bíró: Dekameron.) *D—k. Eperjes*: Kósch Árpád. 1907. 42—47 p.

22. Zli duch. (A gonosz lélek: Vadon virágai.) *Mikó Vilmos. Eperjes*: Kósch Árpád. 1911. 41—52 p.

23. Navščivovateľe chorich vov zamku Huszth. (A huszti beteglátogatók.) *Eperjes*: Kósch Árpád. 1915. 44—48 p.

Slovenský hospodár kalendár.

24. Cárovo album. (A cár albuma: Van még új a nap alatt.) *B. Kompíš. Szakolcza*: Teslik József. 1909. 145—146 p.

25. Feredža. (Feredzse.) *Čambursky. Szakolcza*: Teslik József. 1909. 122—139 p.

Kalendár pre Slovensky ľud.

26. Pokutnica. (A birság.) *B. Kompíš. Turócszentmárton*: Knihtlačárský účastinárský spolok. 1915. 34—49 p.

Bohemian Translations.

1. Ubozí boháči. (Szegény gazdagok.) *E. Vodnarsik. Brno*. 1865.

2. — *G. N. Mayerhoffer. Praha*: Fr. Šimáček. 1901. 8° 480 p.

3. — 2 edit. 1925. 8° 432 p.

4. Sonboj s Bohem. (Párbaj az Istennel.) *Slama v. Pešti*. 1872.

5. — *G. N. Mayerhoffer. Praha*: Fr. Šimáček. 1894. 8° 64 p.

6. Suboj s Bohom. Posledný smiech. Závaj. (Párbaj az Istennel. Az utolsó nevetés. A fátyol.) *F. K. Izák. Bratislava*: A. Bartošek. 1923. 8° 88 p.

7. Zlatý muž. (Az aranyember.) *Fr. Brábek. Praha*: J. Otto. 1876. 2 vol. 8° 434, 310 p.

8. — 2. edit. 1878. 2 vol. 8°.

9. — 3. edit. 1882. 2. vol. 8°.

10. — 4. edit. 1903. 2. vol. 8°.

11. — *Tretí vydání. Praha*: J. Otto (?)

12. Komedianti života. (Az élet komédiásai.) *Fr. Brábek. Praha*: J. Otto. 1878. 3 vol. 8° 279, 252, 337 p.

13. — 2. edit. 1882.

14. — 3. edit. 1901.

15. Svoboda pod sněhem čili Zelená kniha. (Szabadság a hó alatt.) *V. Pok. Praha*: Fr. Šimáček. 1879. 12° 520 p.

16. Emerich Fortunát. (Fortunatus Imre.) *Fr. Brábek. Praha*: J. L. Kobr. 1881. 12° 66 p.

17. — 2. edit. 1894.

18. Žena padlého bojovníka. Obrázek z r. 1848. (Az elesett neje.) *Fr. Brábek. Praha*: J. L. Kobr. 1882. 8° 31 p.

19. — 2. edit. *Ustř Knih. No 40.* (?)

20. Jednou a na věky. (Politikai divatok?) *Praha*: Politika. 1884. 8° 495 p.

21. Černé démanty. (Fekete gyémántok.) *Praha*: Politika. 1885. 8° 375 p.

22. — *G. N. Mayerhoffer. Praha*: Fr. Borový. 1912. 8° 532 p.

23. Šereda. (A rútak rútja.) *Fr. Brábek. Praha*: J. L. Kobr. Knihovna ústřední. 161. 1885. 12° 47 p.

24. Divotvorný hráč. (Egy játékos, aki nyer.) *Praha*: Politika. 8° 275 p.

25. Muž kamenného srdce. (A köszívű ember fiai.) *Praha*: Politika. 1887. 8° 442 p.

26. — Synové muže kamenného srdce. *G. N. Mayerhoffer. Praha*: Fr. Borový. 8° 1920?

27. Včera a dnes. (Akik kétszer hálnak meg.) *G. N. Mayerhoffer. Praha*: Fr. Šimáček. 1888. 8° 433 p.

28. Zlatá svatba. (Arany lakodalom.) *Praha*. 1888.

29. Zlatá maska. Neviditelná hvězda. (A khánok utóda. A láthatatlan csillag.) *G. N. Mayerhoffer. Praha*: A. Hynka. 1889. 8° 216 p.

30. V tajemné zemi zlata. (Az arany titokzatos országában?) *A. Z. Praha*: Politika. 1889. 8° 351 p.

31. — *Praha*: Románová knihovna zaže XII. 1915.

32. — *Praha*: s puv. ilustr. *St. Hudečka*. 1922. 8° 244 p.

33. Bohatí chudáci. (Gazdag szegények.) *Praha*: Politika. 1890. 8° 312 p.

34. Muž s mrtvým srdcem. (Aki a szívét a homlokán hordja.) *Praha*: Národní tiskárna. 1890. 8° 120 p.

35. Knížecí vězeň. (A jedikulai rab.) *F. Z. Praha*: 1891.

36. Anděl pomsty. (A vérontás angyala.) *Fr. Záhorský. Praha*: 1891.

37. Papoušek. (A papagály. *Fr. Záhorský. Praha*: 1891.

38. Kresby a malby. Novely: I. 1. Anděl pomsty. 2. Papoušek. 3. Věž dagöská. 4. Cikánský baron. 5. Knížecí vězeň. 6. Dvě svatby. 7. Na útěku. 8. Slečna z Boží Hory. — II. 1. Modrý démant. 2. Dvacetníková. 3. Odpadlík. 4. Život a sen. 5. Hřích mylorduv. 6. Záhuda rodu Bárdyova. 7. Meč a Blesk. 8. Ubohé srdce.

(I. 1. vérontás angyala. 2. A Magláy-család. 3. A dagői torony. 4. A cigánybáró. 5. A jedikulai rab. 6. Két menyegző. 7. A szökevény. 8. Az istenhegyi székely leány. — II. 1. Az 1002-ik éjszaka. 2. Az egyhuszasos leány. 3. A hittagadó. 4. Petki Farkas leányai. 5. A rabnő. 6. A Bárdy-család. 7. Kardvas és villám. 8. A kuruc-világ után.) *L. Kostolný. Praha*: Hlas Národa. 1891—92. 2 vol. 8° 408, 404 p.

39. Novelly a povídky. (Novellák és elbeszélések.) *Vel. Mežirici*. 1893.

40. Bezejmenný zámek. (A névtelen vár.) *G. N. Mayerhoffer: K. Vačlena. Praha*: Ml. Boleslav. 1893. 8° 414 p.

41. — 2. edit. 1898.

42. — *G. N. Mayerhoffer. Praha*: Fr. Borový. 1924. 8°.

43. Urozený podvodník. (Nemes csaló?) *L. Mračský. Praha*: Nár. Politika. 1893. 8° 488 p.

44. Levné svazky novel. (Válogatott elbeszélések.) *G. N. Mayerhoffer. Praha*: 1894.

45. Cikánský baron. (A cigánybáró.) *Fr. Brábek. Praha*: Fr. Šimáček. 1894. 8° 112 p.

46. Dáma s dlouhými vlasy. (A hosszúhajú hölgy.) *B. Anders. Praha*: J. Otto. Knih. Besed Lidu. 1894. 8° 47 p.

47. Dvě svatby. (Két menyegző.) *B. Anders. Praha*: J. Otto. Knih. Besed Lidu 45. 1896. 8° 48 p.

48. Povídky a novely. (Novellák és elbeszélések.) *L. F. Budinský. Nedvídek-Tabor*. 1896—1897. 2 vol. 8.

49. Klub zamilovaných bláznů. (A szerelem bolondjai.) *G. N. Mayerhoffer. Praha*. 1898.

50. Krotitel duší. (A lélekidomár.) *Ilustr. V. Černý. G. N. Mayerhoffer. Praha*: A. Ilynek. 1901. 8°.

51. — 2. edit. 1924.

52. Povídky. (Beszélyek.) *L. F.*

Budinský. Praha: „Ratibor“. Hradec Králové. 1904. 8° 110 p.

53. *Milován a ž na popraviště.* (Szeretve mind a vérpadig.) *G. N. Mayerhoffer. Praha: Fr. Borový.* 1913. 8° 608 p.

54. *Uhersky nabob.* (Egy magyar nabob.) *G. N. Mayerhoffer. Praha: Fr. Borový.* 1913. 8°.

55. *Zoltán Kárpáthy.* (Kárpáthy Zoltán.) *G. N. Mayerhoffer. Praha: Fr. Borový.* 1913. 8° 523 p.

56. *Rozsudek smrti.* 2. *Mylorduv hřích.* 3. *Pro jediný pohled.* 4. *Kaldaria.* 5. *Královský rozsudek.* 6. *Kouzelný nápoj.* 7. *Největší nepřítel.* 8. *Neřekl jsem ti to?* 9. *Den po svatbě.* 10. *Dortaveničko.* (1. *Halálítélet.* 2. *A mylord bűne.* 3. *Egy tekintetért.* 4. *Kaldária.* 5. *Királyi ítélet.* 6. *Varázsital.* 7. *Legnagyobb ellenség.* 8. *Nem mondtam neked?* 9. *Egy nappal a menyegző után.* 10. *Találkozás.*) *F. J. Budinský. Plzeň: Český Deník.* 1914. 4° 45 p.

57. *Zlatý věk Sedmihradska.* (Erdély aranykora.) *G. N. Mayerhoffer. Praha: Fr. Borový.* 1914. 8°.

58. — 2. edit. 1922. 8°.

50. *Bílá paní.* (A lőcsei fehérasszony.) *G. N. Mayerhoffer. Praha.* 1914. 8°.

60. *Pater Petr.* (Páter Péter.) *G. N. Mayerhoffer. Praha: Fr. Borový.* 1914. 8°.

61. *Rab Ráby.* (Rab Ráby.) *G. N. Mayerhoffer. Praha: Fr. Borový.* 1914. 8° 504 p.

62. *Není Ďábla.* (Nincsen ördög.) *G. N. Mayerhoffer. Praha: Fr. Borový.* 1917. 8°.

63. *Staří dobří soudcové.* (A régi jó táblabírák.) *G. N. Mayerhoffer. Praha: Fr. Borový.* 1917. 8° 296 p.

64. *Muž se dvěma rohy.* (A kétszarvú ember.) *G. N. Mayerhoffer. Praha: Fr. Borový.* 1921. 8°.

65. *Turecký svět z Uhrách.* (Törökvilág Magyarországon.) *G. N. Mayerhoffer. Praha: Fr. Borový.* 1921. 8°.

At the Newspapers, Journals and Collections,

Svetozor.

66. *Dva Sasíci.* (A két sas: Erdélyi képek.) *Fr. Brábek.* 1872.

67. *Trojnásobná kletba.* (Háromszoros átok.) *Fr. Brábek.* 1878.

68. *Bludná dušička.* (A hazajáró lélek?) 1872.

Zábavné Lsity.

69. *Zlatý věk Sedmihradska.* (Erdély aranykora.) *V. Pok.* 1882.

Lid. Noviny.

70. *Bílá paní.* (A lőcsei fehérasszony.) *G. N. Mayerhoffer. Brno.* 1898.

Polish Translations.

1. *Az do bieguna północnego czyli co sie potem dzialo w opuszczonym statku Tegethoff?* (Egész az északi pólusig, avagy mi történt tovább a Tegethoffal?) *Cz. O. Pieniązek. Lwów: 1875.* 16° 342 p.

2. *Moje, twoje, jego.* (Enyém, tied, övé.) *A. Callier. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt.* 1877. 2 vol. 8° 190, 215 p.

3. — 2. edit. 1907.

4. — *Grodek. J. Czaiński.* 1907.

5. *Smutne dni.* (Szomorú napok.) *K. Szaniawski. Warszawa: A. Pajewski.* 1878.

6. — 2. edit. 1889.

7. *Inne czasy, inni ludzie.* (Politikai divatok.) *A. Callier. Warszawa: Przeglądu tygodniow.* 1879. 4 vol. 16° 176, 149, 157, 128 p.

8. *Złoty człowiek.* (Az aranyember.) *A. Callier. Lwów: Gubrynowicz.*

wicz i Schmidt. 1879. 3 vol. 8° 235, 200, 147 p.

9. — *Lwów and Zloczów*. W. Zukerkandl. 1907.

10. Dwurożny człowiek. (A kétszarvú ember.) *E. K. Poznan*: Bibl. powszechna 4. N. Kamiński i Sp. 1879. 8° 134 p.

11. Czarne dyamenty. (Fekete gyémántok.) With illustrations from B. Cassius. *A. Callier. Warszawa*: Odbitku z Tygodnika. 1879. 2 vol. 8° 295, 272 p.

12. — *Kraków*: D. E. Friedleina. 1903.

13. Raz sie tylko kocha. (Egy az Isten.) *Warszawa*: J. Kaufmann. 1880. 8° 708 p.

14. (Frater György.) *H. Wilczynska. Warszawa*: „Wiecho“. [w. j.]

15. Nowy dziedzic. (Az új földesúr.) *A. Callier. Lwów*: Bibl. powieści. Gubrynowicz i Schmidt. 1881. 2 vol. 8° 153, 176 p.

16. Niewolnicy miłości. (A szerelem bolondjai.) *K. Szaniawski. Warszawa*: A. Pajewski. 1881.

17. — *Grodek*: J. Czaiński. 1909.

18. Serce kamienne. (A kőszívű ember fia.) *Lwów*: Gubrynowicz i Schmidt. 1882.

19. — *Warszawa*: Granowski. 1899.

20. Podwójna śmierć. (Akik kétszer halnak meg.) *Warszawa*: M. Orgelbrand. 1882.

21. Z bożej woli. (Mire megvénülünk.) *Lwów*: K. Lukaszewicz. 1882.

22. Przygody mojej gruszki. 1882.

23. Szcześliwy gracz. (Egy játékos, aki nyer.) *Z. Zajaczkowski. Warszawa*: Tygodnik Powzeczny. 1883.

24. — *Warszawa*: M. Orgelbrand. 1884.

25. — *Lwów*: Gubrynowicz i Schmidt. 1908.

26. — *Grodek*: J. Czaiński. 1908.

27. Az do śmierci. (Szeretve mind a vérpadig?) *J. Maykowski-Glücksberg. Warszawa*: 1884.

28. Rodzina Bandy. 1884.

29. Świat na opak. (Felfordult világ.) *Z. Zajaczkowski. Warszawa*: M. Orgelbrand. 1884.

30. — 2. edit. 1886.

31. Bozygród. (Bálványos vár.) *St. B. Wieczory. Warszawa*: Biesiady liter. 1885.

32. — *Lwów*: Gubrynowicz i Schmidt. 1908.

33. — *Grodek*: J. Czaiński. 1918.

34. Biała róża. (A fehér rózsza.) *K. Szaniawski. Warszawa*: T. Paprocki i Sp. 1885.

35. Przez wszystkie piekła. (Minden poklokon keresztül.) *Warszawa*; 1885.

36. — *Grodek*: J. Czaiński. 1886.

37. — *E. Pusztanowski. Warszawa*: Tygodnika powsz. 1886.

38. Ostatnie dni Janiczarów. (A janicsárok végnapjai.) *K. Szaniawski. Warszawa*: E. Skiwski. 1885.

39. Baron cyganski, operetka. (A cigánybáró, operette.) *Warszawa*: M. Turczynki i Br. Kopczyński. 1886.

40. — *J. Schnitzer. Lwów*: F. Zyrmirski. 1887.

41. Baron cyganów i inne nowele. (A cigánybáró, elbeszélés.) *St. Milkowski. Grodek*: J. Czaiński. 1886.

42. Bielica liwoczańska. (A lőcsei fehérasszony.) *Lwów*: Gubrynowicz i Schmidt. 1886.

43. — Biała dama. *Kraków*: K. Bartoszewicz. 1887.

44. — *B. Jaroszewski. Warszawa*. 1887.

45. — Biała dama z Liwoczy. Ob. Bibl. dzieł. 1904.

46. — Biała dama. *Grodek*: J. Czaiński. 1907.

47. Oceania. (Oceánia.) *A. Lange*. *Łódź: Dziennik Łódzkiego*. 1886.
48. — *Warszawa: Gebethner i Wolff*. 1886.
49. Poruszymy z posad ziemię. (És mégis mozog a föld.) *A. Callier*. *Warszawa: Tygodnika Illustr.* 1886.
50. — 2. edit. 1901.
51. — *Warszawa and Kraków: Gebethner i Wolff*. 1898.
52. Turcy na Węgrzech. (Törökvilág Magyarországon.) *Warszawa: Biesiad liter.* 1886.
53. Włosek kobiecy. (Egy asszonyi hajszál.) *St. Milkowski. Grodek: J. Czaiński*. 1886.
54. Powieści pomniejsze. (Kisebb elbeszélések.) *Lwów: Gubrynowicz i Schmidt*. 1886.
55. Marmurowe głowi. (Három márványfej.) *B. Podóg. Warszawa: S. Orgelbrand*. 1886.
56. Królewicza. (Kis királyok.) *B. Jaroszewski. Warszawa: Bibl. „Wieku“* 1887.
57. Walka z Bogiem. (Párbaj az Istennel.) *M. Klos. Rzeszów: J. A. Pelara. (H. Czernv.)* 1887.
58. Dziesięć milionów dolarów. (Tíz millió dollár: Dekameron.) *M. Klos. Rzeszów: Odb. z kuryera Rzeszowski*. 1888.
59. Złote czasy Siedmiogrodu. (Erdély aranykora.) *J. Poeche. Lwów: Gubrynowicz i Schmidt*. 1888.
60. Pomada na włosy. (Hajpomádé?) *J. Poeche. Warszawa: A. Pajewski*. 1888.
61. Biedni bogacze. (A szegény gazdagok.) *Lwów: Gubrynowicz i Schmidt*. 1889.
62. Kobieta z morskimi oczyma. (A tengerszemű hölgy.) With illustrations. *A. Callier. Warszawa: Gebethner i Wolff*. 1889.
63. — *Lwów: W. Zukerkandl*. 1910.
64. — *Złoczów: 1910*.
65. Co może kobieta. (A Damo-
- kosok.) *St. B. Wieczory. Warszawa: Biesiady liter.* 1890.
66. — 2. edit. 1900.
67. Bogaci niedzarce. (A gazdag szegények.) With illustr. *A. Callier. Warszawa: Gebethner i Wolff*. 1890.
68. Papuga. (A papagály.) *Warszawa: Kuryera codzien.* 1890.
69. Od Wisty do Gangesu. (A Visztulától a Gangesig?) *Lwów: Gubrynowicz i Schmidt*. 1890.
70. Atalia. (Az aranyember-ből?) *Warszawa? 1892*.
71. Brzydkie panny. (A rút leányok.) *B. J. Warszawa: A. Pajewski*. 1894.
72. Milionowy spadek. (Millió örökség?) With illustr. *M. Dz. Warszawa: Gebethner i Wolff*. 1894.
73. Magneta. (Magnéta.) *B. Jaroszewski. Warszawa: Bibl. Wieku*. 1895.
74. Dziwne historye: Po śmierci etc. (Csodálatos történetek.) *S. D. Złoczów: W. Zukerkandl*. 1895.
75. Oj ta staróšci! (De kár megvénülni!) *B. Jaroszewski. Warszawa: M. A. Wizbek*. 1896.
76. Ptak śmierci. (Halálmadár?) *Grodek: J. Czaiński*. 1902.
77. — *Lwów: Gubrynowicz i Schmidt*. 1902.
78. Czarna krew. (A fekete vér.) *B. Jaroszewski. Warszawa: Fr. J. Granowski*. 1903.
79. — *Grodek: Czaiński* 1905.
80. — *Lwów: Gubrynowicz i Schmidt*. 1905.

Lithuanian Translations.

1. Pajudinkime vyrai žeme. (És mégis mozog a föld.) Throughworked by *A. Kriščiukaitis. Tilsit*. 1892. 8°.

2. — 2. edit. *Berlin*. 1921. 8° 116 p.

Apšvieta.

3. Pavietre. (Járvány?) *Tilsit*. 1893. No 14—15.

Lietuyninnes Laiskraštis.

4. Neprietelingi Kiaunei. (Ellenséges nyusztok?) *Karvedys*. Boston (America). 1895. No 6—7.

Draugija.

5. Šesta pasaulis dalis: Siš apysakos „Juodieje Deimantai“. (A világ hatodik része: a „Fekete gyémántok“ regényből.) *P. Krugas*. Kaunas (Kovno). 1911. No 59.

Russian Translations.

1. Novyj zemlevladelec. (Az új földesúr.) *St. Petersburg*. 1869. 2 vol. 8° 142, 154 p.

2. — Německaja gordost' i vengerskaja stojkost' ili novyj zemlevladelec. Perevod s nemeckago. *St. Petersburg*. 1873.

3. Dvaždy umeretj. (Akik kétszer halnak meg.) *St. Petersburg*. 1881. 8° 422 p.

4. Dvojnaja smert. (Akik kétszer halnak meg.) *Moscow*. 1881. Europeiskaja Biblioteka. No 32—34.

5. Černye brillianty. (Fekete gyémántok.) *St. Petersburg*. 1882. 8° 523 p.

6. Zolotoj čelovek. (Az aranyember.) Perevod s německago. *St. Petersburg*. 1883. 8° 601 p.

7. Ljubovj do ešafota. (Szeretve mind a vérpadig.) Istoričeskij roman vremen Rakoci. *St. Petersburg*. 1883. 8° 595 p.

8. Drugoje vremja drugije nrapy. (Politikai divatok.) *St. Petersburg*. 1885. 8° 420 p.

9. Kto kogo perežil. (Aki holta után áll bosszút: Nincsen ördög.) „Svět“'s enclosure. 1886. No 4.

10. Dorogoj čelovek. (Kedves atyafiak?) *E. Vil de Revel*. Izd. gazety: Wirulano. 1887. Narodnaja Biblioteka. No 20.

11. Kladbiščenskije prividenija. (Mi van a föld alatt? Dekameron III.) *A. S. Razmadze*. Moscow: A. Thavorski. 1889. 8° 30. p.

12. Božja volja. (Mire megvénülünk.) *St. Petersburg*. V. Komarov. 1893. 8° 318 p.

13. — Perevod s vengersko. N. G. Maksimov. *St. Petersburg*: Bezplatnoe priloženie k žurnalu „Zvězda“. 1895. 8° 359 p.

14. Prividenija. Věstnik Inostrannoj Literatury. 1894. No 2.

15. 20.000 lět podo ljdom. (Egész az északi pólusig.) Perevod s vengerskago. L. A. Murakinoj. Moscow: Sytina. 1895. 8° 191 p.

16. — Svengerskago. S. Michajlovoj. *Leningrad*: „Pučina“. 1925. 8° 177(2) p.

17. Mečta i žiznj. (Petki Farkas leányai.) Perevod s vengerskago. A. V. Perelyginov. Moscow: Efimov. S illustr. Marolda. 1896. 8°.

18. — 2. edit. Moscow. 1902.

19. Ukrotitel duš. (A lélekidomár.) *Kiti-Lič*. (E. J. Peremežko Galič.) *St. Petersburg*: Bezplatnoe priloženije k žurnalu „Zvězda“. 1903. 8° 120 + 8 + 80 + 75 p.

20. Mučenija serdca. (Öreg ember nem vén ember.) G. L. Z. Muravjevoj. *St. Petersburg*: Bezplatnoe priloženie k žurnalu „Zvězda“. 1903. 8°.

21. Aforizmy. 18 Gedanken-sprüche. (Aforizmak.) Věstnik Inostrannoj Literatury. 1904. No 2.

22. Nječistaja sila. (Gonosz lélek: Vadon virágai.) 8°.

At the Newspapers, Journals and Collections.

Niva.

23. Borba s nebom. Iz semejných predanij odnoj vengerskoj familii. (Egetvívó asszonyszív.) Perevod s německago. 1871. No. 31—33.

24. Korol Duchova duja (?) Iz narodnoj žizni Vengrii v 20 ch godach. 1880. No 46—47.

25. Cervonnoje zoloto. (Két-szarvú ember?) 1881. No 23—29.

26. Vo vremja buri (Viharan?) 1882. No. 1—14.

27. Propavšie den'gi (?) Očerki iz staro-vengerskoj žizni. 1883. No 5.

Věstnik Europy.

28. Novyj poměščík. (Az új födesúr.) Perevod s vengerskago. *Svistunovoj.* 1880. No 2—4.

Poljarnaja „Zvězda“.

29. V strane snegov. (Szabad-ság a hó alatt.) 1880. No 1—6.

Nabljudatel.

30. Iz mesti. (Bosszú a túlvilágon: Őszi fény.) S vengerskago. 1887. No 6.

Kolosja.

31. Živoj zalog. (Az élő zálog?) 1890. No 1.

32. Otcenbijca. (Az apagyilkos?) 1892. No 1—5, 7.

Kovenski Gubernski Vedomosti.

33. Knjaz i Fra-Diavolo. (Fejedelem és Fra Diavolo: Még egy

csokrot.) *Oljenjpolev.* 1891. No 49, 50, 52, 54, 56—60.

Russkij Vestnik.

34. Božja volja. (Mire megvénülünk.) S vengerskago. 1891. No 5—11.

Jekaterinburgskoi Nedjele.

35. Devica s „Božestvennym vencom“. (A glóriás hölgy: Őszi fény.) *V. E.* 1893. 85—88 p.

Svět.

36. Božja volja. (Mire megvénülünk.) 1893. March.

Zivopisnoje Obozrenije.

37. Na balu u razbojnikov. (Egy bál: Csataképek.) *N. Nikitin.* 1894. No 27.

Armenian Translation.

(Az aranyember.) *J. Csiky.* 1884.

Hebrew Translation.

Lecheni szetarim bebéth hasz éfer. (Egy költemény.) *S. Bacher.* *Wien:* W. Bacher bei Ch. D. Lippe. Hebräische Dichtungen. 1894.

Esperanto Translation.

Du noveloj: La edzino del falinto. Pola rakonto. (Két novella: Az elesett neje. Egy lengyel történet.) *J. Luczenbacher.* *Paris:* Presa esperantista societo. 1911.

SOMMAIRE

RÉFLEXIONS SUR L'AMOUR DES LIVRES, par M. <i>Emile Henriot</i>	193
LES LIVRES SOUFFLEURS DU THEATRE NATIONAL, par M. <i>Louis Kéky</i> , de l'Académie Hongroise des Sciences	197
DÉSIRÉ FAY, L'ILLUSTRATEUR DE LIVRES, par M. <i>Arthur Elek</i>	202
QUELQUES CHAPITRES SUR LA BIBLIOPHILIE ET LA BIBLIOGRAPHIE DE LA LITTÉRATURE ÉROTIQUE, par M. <i>Géza Szilágyi</i>	206
LES RESTES DE LA BIBLIOTHÈQUE DE L'ARCHEVÊQUE PIERRE VARADI A KALOCSA, par Madame <i>Edith Hoffmann</i> , conservateur du Musée des Beaux-Arts	215
LA BIBLIOTHÈQUE DE FRANÇOIS RAKÓCZI II. (III.) par M. <i>Béla Zolnay</i> , professeur de l'Université à Szeged	219
<i>Feuilleton</i> : L'HISTOIRE DE LA BUDAPESTI SZEMLE, par M. <i>Emeric Luki-</i> <i>nich</i> , de l'Académie Hongroise des Sciences.....	223
MOYENS DE LA REPRODUCTION ARTISTIQUE, par M. <i>Désiré Rózsaffy</i> , conservateur du Musée Hongrois des Beaux-Arts	227
ROMAIN ROLLAND DANS LA LITTÉRATURE HONGROISE, par M. <i>Antoine Sikabonyi</i>	229
LIVRES ORNÉS DE DEDICACES (fin), par M. <i>Joseph Szalay</i>	234
<i>Promenades dans les Bibliothèques</i> . LA BIBLIOTHÈQUE DE M. LADISLAS RAVASZ. par M. <i>Louis Kéky</i> , de l'Académie Hongroise des Sciences....	237
LA BIBLIOTHÈQUE DE CARDUCCI, par M. <i>Antonio Widmar</i>	240
<i>Revue de livres</i> . BIBLIOPHILIE HONGROISE, <i>André Kozma</i> , membre honoraire de l'Académie Hongroise des Sciences: La Conquête. Dr. <i>Antoine Sikabonyi</i> : Des livres nouveaux. <i>François Herczeg</i> : Oeuvres. <i>André Kozma</i> : La Conquête. <i>Anne Czillich</i> : Journal. <i>G. Flaubert</i> : Education Sentimentale. <i>Jules Krudy</i> : Les chevaliers défunts. <i>Valent Hóman</i> : Sur les Sources Scientifiques. <i>Joseph Fitz</i> : Rariora et Curiosa. ks.: <i>Elisabeth Knerr</i> : Le métier de relieur. s. a.: <i>Ladislav Novák</i> : Arts reproductifs de la grafique..	242
LIVRES PARUS À L'ÉTRANGER SUR LA HONGRIE. Dr. <i>Eugène</i> <i>Horváth</i> , professor de l'Université: Georg A. Birmingham: A Way et farer in Hungary. <i>Georges Podhradzsky</i> : Pražak: Českoslovenszky Národ	247
BIBLIOPHILIE ÉTRANGÈRE. <i>Albert Gyergyai</i> : Liber Amicorum. <i>Jules</i> <i>Végh</i> , directeur du Musée Hongrois de l'Art décoratif: Gutenberg-Festschrift. <i>Arthur Elek</i> : Sur les nouvelles illustrations françaises des livres	249
<i>Revue des Revues</i> . I. K.: Magyar Könyvszemle, I. K.: Monatshefte für Bücher- freunde und Graphiksammler. K. B.: Bulletin du Bibliophile et du Biblio- thécaire. R. E. Public Libraries. The Library Journal. Bulletin of the New- York Public Library: <i>Antonio Widmar</i> : I Nostri Quaderni.	253
<i>Bibliothèques</i> . Bibliothèque du Musée National Hongrois, par M. <i>Emeric Luki-</i> <i>nich</i> . Bibliothèque de l'Université, par M. <i>Joseph Fitz</i> . Bibliothèque publ. de la Ville. par M. <i>Désiré Kremmer</i> . Bibliothèque de l'Assemblée Nationale, par M. <i>Nicolas Nagy</i>	257
LA SOCIÉTÉ HONGROISE DE BIBLIOPHILIE. Nouvelles publications par M. <i>Jules Végh</i> , directeur du Musée Hongrois de l'Art décoratif.....	259

<i>Nouvelles, Emeric Lukinich: Arpád Hellebrant. Ladislas Jambrekovich: Plan d'ex-libris du comte Alexandre Apponyi. Etienne Csekey: M. Jókai dans la littérature russe, lethonienne et litwanienne. s. La vente en enchère des exemplaires doubles du Musée National Hongrois. — Victor Akantisz: Les ornements de livre de la Revue Hongroise de Bibliophilie en 1925. Antoine Sikabonyi: Aux lecteurs de la Revue Hongroise de la Bibliophilie</i>	260
<i>JÓKAI À L'ÉTRANGER par M. Eugène Rákosi, membre honoraire de l'Académie Hongroise des Sciences.....</i>	264
<i>BIBLIOGRAPHIE DES TRADUCTIONS DE L'OEUVRE DE JÓKAI par M. Zoltán Ferenczi, directeur de la Bibl. de l'Acad. Hongr. des Sciences</i>	265

Adresse du directeur de la Revue:
Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.

BULLETIN DE LA REVUE HONGROISE DE BIBLIOPHILIE

M. Emile Henriot fait des réflexions sur l'amour des livres. On dira peut-être qu'un esprit cultivé n'a pas besoin de beaux livres, de papier de luxe et d'édition originale: Candide lu dans une édition à cinq sous reste toujours Candide. D'accord, s'il s'agit d'instruction générale ou de vulgarisation. Mais l'amour des livres comporte aussi d'autres nuances et c'est voir un peu sommairement les choses que réduire le bibliophile à un simple maniaque. Il faut penser à des éditions originales d'auteurs anciens, parce qu'ils étaient imprimés à un nombre d'exemplaires relativement peu élevé, et beaucoup de ces exemplaires ont été détruits au cours des âges. Certains livres sont ainsi devenus introuvables de nos jours, ou du moins fort rares. P. exp. les Fables de Lafontaine en éditions du XVIIème siècle, et les Contes de Perrault. Ensuite, il ne faut pas oublier qu'un texte classique, dans son édition princeps présente toujours un très grand nombre de variantes, intéressantes au plus haut point pour le critique, l'historien, le moraliste etc. Mais pour mieux remplir son but, il faut à la bibliophilie le secours officieux de l'érudition, qui la dirige; les manuels nécessaires font aussi encore défaut.

Dans l'article de *M. Louis Kéky* intitulé *Les livres souffleurs du Théâtre National* il s'agit de la Bibliothèque de ce théâtre contenant les exemplaires des souffleurs et des régisseurs. Cette Bibliothèque est une source importante de l'histoire du drame hongrois: elle contient 3635 volumes de livres. Il y a beaucoup d'exemplaires qu'il faut considérer en reliques, pièces écrites ou copiées par des poètes et auteurs eux-mêmes. Son plus grand trésor est le Songe d'une Nuit d'Été de Shakespeare traduite par un des nos plus grands poètes, Jean Arany, et c'est aussi son propre manuscrit. Encore maintenant on souffle la pièce de ce précieux manuscrit. La Revue en donne un facsimile de son frontispice comme aussi de celui de la Tragédie de l'Homme, contenant l'écriture et le dessin de M. Edouard Paulay.

M. Arthur Elek consacre son article à *l'art de M. Désiré Fáy, illustrateur de livres.* Après la guerre la Hongrie comme partout ailleurs, abondait, en éditions de luxe et d'amateur. Mais la crise financière mettait halte à ces éditions, et empêchait le développement de l'art de livre, et le travail des illustrateurs. Un des plus illustres artistes est M. Désiré Fáy. Il était d'abord peintre, et c'était les années dures d'après guerre qui le forcèrent de faire des illustrations. Son premier livre illustré ne parut qu'en 1922. Et depuis lors il prodigue un art riche, il a illustré plus de cinquante livres. Il est d'un talent rare, et d'une richesse infinie.

D'une imagination romantique il exprime tout de même une tendance ironique sans amertume. Il manie le crayon aussi bien que la plume, et il faisait jusque là des lithographies surprenantes. L'auteur de l'article relève surtout les illustrations dans le livre de M. Arthur Keleti: *Pax Vobiscum*, ensuite celles des *Nagyidai Cigányok* de Jean Arany, et aussi celles de *Candide*. A la fin de son article, M. A. Elek dresse la liste de toutes les illustrations de M. Désiré Fáy.

Géza Szilágyi: Quelques chapitres sur la Bibliophilie et la Bibliographie de la littérature érotique. Un type curieux de la Bibliophilie c'est l'érotobibliomane, c'est-à-dire le collectionneur des oeuvres obscènes et érotiques. C'est un type international, on le retrouve aussi bien au Japon qu'en Hongrie. Il faut le considérer d'un point de vue humanitaire, car pour la connaissance de la vie et de l'âme il est d'une grande importance. Les érotobibliomanes étaient eux-mêmes, leurs notes le prouvent, dans la connaissance de leur oeuvre humanitaire. Au XIXe siècle c'est l'Angleterre qui fournit le plus grand nombre des célèbres érotobibliomanes. Les plus illustres parmi eux étaient Hankey, Campbell, Potter et Fraxi. L'auteur de l'article parle de chacun d'eux et fait aussi la description de leur collection unique et précieuse.

Mme *Edith Hoffmann* rend compte des *Restes de la Bibliothèque de Pierre Váradi archevêque à Kalocsa*, renommé même en Italie comme un des adhérents les plus fervents du néoplatonisme en Hongrie. Un missel imprimé et illuminé à Venise sur du parchemin, jadis en possession de l'évêque et qui se trouve maintenant au Musée National Hongrois était déjà longtemps connu. Il s'agit maintenant encore de deux autres manuscrits jusqu'ici inconnus qui peuvent être identifiés — à l'aide de l'armoirerie contenue dans le texte, — comme appartenant à la bibliothèque de l'évêque. Ce sont d'abord les lettres de Saint Jérôme imprimé en 1476—1479 illuminé et paru à Rome. L'autre livre est un manuscrit de la Bibliothèque de Bologne, illuminé à Florence. C'est l'oeuvre de Grégoire évêque de Nisse en traduction et avec la préface de l'humaniste Georgius Trapezuntius (Cod. 2682).

M. *Béla Zolnai* dans son article: *La bibliothèque de François Rákóczi II.* (III) dit que le rationalisme et l'esprit critique du XVIIIe siècle restent pour ainsi dire inconnus aux lecteurs de cette bibliothèque. L'histoire militaire y tient la première place parmi les livres d'érudition. Monluc, La None et Vertot composent les vraies lectures d'un prince, maréchal de Hongrie. Avec les *Itineraria* l'exotisme fait son entrée, mais sans avoir encore une influence politique ou antireligieuse. Les quelques livres scientifiques n'agissent non plus sur lui dans le sens des encyclopédistes. L'histoire naturelle, représentée par l'abbé Pluche, et l'astronomie, présentée par le livre de Derham, n'y figurent que pour élever à la connaissance de l'infinie, et à la grandeur du Créateur vu dans les oeuvres.

Dans l'*Histoire de la Budapesti Szemle*, M. *Eméric Lukinich* parle de l'époque héroïque de cette Revue. Après la Révolution Hongroise en 1848—49, pour éveiller l'intérêt scientifique et littéraire de la Hongrie opprimée, il fallait fonder une Revue d'un intérêt universel. C'est l'héroïsme de M. Antoine Csengery, premier rédacteur et la générosité du baron Sina qui concouraient à maintenir cette Revue dans ces temps bien défavorables. Mais leur zèle fut couronné d'une grande renommée et les plus grands noms de la vie scientifique et littéraire prenaient part à la rédaction. A la fin de son article, M. Lukinich donne une table curieuse des différents collaborateurs et de leurs honoraires.

M. *Désiré Rózsafty* dans son article: *Les moyens de la reproduction artistique* rend compte de l'exposition graphique du Musée des Beaux-Arts Hongrois. C'est une exposition très instructive; Mme *Edith Hoffmann* en choisissait très heureusement, la matière qui donne tout le développement de l'art graphique bien expliqué par un catalogue spirituel et érudit.

L'article intitulé: *Romain Rolland dans la littérature Hongroise* de M. *Antoine Sikabonyi* parut d'abord dans le *Liber Amicorum Romain Rolland* à Zurich. L'auteur relève les pensées communes de R. R. et des poètes hongrois; il démontre l'influence exercée par R. R. sur la vie intellectuelle hongroise. Il énumère ensuite ses oeuvres parues en Hongrie. Les grands poètes hongrois étaient tous les représentants des pensées humanitaires, de l'idéalisme; c'est tout naturel que le public hongrois a salué en R. R. l'ami dévoué des peuples opprimés et des hommes souffrants. Il a senti l'affection de ce grand homme parce que le Hongrois est maintenant le peuple le plus désolé et malheureux.

M. Joseph Szalay dans son article sur les Livres ornés de dédicaces et d'auto-graphes termine, son compte-rendu de sa Bibliothèque.

M. Louis Kéky décrit la *Bibliothèque de M. Ladislas Ravasz*, évêque protestant. L'évêque est d'une âme très cultivée et d'une inclination fortement synthétique. La bibliothèque reflète fidèlement ces tendances. Sa bibliothèque est surtout riche en différentes éditions de la Bible et en méditations. A côté des oeuvres litt. hongroises, nous y trouvons en belle édition les oeuvres de Robertson, Monod, La Faucheu, Massillon et Bourdaloux. Une bibliothèque riche en oeuvres philosophiques et littéraires concourt à la culture religieuse de l'évêque, qui est un des plus nobles caractères doués d'un sentiment esthétique et d'affection.

M. Antonio Widmar consacre son article à la *Bibliothèque de Carducci*. Une grande Bibliothèque se trouve à Bologne, dans la maison du feu poète. L'anti-chambre contient les oeuvres de la litt. étrangère et les oeuvres critiques et historiques de la litt. italienne. La deuxième salle c'est le centre de la Bibliothèque: c'est la littérature italienne du XVIIe et au XVIIIe siècle. Mais les plus précieux livres se trouvent dans le cabinet de travail du poète. Ce sont les publications les plus rares du XIVe et du XVe siècle et les éditions de Dante et de Petrarca: que de trésors dans cette salle! Les plus illustres éditeurs du XVe et du XVIe et du XVIIe siècle y sont représentés dans un ordre parfait. Des éditions précieuses et des livres intéressants figurent aussi dans la chambre à coucher du poète, de même dans la salle à manger etc.

Sur les Livres nouveaux M. Antoine Sikabonyi parle du sort déplorable du livre hongrois. C'est un sort vraiment dure qui s'aggrave du jour en jour, car les „vainqueurs“ interdisent dans la partie occupée de la Hongrie l'entrée des livres hongrois. L'auteur relève les événements de la librairie hongroise. C'est maintenant que les premiers dix volumes des oeuvres complètes de François Herczeg sont parus, à l'occasion de son 40e anniversaire littéraire. Il y a des traductions de ses oeuvres dans toutes les langues: en français 3, en allemand 16, en suédois 13, en tchèque 5 et il y a aussi des traductions en danois, en finnois, en polonais, en hollandais, en italien et en espagnol. C'est tout naturel que l'Académie des Sciences Hongroise — la première fois — l'a destiné au prix Nobel. La publication de l'épopée d'André Kozma, intitulée Honfoglalás (La Conquête) est aussi un événement littéraire. Le poète raconte dans cette épopée le développement en nation du peuple Hongrois. Le Journal d'Anne Czillich avait un grand succès. L'auteur, une jeune fille de 24 ans, est morte prématurément, elle était artiste; dans son Journal elle exprime ses luttes et elle donne une image fidèle de son époque mouvementée et dure. — Cornelius Divald: dans les Promenades dans la Haute-Hongrie nous présente les monuments de notre Haute-Hongrie qui annoncent l'esprit et la civilisation hongrois.

M. Eugène Horváth constate dans son article sur le livre intitulé *A Way farer in Hungary*, que l'auteur est d'un sentiment noble et élevé. L'auteur présente la géographie impartiale d'un pays jadis grand mais maintenant ruiné et parle avec la plus grande sympathie d'un peuple beaucoup souffert.

M. Georges Podhradzky démontre dans son article sur le livre du prof. Dr. Albert Pražák: *Československy Národ* que l'auteur se sert d'une tendance politique en expliquant le mot Tchéco-Slovaque. Il prouve à l'aide de beaucoup de données que ce mot était inconnu jadis, et qu'il est une formation récente et artificielle du romanticisme panslave.

M. Victor Akantisz constate que les décorations de livre de la Revue Hongroise de Bibliophilie en 1925 sont copiées d'après les anciennes décorations hongroises des livres du XVIe siècle qui étaient aussi parfaites dans leur temps que celles des livres étrangers contemporains.

M. Antoine Sikabonyi, le directeur de la Revue Hongroise de Bibliophilie annonce que la Revue cessera de paraître pour quelque temps à cause des circonstances économiques défavorables.

M. Eugène Rákosi, le doyen de la littérature hongroise, le président du club Pen, éclaire dans son article sur *Jókai à l'Étranger*, la signification mondiale de ses oeuvres traduites en langues étrangères.

L'article était la préface du catalogue de ses oeuvres traduites en langues étrangères dont nous terminons la publication dans cette Revue. Cet article paraîtra aussi en anglais dans ce fascicule qui prouvera à l'Étranger à l'occasion du centenaire la gloire de Jókai.

